

მარტი № 3 1901 წელი.

მღზაური

ისტორიულ-ანტიკვადიური და გეოგრაფიულ-ეტიმო-
გრაფიული სურათებისა უწყნაღი, გამოვა ყოველის
თვის პირველს რიცხვებში.

წლეული ფასა ჟურნალ „მღზაური“-სა გაგზავ-
ნით არის 5 მანეთი. მისაც 2 ან 3 მანეთი აქვს შე-
მოტანილი, დანარჩენი აპრილის გასვლამდის უნდა გა-
მოგზავნონ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჟურნალი აღარ
გაგზავნებათ.

რადგანაც მეტად ბევრი გვთხოვენ ჟურნალის
გზავნას უფასოდ ანუ ნასკვან ფასად, რედაქცია ამით
აცხადებს, რომ ჟურნალი უფასოდ და ნაკლებ ფასად
არავის გაგზავნება, რადგანაც თვით ინტერესი ჟურნალი-
სა მოითხოვს, რომ ჩვენ დასაწყისშივე გავუფრთხილდეთ მის გა-
მოყვების თანხის უზრუნველად ყოფის საქმეს.

ხელის მოწერა მიიღება „წერა-კითხვის გამავრცე-
ლებელ საზოგადოების მაღაზიაში, ი. იმედაშვილის
წიგნის მაღაზიაში და თვით რედაქტორთან, დავითის
ვიწრო ქუჩაზედ, № 20. აქვე შეიძლება ნახვა რედაქ-
ტორისა ყოველ დღე შუადღის შემდეგ 4 საათიდღან
7 საათამდე.

ადრესი: Тифлисъ, въ редакцію „МѢЗУРИ“.
რედაქტორ-გამომცემელი ივანე ზ. დაცვამაშვილი.

თბილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლოზის ქუჩა № 21.
1901

თბილისი 1901 წლის ივნისი

ი ა ნ ა ს ტ ა მ ე რ ი

...მისთვის დასაშვანად მიიღეს...

...დასაშვანად მიიღეს...

Дозволено цензурою. Тифлиси, 10 февраля 1901 года.

...დასაშვანად მიიღეს...

...დასაშვანად მიიღეს...

ИЗДАТЕЛЬСТВО „СВЕТЛО“

...დასაშვანად მიიღეს...

საქართველო

1901 წლის ივნისი



თავადი გრიგოლ სერგეის ძე გოლიცინი,
მთავარ-მარტებელი კავკასიისა.
დაიბადა 20 დეკემბრისთვის 1838 წელსა.

სასიამოვნო ამბავი.

„აწმყო, შობილი წარსულისაგან,
არის მშობელი მომავლისა“.
ლეიბნიცი.

ზოგი ჩვენგანი მეტად სუბუქად უყურებს წარსულს და თითქმის არაფერს ფასს და მნიშვნელობას არა სდებს მას. რაც არის—აწმყო და მომავალიაო, წარსული რაღა სახსენებელია, იგი იყო და აღარ არის, მან უკვე მოქამა თავისი მწარე თუ ტბილი დღეები და საუკუნოდ ჩაჰბარდა წიაღსა პბრაამისასა, საიღამაც კვლავ აღარაფერ და აღარაფერიც დაბრუნდებაო. ეს აზრი ჩვენ შემცდარად მიგვაჩნია და ამიტომ საჭიროდ ვსთვლით ორიოდ სიტყვა ვსთქვათ მის შესახებ.

ზრუნვა და ცხოვრება მარტო აწმყოსა და მომავლისათვის, ყოვლის უკუხედად წარსულზე—ქვიზაზე აშენებული სახლია. თუ გვინდა, რომ სახლი მკაცრად და შეურყეველად იდგეს, მისთვის აუცილებლად საჭიროა მტკიცე და შეურყეველი საძირკველი. ასევეა აწმყო და მომავალი: თუ გვინდა, რომ იგი მტკიცე და შეურყეველი იყოს, აუცილებლად საჭიროა, მათაც უეჭველად მტკიცე საძირკველი ჰქონდესთ, ხოლო ეს საძირკველი წარსულის ზედ მიწევნით განჩნება და შესწავლაა. შამისოდ, როგორც ვსთქვით, აწმყო და მომავალი და ამათის წარმატებისა და მომტკიცებისათვის ზრუნვა იგივე ქვიზაზე აგებული სახლი იქნება და ამიტომაც უდღეო. აი აქ არის დიადი მნიშვნელობა წარსულისადმი ტრფილისა და უცილობელი ვალიცა ყოველის ადამიანისათვის—ზედმიწევნით იცოდეს თვისის ერის წარსული. ტყუილად-კი არ ამბობს ლეიბნიცი:

„აწმყო, შობილი წარსულისაგან, არის მშობელი მომავლისა“.-ა.



დავით არის შობილი აწმყო წარსულისაგან, აი რა უნდა გვასწავლოს სამშობლოს წარსულის ზედ-მიწევნით შესწავლამ და გამოკვლევამ. მეცნიერები იმ აზრს ადგანან, რომ უმიზეზოდ არაფერი ხდება ქვეყნად და ამიტომ ისიც, რაც მომხდარა, უწყებულს მიზეზს გამოუწვევიაო. ამიტომაო, ამბობენ ისინი, როცა ჩვენ ზედ-მიწევნით გვეცოდინება წარსულის წვლილნი, იმისი თქმაც შეგვეძლება, საიღამ რა გამოვიდა და ახლაც რა გამოვაო...

მს გარემოებაა მიზეზი, რომ ჩვენ დიდად სასიამოვნოდ დაგვრჩა, როცა ამოვიკითხეთ გაზეთებში, რომ მ. შაყაიშვილის თაოსნობით თბილისში სდგება ქართულის ისტორიისა და ლიტერატურის მოყვარეთა წრე, რომელსაც აზრად აქვს დრო-გამოშვებით გამოჰსცეს ჩვენის წარსულის საისტორიო და სალიტერატურო მასალები. რომ უკეთ გავითვალისწინოთ თუ რა დიადი სამსახურის გაწევა შეუძლიან ასეთს წრეს სამშობლოს წინაშე, მოვიყვანთ აქ ერთს დიდად საინტერესო ცნობას რუსეთში არსებულ ერთს ასეთის წრის მოქმედების შესახებ. —

13 აპრილს 1884 წელსა უმაღლესად დამტკიცდა „ღებულება“ სამეცნიერო არქიულ (სიძველეთა) კომისიათა შესახებ, ხოლო 15 თიბათვეს იმავე წლისა ქ. რაზანში ადგილობრივ მოღვაწეთ უკვე დაუარსებიათ ასეთი კომისია. 15 წლის არსების განმავლობაში კომისიის წევრთ კარგა ბლომა საქმე გაუკეთებიათ სამშობლოს წარსულის შესწავლისათვის. მათ გადუსინჯაფთ არქივები საგუბერნიო გამგეობისა, საოლქო სასამართლოსი, სახაზინო პალატისა და სხვ., გაურჩევიათ მათში 155,000 საქმე და გადუტანიათ აქედამ შესანახად და დასაცველად ისტორიულს არქივში 14,000-მდე საქმე. სულ ამ უმადინახება იქ 16,000 საქმე, 50,000 ბრძანება სამხედრო კანცელარიისა და 5,000 სხვა-და-სხვა სიგელი, წიგნი და სხვა. შარდა ამისა კომისიას დიდის მუყაითობით ხელი მიუყვია არქეოლოგიურად გუბერნიის შესწავლისათვის და ამიტომ

გაუთხრია ძველი ნაშთები და აღმოჩენილ ნივთების შესანახად დაუარსებიათ „რიაზანის მუზეუმი“, რომელიც შეადგენს უმაღლესს სიმდიდრეს და სიამაყეს კომისიისას. მასში ამ ჟამად ინახება 15,000-ზე მეტი სხვა-და-სხვა ნივთი, რომელთა შორის მრავალია რიაზანის უძველესის დროის ნივთები და ფულები. მუზეუმის კარები მუდამ ღიაა მნახველთათვის და ამიტომ დიდი სარგებლობა მოაქვს მას სამშობლოს შესწავლისათვის. ბარდა მოხსენებულისა, რიაზანის არქიულ კომისიის წიგნთ-საცავში ინახება 9.000-მდე სხვა-და-სხვა წიგნი, გარდა საკუთარ „შრომათა“, რომელიც ამ ჟამად გამოდის ყოველ წლივ 3—4 წიგნად. 15 წლის განმავლობაში კომისიაში უმუშავნია 83 კაცს, დაუწერიათ 400-სი ისტორიული გამოკვლევა, რეფერატი, წერილი და სხვ. ამ დროს განმავლობაში კომისიას ჰქონია საშუალებად სულ 17.212 მანეთი, რომელიც შემდგარა წევრთა გარდასახადისგან—3.875 მ. და 95 კ., კერძო შემოწირულობათაგან—7,106 მ., საგუბერნიო და სამაზრო ერობათაგან შესაწევრიდან—4.625 მ. და სხვ. უმეტესი ნაწილი ამ ფულისა დახარჯულა კანცელარიაზედ და მწერლისა და მოსამსახურის დაქირავებაზე—3.660 მ. (244 მ. წელიწადში), „შრომათა“ გამოცემაზე—3.348 მ., ნაშთთა ამოხარაზე—3.340 მან. და, დასასრულ, შენობათა, არქივთა, წიგნთ-საცავთა და მუზეუმის მოწყობა-გამგეობაზე—2.994 მ. ურიგო არ იქნებოდა, რომ განზრახული წრე გვერდში ამოუდგებოდეს წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გამგეობას და საეკლესიო მუზეუმის კომიტეტს და მათთან ერთად, რიაზანის არქიულ კომისიის მსგავსად, კისრად აიღებდეს ჩვენის ქვეყნის წარსულის ძიება-შესწავლისა და ამისათვის საჭირო მასალების საქვეყნოდ გამოცემის საქმეს.

წიგნი იხილეთ აქ: [საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი](#)



— 211 —



სიონის ტაძარი თბილისში, ს.-ა. მხრიდან.

თბილისის ყოვლად წმიდა ღვთის-მშობლის სიონის ტაძარი დაფუძნებულია მეფე ვახტანგ ზორგასლანისაგან (446—

499). ბევრი ქართველი, ბევრი ქვენა განძრახვანი საქართველოს შეურიგებელ მტერთა განიცადა სიონმა თავისს კედლებზედა, მაგრამ დღეს იგი ისევე დიდებულად გამოიყურება მტკვრის მალალს კიდევად აგებული, როგორც ამ ათას-ხუთასის წლის წინათ, როცა აღარნასე მთავარმა († 639) დამთავრა და დაავგირგვინა აზრი და ღვაწლი მახტანგ ბორგასლანისა.

სიტყვა სიონი აღნიშნავს სიმტკიცეს, დარაჯს. ტყუილად კი არ უწოდა მახტანგმა ამ ტაძარს სიონი: იგი უნდა ყოფილიყო სიმტკიცე ქართველთა და ქრისტიანობისა, დარაჯი საქართველოსა და ძრისტეს ჯვარისა აღმოსავლეთში! და არც მოსტყუვდა ცხებული მეფე: ბევრმა რისხვამ და სისხლთა ჩქეფამ გადიარეს სიონის თავზედა, მაგრამ ვერა ბორტებამ ვერ დაამხო იგი და მისი მორწმუნე ერი... ბარდა ობილისის სიონისა, საქარველოში არსებობს კიდევ სხვა ბევრი სიონი. შველესი მათგანი არის ბაქანისის სიონი, აღშენებული მეფე შარსმან მეოთხისაგან († 410); მას მოსდევს სიონი სამშვილდის, აღშენებული მეფის არჩილ I-ის დროს († 434), მისის შვილის მირდატის მეუღლის საგდუხტას-მიერ, რომლის დროსვე და ბრძანებითვე პირველად ითარგმნა წმ. სახარება ქართულად. შემდეგ — სიონი თბილისისა, აღშენებული მახტანგ გორგასლანისაგან († 499); სიონი ერწვისა, აღშენებული მეფის არჩილ II-ის-მიერ († 718), სადაც დაკრძალულია მისივე წმ. ნაწილები; სიონი ატენისა, აღშენებული ბაგრატ მეოთხე დიდისაგან († 1072 წ.). სიონი უწკრისა (რაჭაში), კავკასისა (ყაზბეგთან), შილდისა (ძახეთში), ქარისა და სხვანი, რომელნიც რკალსავით შემორტყმიან მთელს საქართველოს და ვითარცა ფხიზელნი დარაჯნი განამტკიცებენ მას სჯულისა და მამულისათვის.

მახტანგ ბორგასლანი ვერ მოესწრო ტაძრის დამთავრებას და ამიტომ შენება მისი განაგრძო შვილმა და შემკვი-

დრემ მისმა ღაჩიმ († 514 წ.); ღაჩის შემდეგ ზეარამ კურატ-
პალატმა († 599 წ.)

„განასხლას საფუძველი ტფილისის სიონისა, ხოლო
განასრულეს იგი, ნახევარი ერთმან ვინმე ქვრივმან დე-
დაკაცმან, რომლის სახელი დაწხა აქამომდე განუცხადებუ-
ლი და ნახევარიც უფუელმან ერმან, უამისა ზირუელისა
მთავრისა აღარსისა († 639 წ.), რომელიც აგრეთვე
შეეწია მის აღშენებასა“.

მის აღარნასეა, რომელიმაც იმავე დროს დაამთავრა
„მოგზაური“-ს პირველს ნომერში აღწერილი და დასურათე-
ბული ჯაქვის მონასტერი (იხ. გვ. 5).

პირველად სიონი ყოფილა აგებული აგურით, ვითარცა
პლავერდის ტაძარი, ხოლო შემდეგში, 1710 წელსა, მახ-
ტანგ შეექმნეს სჯულ-მდებელსა მოუმტკიცებია იგი მშენიე-
რის ყვითელის ქვითა. ამას მოწმობს თვით წარწერა (მხე-
დრული), რომელიც მოჩანს ტაძრის დასავლეთ კედელ-
ზედ, 9—10 საეენის სიმაღლეზედ. აი ეს წარწერა:

„მადიდებელი სამებისა დავითიანი ძმუსწული სახელა-
ფანის მეფის გიორგისა, და ძე დიდად ბატონისა ლევანი-
სა, განმკებელი ქართლისა ბატონიშვილი ვახტანგ, განმა-
სხლებელი გუმბათით ღვთისმშობლის-ცხრით მონასტრისა
ამის, სულისა მეფის ბიძის და მამისა, დედისათვის,
და სულთა ჩემთა და მეუღლისა, ძისა და ასულთა აღ-
საზრდელად. ქრისტეს აქეთ **ჩლი** (1710), ქრისტეობის-
სა **ტშც** (398)“.

მარღა ამ წარწერისა, სამხრეთ კედელზედ არსებობს
მეორე წარწერა, უძველესი პირველისაზე, რომელიც გვამ-
ცნევს შემდეგსა:

„ნებითა დვთისათა და შეწყვნითა სიონთა დვთის-
მშობლისათა, მე თბილელმან ელისე საგინაშვილმან,
აღვამენე გუმბათი ესე სიონისა, რაჯელ სამხრეები და
კარის-ბჭე და დავსტე და შევამკე უფლითა სამკაული-

თა. შენდობას იტყუდეთ ღვთის გულისხმავის, ამინ. ქრ-
წინიკანი **ტმმ** (345, ე. ი. 1567 წ.).

ძველი კანკელი სიონისა იყო დაბალი, აწინდელის მა-
გვარი, მაგრამ, რადგანაც მტრები ხშირად ანგრევდნენ და
ანადგურებდნენ მას, თბილისის ეპისკოპოსებმა შაჰაბაზ I-ის
შემოსევის შემდეგ, ააგეს აქ ხის კანკელი, მაგრამ იგიც
1795 წელს დასწევს სპარსელებმა. მაშინ ბარესჯის უდაბნოს
ბერმა, ზოსიმემ, ათონის მთის კანკელის მიმსგავსებით, ააგო
გაჯის ჩუქურთმიანი კანკელი და მოხატა იგი ოქროთი. მა-
გრამ, რადგანაც კანკელი ხუთ-სართულიანი იყო და ამიტომ
მეტად მაღალი, რისგამოც ჰუარაფდა მლოცველთა თვალ-
თაგან საკურთხეველის კამარასა, მხატვარმა ზაგარინმა, რომელ-
მაც თავად ჰორონცოვის ბრძანებით 1850 წლებში განაახ-
ლა 1795 წლიდან წაქვარტლული მხატვრობა სიონის ტა-
ძრისა, დაქცია იგი და, მსგავსად საქართველოს ძველ ტაძართა
კანკელებისა, მაგ. ძველის შუამთის მონასტრისა, ქ. თელავს
ახლო, გაუკეთა სიონსაც დაბალი, მაგრამ დიდად მშვენიერი
მწვანე ქვის კანკელი, რომელიც დღესაც დიდს შნოსა სდებს
მთელს ტაძარსა. ტაძრის სვეტებზედ დახატულ არიან სვეტნი
საქართველოს ეკლესიისა, წმიდანნი: ნინო, აბო, ქეთევან,
ლუარსაბ, არჩილ, ხოლო საკურთხეველის კამარაზედ 13
სირიელნი მამანი, აღმომგზვრელნი ცეცხლ-თაყვანის-მცემლო-
ბისა და განმამტკიცებელნი ქრისტიანობისა საქართველოში.

მართად თბილისთან, სიონიც ბევრჯელ გაუძარცვავთ
და აუოხრებიათ საქართველოს მძვინვარე მტრებსა, მაგრამ
ღვთით, იგი დღესაც სდგას მტკიცედ და სანუგეშოდ მისს
ძეთა. მოვიყვანოთ ზოგიერთი რისხვათაგანი, აღნიშნული
ჩვენსა და უცხოთა მატრიანებში.

შსასტიკესი რისხვა დაატყდა სიონის ტაძარსა ხვარას-
ნელ ჯალალ-ედინის შემოსევის დროს, რომელიც 1228
წელს, რუსუდანის მეფობაში, მოადგა თბილისს 40,000 ჯა-
რის კაცითა, აიღო იგი და საშინლად ააფორიაქა.

პირგორ აგვიწერს ამ ამბავს ჩვენი მატრიანე: დამარცხებული მონგოლთაგან, ჯალალ-ედინმა მიატოვა სპარსეთი და 40,000 ჯარითა წარმოემართა საქართველოსკენ. მოახლოვდა რა საზღვარსა, ჯალალ-ედინმა აფრინა ელჩი რუსუდან მეფესთან შემდეგის დანაბარებით:

„წიდიე რა ჩინგიზ-ყაენისკან, დაუტყვევ სამეფო ჩემი და წარმოველ საქართველოსკენ, მშვიდობისა და წავისა უფად, რადგანაც ვიცი სიმაგრე საქართველოს ნათესავისა და სიმხნე მათი წყობათა შინა. აწ მნებავს რათა შევერთდე და შევიქმნეთ მტკიცითა ფიცითა და ერთად ვებრძოდეთ მტერთა მათ ჩვენთა. მუავით შექმნად თქვენის მეფისა და მეუფე თქვენზედა. თუ ესე იქნება, ვსძლიათ უფველთა მტერთა ჩვენთა, და უკეთუ ესე არა ჭეოთ, მოხსნდეს სამეფო თქვენი, და თუნდა შეც წავიდე, თათარნი ეგრეცა მოსრულ არიან და თქვენ მარტოდ ვერ წინააღუდგებიით“.

რუსუდანმა და მისმა კარის-კაცებმა შორს დაიჭირეს ჯალალ-ედინის წინადადება და უარი შეუთვალეს. პიყარა ჯალალ-ედინი და წარმოემართა თბილისისაკენ. რუსუდანი გაიქცა ძუთაისს, ხოლო ქალაქის დასაცველად დასტოვა ლაშქარი და ორი თავადი, ბოცოს ძენი, მუმნა და ბოცო. ჯალალ-ედინი შემოვიდა ჯერ სამხრეთ საქართველოში (ბორჩალოში), ააფორიაქა იგი, მოსრნა სრულიად მისი განთქმული მკვიდრობა და მოადგა თბილისს. მემნა და ბოცო მამაცურად დაუხვდნენ მტერსა და, ვგონებ, ვერც აიღებდა ქალაქსა, რომ ქალაქში მცხოვრებ სპარსელებს არ ეღალატნათ ქართველებისთვის და ქალაქი მტრისათვის არ მიეცათ. სცნეს რა ეს ამბავი მემნამა და ბოცომ, ფიცხლავ წარმოემართნენ უმუხარადონი ჯალალ-ედინის ლაშქრის წინააღმდეგ, გააღეს ზანჯის მხრის კარები და ძლიერად ეკვეთნენ მტერსა. მს დრო იყო, რომ ვინმე ქალაქელმა სპარსმა დაჰკრა უმუხარადო მემნას აფთი (ფართო პირიანი და გრ-

ძელ-ტარიანი მახვილი) და სრულიად გაუხეთქა თავი. მოკვდა მემნა, ხოლო ბოცო გამაგრდა ისანში, აწინდელს პელაბარში და აქედამ გაუმართა ჯალალ-ედინს ძლიერი რომი, მაგრამ არა დიდის ხნით: „წარმოუვლნა მეფემან რუსუდად, ბატოს და სხვათა მტკველთა ქალაქისათა, რათა დაუტკონ სხანი და წარვიდნენ“.

ბოცო დიდხანს არ ასრულებდა მეფის ბრძანებას, მაგრამ ბოლოს მაინც იძულებული იყო შეესრულებინა მისი ბრძანება და გავიდა ქალაქიდან. ჯალალ-ედინმა დაიჭირა ქალაქი და ხელი მიჰყო უბოროტესთა საქმეთა. ბი როგორ ასწერავს მატრიანე ახ. ამბავსა: „ხოლო არა შემინდობს ტუგიელი გუჯის მახსენებად, თუ რას შერებოდნენ ხვარაზმელები ქალაქში. რამეთუ ესე-ოდენ შეპინვარედ სოცდეს, რომელ ჩხვილნიცა ძუძუთაგან დედისათა აღიტაცნიან და წინაშე დედისა დანარცნიან, და რომელსამე თვალნი წარსცვივდიან, და რომელსამე ტუინი დაითხის, და მერმე დედანი მობიკლადიან, ბერ-ბერნი უწყალოდ თვალმარცთა შინა ცხენთა მიერ დაითრგუნებოდეს, და ჭაბუკნი დაეკვეთებოდეს... ეკლეისანი და ურველნი სამსხვერპლანი შეურაცხ იქნებოდნენ, ხატისხანი მღვდელნი, და დიაკონნი, და მონაზონნი, ეკლეისას შინა, თვით ხატთა და ჯვართა თანა, შეიმუსრვოდეს და დაიკვოდეს. და ესე ვითარნი ჭირნი მოიწივნეს, რომელ არადეს ძველთა სადაშე წიგნთა მიერ სმენილ არს, მუკუნისამდე... ამასთან არა დამშვიდდა ცრუდ-რჯუელით იგი და ბილწი. მოიგონა სხვაცა სიბოროტე; იწყო რდეუვად ეკლეისათა, ვიდრე საფუძველადმდე, რომლისათვის იკადრად და ხელი მიჰყო სიონის გუმბათის შემუსრვასა და მასზედა ბილწისა საჯდომისა მისისა აღშენებას, რომელი იგი ხილითა მადლითა და გრძელითა გახსნიდა, აღსვლად

მას ზედა. და ესეცა შესძინა, რამეთუ ხატი უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი და უფლად წმიდისა ღვთისმშობლისა, რომელი სიონს მკვიდრ იყო, ბრძანა მოუვანებად და ხიდისა სსშუაქსა დადებად, ზიკადმართ, და ბრძანა უველა მათ ჰურობილთა ქრისტეანეთა, მამათა და დედათა, იძულებით დათრგუნა ჰატონსანთა ხატთა, დატეგება რჯულისა, და უკეთუ ესე არა ჰქონ, წარკვეთა თავთა მათთა. და მრავალთა უკვე ბრწუნივალე ძლევა აჩვენეს, და არა თავს-იდგეს შეურაცხება წმიდათა ხატთა და დატეგება ქრისტეანობისა, რჯულისა მათისა. მამან მრავალმა მიიღო გვირგვინი წაშებისა, რომლისა აღრიცხვა შეუძლებელ არს, სიმრავლისათვის, რამეთუ ვკონებ ვითარმედ ათ ბევრად (ას ათასმდის) აღიწია რიცხვი მოკლულთა“...

ბავიდა თერთმეტი წელიწადი და ჯალალ-ედინს კვალ და კვალ ახლა მოჰყვენ თვით მონგოლნი, აიღეს ობილისი და კვლავ ააოხრეს იგი, სანამ 1243 წელს საქართველოს ტახტზედ არ აღვიდნენ მეფენი: ღავით რუსუდანის ძე და ღავით ლამას ძე. მათს დროს იყო კათალიკოზი ნიკოლოზი,

„კაცი სულითა მწიფელი, მობაძავი ანგელასთა და მრავალთა მოღვაწებათა შინა საკვირველი, მართლ-მადიდებელი, ძლიერი და თვალ-უხვად მამწიფებელი მეფეთა და მთავართა“.

ამან მოუყარა თავი სიკვდილს გადარჩენილ მეოჯახეთ, განაახლა სიონი და კვლავ აღადგინა სასოება მისი ხალხში.

მრთი ასეთი საშინელება და უფრო უარესიც, ობილისმა და სიონმა გამოიარეს თემურ-ლენგის შემოსევის დროს 1383 წელსა. თემურ-ლენგმა დაიპყრა მთელი თურქეთი, ინდოეთი, სპარსეთი და წარმოემართა ჩვენსკენ. ამ დროს საქართველოში მეფობდა ბაგრატ მეხუთე დიდი. ბავიდა რა თემურ-ლენგის გამძლავრება, ბაგრატმა იწყო ციხე-ქალაქთა

მაგრება, გაამრავლა და დარაზმა ლაშქარნი და ჩადგა თბილისში. **თემურ-ლენგმა** მართლა არ დააყოვნა ჩვენსკენ გამოლაშქრება. შემოვიდა სომხითს, მოსრნა ყოველი და მოადგა თბილისს. მეფე მიუხტა და მრავალი დაუხოცა. **თემური** შეშინდა, მაგრამ ექვს თვემდის ადგილიდამ ფეხიც არ მოიცვალა. ღღე-ყოველ ქართველნი და თათარნი ერთმანერთს უხტებოდნენ, ქართველნი მუდამ იმარჯვებდნენ კიდევ, მაგრამ ბოლოს **თემურმა** მინც აიღო ქალაქი შემდგვის ხერხითა: გააკეთებინა რკინის ჩელტები (ლასტები), წარუმძღვარა ისინი ჯარს და ისრე მოვიდა ქალაქამდის. ქართველნი მიუხტნენ მტერს, მაგრამ ჩელტები ვერ გასტეხეს და ქალაქში შთაიკეტნენ. ამის შემდეგ **თემურმა** მალე აიღო ქალაქი და საშინლად ააფორიაქა იგი. დადუმდნენ კამარანი სიონისა, მაგრამ რა განაქრობს ერთხელ ანთებულს სინათლესა ჭეშმარიტებისას! **თემური** წავიდა, მოკვდა, მოისპო; მოისპო მისი საქმენიც ბოროტნი, კრილობანი გამრთელდნენ და ჭეშმარიტების ლამპარი სიონი კი კვლავ განახლდა და ახმაურდა!..

სიონის სამრეკლო პირველად აუშენებიათ 1425 წელს, მეფე ალექსანდრე პირველის დროს. იგი იყო ორ-სართულიანი და იღვა სიონის ჩრდილოდ, ეზოში შესავალ კარების თავზე. 1795 წელს სპარსელებმა დააქციეს იგი და ამიტომ, 1816 წელს, ეკზარხოზმა მარლააშმა ააშენა ახალი სამრეკლო დასავლეთის მხარეზე, რომელიც ახლაცა სდგას აქ და ჩვენს სურათზედაც სჩანს. მასზე დაცულია შემდეგი წარწერა:

„დროსა ალექსანდრე პირველისა, იმპერატორისა ყოფლისა როსისაისა, აღშენდა უწმინდესის სინოდის ჩქენის, მცხეთისა მიტროპოლიტისა, ქართლისა და კახეთისა და სრულიად საქართველოსა ექსარხოზისა და კავადურისა ვარჯაშ ქსნის-ერისთვის დაფითის ძისგან: წყდსა ჩუბ (1812): ქარნიკანსა 3 (500).



სიმაღლე აწ არსებულ სამრეკლოსი იქნება 24 საუენი მის აგებაზედ შედგენილი იყო ოთხ-სართულიანი გეგმა, მაგრამ აშენების დროს ერთი სართული მოაკლეს შიშისა გამო მიწის-ძვრისა, რომელიც ხშირად იცის თბილისში. მის მრავალ ზართა შორის, აღსანიშნია თავისი სიდიდით ერთი რომელიც 1848 წელს ჩამოუსხმევინებია თავადს შორონ-ცოვს დაძველებულ ზარბაზნებიდან და თბილისის სიონისათვის შეუწირავს. ზარი იწონს 650 ფუტსა.

სიონის სიწმიდეთა შორის აღსანიშნია: წმ. ნინოს ჯვარი ვაზისა, სიონის ღვთის-მშობლის დიდადი მშვენიერი ხატი, მეფის გიორგის ბრწყინვალის წმ. ღვთის-მშობლის ხატი და სხვანი. ამათზე ცნობას და მათ სურათებს ჩვენ განვუზიარებთ „მოგზაურის“ მკითხველებს ხანამ გამოშვებით შემდეგ ნომრებში.

...! თუცა ამგვარად აღწერილია სიონის მთლიანი მდებარეობა, მაგრამ იმდენად დასაბუთებულია, რომელიც იმდენად დასაბუთებულია, რომელიც იმდენად დასაბუთებულია...

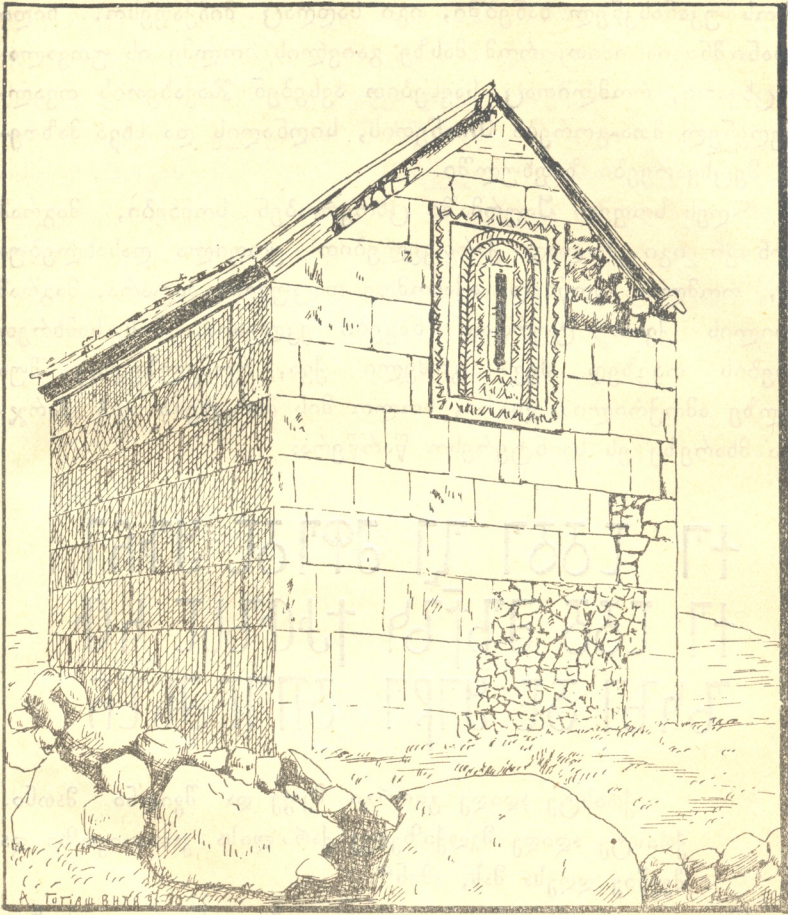
...! თუცა ამგვარად აღწერილია სიონის მთლიანი მდებარეობა, მაგრამ იმდენად დასაბუთებულია, რომელიც იმდენად დასაბუთებულია...

...! თუცა ამგვარად აღწერილია სიონის მთლიანი მდებარეობა, მაგრამ იმდენად დასაბუთებულია, რომელიც იმდენად დასაბუთებულია...

...! თუცა ამგვარად აღწერილია სიონის მთლიანი მდებარეობა, მაგრამ იმდენად დასაბუთებულია, რომელიც იმდენად დასაბუთებულია...

...! თუცა ამგვარად აღწერილია სიონის მთლიანი მდებარეობა, მაგრამ იმდენად დასაბუთებულია, რომელიც იმდენად დასაბუთებულია...

...! თუცა ამგვარად აღწერილია სიონის მთლიანი მდებარეობა, მაგრამ იმდენად დასაბუთებულია, რომელიც იმდენად დასაბუთებულია...



სოფელ შაურმის საყდარი.

სოფელი შაურმა ძვეს სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ ქ. ახალ-ქალაქიდან, 9—10 ვერსის მანძილზე მისგან, მდინარე ჯაფახეთის-მტკვრის (აწინდელის თათარაენის) მარჯვენა კილით, სადაც გაკეთებულია მდინარეზე მშენიერი ქვით-კირის ძველი ხიდი. მცხოვრებნი მეუბნებოდნენ, რომ ამ ხიდზე

იყო „გურჯული“ (ქართული) წარწერაო, მაგრამ შეკეთების დროს უკანასკნელ ხანებში, იგი სადღაც მიჩქაფესო. ხიდი შესანიშნავია იმით, რომ მასზე გაივლის ხოლმე ის უთვალავი ცხვარი, რომლითაც სავსებით ავსებენ ჯაფახეთის თვალუწვდენელ მთა-გორებს თიანეთის, სიღნაღის და სხვა მაზრების მეცხვარეები ზაფხულში.

ღღეს სოფელ შაურმაში ცხოვრობენ სომხები, მაგრამ უწინ კი იგი მთლად ქართველებით ყოფილა დასახლებული, რომლის მოწმედ აქამომდე დაცულია პატარა, მაგრამ თლილის ქვით ტურფად ნაგები ეკლესია. მის სამხრეთ კარების თავზედ ძვეს გრძელი ქვა, რომელზედაც შუა გულზე ამოჭრილია ჯვარი, ხოლო მის მარცხენა და მარჯვენა მხარეზე წეს საინტერესო წარწერა:

+ 7 1887 7 2008 5711
 + 7 1888 2008 1808 40
 888 88 577 8008 8888

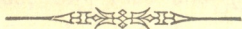
„ქრისტე ადიდე გიორგი მეფე და შვილნი მათნი.
 ქრისტე ადიდე მეფეზედუ ქრისტის კათალიკოზი და
 შეეწიე დღეს მას, ამინ“.

ამავე ეკლესიის დასავლეთ კედელზე, წითელ ქვაზე, ზედ ფანჯრის თავზე, საწვეთის ქვეშ, დაცულია შემდეგი მშვენიერი წარწერა:

+ 7 1870 2008 18

„ქრისტე, ადიდე ოქროხირი კათალიკოზი“.

ბქ მოხსენებული მეფე ზიორგი არის პირველი, რომელიც მეფობდა საქართველოში 1014—1024 წლებში, ხოლო მელქისედეკი და ოქროპირი იყვნენ კათალიკოზნი მისს და შემდეგ დროებში. მსევე მექსისედეკი იხსენება სოფელ ხორენის პატარა ეკლესიის წარწერაში, ხოლო აქრახი— სოფელ შოკის წარწერაში. სოფელი ხარენია ძვეს სამხრეთისკენ ქ. ახალ-ქალაქიდამ, 7—8 ვერსის მანძილზე მისგან, ხოლო შოკა—თაფარაენის ტბის კილით, 25 ვერსზე ახალ-ქალაქიდამ. ამ ეკლესიების სურათებს და მათზე დაცულ წარწერებს ჩვენ დავბეჭდავთ შემდეგს ნომრებში.



საქართველოს საეკლესიო მემკვიდრეობა

საქართველოს საეკლესიო მემკვიდრეობა ერთ-ერთი უძველესი და უმდიდრესი მემკვიდრეობაა. იგი შეიცავს მრავალ სახეობის ძეგლებს, რომლებიც შენობილია და დაზღვეულია მთელი საქართველოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლების რაიონში. მათგან უმთავრესია მონასტრები, ეკლესიები, სასახლეები, სასამართლო შენობები და სხვა. მათგან უმთავრესია მონასტრები, რომლებიც შენობილია და დაზღვეულია მთელი საქართველოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლების რაიონში. მათგან უმთავრესია მონასტრები, რომლებიც შენობილია და დაზღვეულია მთელი საქართველოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლების რაიონში.



სოფელი უჯარმა, უჯარმო.

უჯარმა დღეს ერთი ჩვეულებრივი ქართული პატარა სოფელთაგანია მდინარე იორის მარჯვენა კილით, 40 ვერსზე ქ. თბილისიდან, მისსა და თელავს შუა არსებულ საფოსტო გზა-ტკეცილზე. სოფელს და მისს მომცრო ვენახებს ამ ჟამად უჭირავს მხოლოდ ერთი მცირედი კუნჭული იმ ველისა, რომელიც მოუვაკებია აქ მდინარე იორს ანუ თვით უჯარმის ხევს. სახლები უჯარმაში მომეტებულად მიწურებია, როგორც შართლში, მაგრამ ამ ბოლოს დროს ქვით-კიკირის ერთ-სართულიანის და ორ-სართულიანის სახლების კეთებაც გახშირდა, მეტადრე საფოსტო გზა-ტკეცილის გაყოფებით, მაგრამ საზოგადო სახე სოფლისა მაინც და მაინც მწირი და ღარიბია. ასეთი არ იყო უჯარმა უწინ. ჩვენის მა-

ტიანის სიტყვით იგი ააშენა მეფე ასთავურმა, რომელიც მეფობდა საქართველოში 262—265 წლებში ძრისტეს შემდეგ. ამ ამბავს „ქართლის-ცხოვრება“ მოიხსენიებს ასე:

„და ამან ასთავურ ააშენა ცაქე-ქალაქი უჯარმა“
(გვ. 75).

ღღეს ჩვენ აქ ნატამალსაც ვერ ვპოვებთ ასთავურ მეფის ციხისას და არც საკვირველია, რადგანაც ჯერ ერთი, რომ 1700 წლის განმავლობაში მართლაც და ადვილად შესაძლებელია, ნატამალიც არ დარჩენილიყო იმ დროის რაიმე შენობისა და მეორეც, უჯარმა, როგორც ამას ქვემო აღწერილობაც დავინახავთ, იმდენჯერ იყო მტრისაგან აღებული და განადგურებული, რომ დიდი შეცდომა იქნება ექვში შევიდეთ მისს სიძველესა და მატეანისაგან გარდმოცემაში. მაგრამ მე თვით მოვსწრებივარ ამ 30-ოდ წლის წინად, რომ უჯარმის მთაზედ ციხის ნაშთი იყო დარჩომილი, მაგრამ იმ მთის ნახევარი იორმა წაიღო და ციხეც ჩაიქცა.

რაც შეეხება იმას, თუ რამ აიძულა ასთავურ მეფე ციხე-ქალაქი დაეარსებინა აქ, ამის შესახებ შემდეგი უნდა განუმარტოთ მკითხველს: ასთავურ მეფის დროს, დიდი ამბები და ცვლილებანი ხდება სპარსეთში; ძასრე (იგივე შირვან) სასანიანმა მოსრნა სპარსეთის სამეფო გვარის აჟღალიანების (იგივე არდაშირების) ყველა წარმომადგენელი და თვით გამეფდა. სპარსეთის ასეთი არევ-დარევით ისარგებლეს ქართველთა მეფემ ასთავურმა და სომეხთა მეფემ ძოსარომ; ამათ შეჰკრეს ზავი, დარაზმეს და გააძრავლეს ჯარები, ასთავურმა გახსნა კავკასიის კარნი, გამოიყვანა ოგსნი, ლეკნი, ხაზარნი და შეესივნენ სპარსეთს, რომელიც საშინლად მოსრეს და მოსტყვევნეს. ღამწუხარდა დიდად ძასრე და არ იცოდა რით და როგორ ეშველა ამდენის ტანჯვა-ვაებით და სისხლით შეძინებულ სამეფოსათვის. მაგრამ, ტყუილად კი არ უთქვამთ ძველებს, რომ ციხე შიგნიდამ გატყდებოა. მოუწოდა დიდებულებს სათათბიროდ; მოვიდა წარჩინებული მთა-

ვარი ანაკაც, ნათესავი სომეხთ მეფის ძოსაროსისა; ამან აღუ-
 თქვა მასრეს ძოსაროს მოკვლა და შეასრულა კიდევ დაპირე-
 ბული. ანაკა ჩამოვიდა სომხეთს და ერთხელ, ნადირობაში,
 როცა ძოსარო მეფე განლაღებული იშვებდა და ღზინობდა,
 ანაკამ იდროვა და მოჰკლა იგი. ანაკა გაიქცა, მაგრამ ვერ
 გადურჩა სომეხთა აბორგებულს შურის-ძიებას: მხლებელნი
 ძოსაროსი მოეწივნენ მას და სულ ასო-ასოდ აკუწეს იგი და
 მთლად მისი ოჯახიც მოსრნეს. ზადარჩა მხოლოდ სამის
 წლის ვაჟი ანაკასი, რომელიც გააქციეს ქალაქ ძესარიაში,
 მონათლეს იქ ქრისტიანად და უწოდეს ზრიგორი, მომავალი
 ხუსავორიჩი (განმანათლებელი) სომეხებისა.

ძოსაროს მეფის სიკვდილის ამბავი თავ-ზარ დამცემი
 იყო ასთავურ მეფისათვის. იგი გრძნობდა, რომ მასრე არ
 დააყოვნებს მაგიერი უგოს მას სომეხთა დახმარებისათვის და
 ამიტომ შეუდგა ქვეყნის მაგრებას. აი ეს დრო იყო, რომ
 ასთავურ მეფემ განამაგრა ციხე-ქალაქნი საქართველოსი და
 სხვათა შორის ააშენა უჯარმის ციხე-ქალაქიცა, რათა ამით სა-
 ქართველოში შესასვლელი გზა შეეკრა მტრისათვის ივრის
 ხეობით.

მოვიყვანოთ აქ ზოგიერთი ისტორიული ცნობანიც
 უჯარმის შესახებ.

... „შეფობდა შირიან (265—342) ქართლს, რანს,
 ჭრეთს და მოგაკანს, და აქვნდა ეგრისიც, ეგრის წყლა-
 მდე, და მისცა ძეს თვისსა რევს საუფლისწულოდ კა-
 ხეთი და კუხეთი, და დასვა იგი უჯარმოს, რევ და
 ცოლი მისი სალამე, ასული თრდატისი, და ცხონდებო-
 დეს (ჭსცხოვრებდნენ) უჯარმოს“ (გვ. 85)...

... „ზირველად ვახსენათ ცხოვრებაი წმიდისა და
 ნეტარისა დედისა ჩვენისა და უოფლისა ქართლისა გან-
 მანათლებლისა ნინო მთციქულისაი, რომლისათვის მან-
 ვე ნეტარნი მოგვითხრა, ჟამსა აღსრულების მისისა,
 რომელ აღწერა მორწმუნეჲსან დედოფალმან სალამე

უჯარმოელმან, ძის ცელმან მიჩიან მეფისამან (გვ. 86).
როდესაც ნინოს ბრძანებით მოსჭრეს ხე ჯაჭვის მთაზე-
და და გააკეთეს მისგან სამი ჯვარი, ნინომ უბრძანა:

... „წარხვენით (წაიღეთ) ორნივე ესე ჯვარნი და
აღმართენით, ერთი თხოთს *), სდა იგი ღმერთმან გამ-
ხილათ ძალი თვისი, და ერთი მიეცით საღამეს, მხე-
ვადსა (მსხურსა) ქრისტესსა, აღმართოს უჯარმოს ქა-
ლაქსა, რამეთუ ბუდი (ბოდბე, სიღნაღს ახლო), და-
ბაი კუხეთისა, ანა წინააღუდგეს ქალაქსა მეფეთასა,
რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მუნ. ბუდისი კუჟა და-
ბაი თვით იხილოს სათნო იგი ადგილი ღვთისაი **) და
უგეს ეგრე ვითარცა უბრძანა ნინომ“ (გვ. 130).

... „მაშინ დასწუგდა მუნ (ე. ი. ნინო, ბოდბეში)
და ვითარცა ცნა რეგ. ქემან მეფისამან, და საღამე,
ცელმან მისმან, რამეღნი ცხოვნდებოდეს (ცხოვრობდ-
ნენ) უჯარმოს, მფიადეს ნინოსსა“ (გვ. 135)

... „მაშინ შეიძინეს ორნივე ესე ქალაქნი, მცხეთასა და
უჯარმო, და უოველი ქართლი, მიცვალებასა მისსა,
მფიადეს და დამარხეს ძეგვით შემოსილი გვამი მისი
ადგილსავე ზედა ჭურეთისა, დაბასა ბოდისასა“ (გვ. 136).

სწორედ ასეა გურ მეფის აზრითვე, ორის საუკუნის შემ-
დეგ, ხედმძღვანელობდა მეფე ვახტანგ ბორგასლანი (446—
499 წწ.), როცა მან, სპარსეთსა და ინდოეთში წავლის წი-
ნად, უჯარმის გასაძლიერებლად და ასალორძინებლად დასვა
მისს კარსა—ნინო-წმიდას ეპისკოპოსი და უბრძანა თავისს
ერისთავებს უჯარმის აღშენება და აქვე მემკვიდრე ბატონი-

*) თ ხ ო თ ი—მთა მცხეთის ახლო, სადაც მეფე მირიანს თვალთ
დაუბნელდა, ხოლო როცა ილოცა ღმერთი ნინოსი თვალნი კვლავ აე-
ხილა.

***) აქ წმ. ნინო გაახსენებს მსმენელთ თავისს სიკვდილსა და სოფელ
ბოდბეში დასაფლავებაზე.

შვილის ღაჩის აღზრდა, თუმცა მატინე სულ სხვა ნაირად ხსნის ამ განკარგულებათ, როცა ამბობს:

„რამეთუ სიმარჯვედ გამჩანს იგი ნადირთა და სა-
ცხფარათათვის“.

ხოლო ინდოეთიდან დაბრუნების შემდეგ, შახტანგ ზორ-
გასლანმა, თავისს შვილს ღაჩის მისცა განსაგებლად ხორნა-
ბუჯი, ნეკრესი და ჭერემი ამ შესანიშნავ (ციხე-ქალაქთა
ნაშთებს და აღწერას ჩვენ ვუძღვნით ცალკე სურათებს და
წერილებს), და თვით კი

„დაჯდა უჯარმის და ალაშენა იგი ნაშენებითა უზო-
მითა“.

აი ამ დროს ეკუთვნის უჯარმის შესანიშნავი ნაშთი, აწ
ეგრედ წოდებული გორგასლანის ციხე, იგივე ჯვარ-პატიოსანი
ახლანდელის რუკებისა, რომლის სურათი და აღწერა მო-
გვყავს აქვე.



ბორჯასლანის ციხე-ღარბაზი.

აშენებულია იგი უჯარმიდამ 5 ვერსზედ, ზევით, მდინარე იორის მარჯვენა მალალ კიდეზედ და წარმოადგენს შესანიშნავ ნაშთს ჩვენის ძველების ძლიერებისა და შეძლებისას. ჩვენის აზრით, მიზეზი აქ ასეთის ძლიერის ციხისა და შიგ მონასტრის აშენებისა ბორჯასლანისაგან ის უნდა ყოფილიყო, რომ დაეცვა ქალაქი უჯარმა ჩრდილოეთიდან მთის ხალხების თავდასხმისაგან არაგვისა და ივრის ხეობით, ხოლო, რადგანაც ციხე იმდენად ვრცელია, რომ ადვილად შეუძლიან დაიტოოს რამდენიმე ათასი სული, ამიტომ იმასაც ვფიქრობთ, რომ ასეთის ვრცელის ციხის ასეთს შიუდგომელს ადგილას აგებით,

ვახტანგს ჰსურდა მტკიცე თავ-შესაფარიც მიეცა უჯარმელთა დედა-წულთათვის სამხრეთით მტრისაგან თავ-დასხმის დროს, როგორც ეს მართლაც განცხადდა შემდეგში. როცა საქართველოს შემოესია სპარსეთის მეფე ხვასრო, ვახტანგმა დახიზნა ხალხი მთებში და სიმაგრეებში, ხოლო

„ცოლი და შვილნი თვისნი უჯარმის ხეესა, და წინა-ცხესა თვით შედგა, და მასთანა ჯუნსურ და ადარნასე, ხოლო მცხეთად დემეტრე და ნერსე და ბივრიტიანი დაუტუნა“...

სივრძე მთელის ციხისა იქნება 100 საყენი და თითქმის ამდენივე სიგანე, თუ სახეში მივიღებთ იმ გალაგნებს, რომლებიც ჩატანილია მთის ზურგზე აგებულ ციხე-კოშკებიდამ რამდენსამე წყობად მდინარე იორამდის, 5—6 მაღალი კოშკით თვითეულში. ღღეს ყოველი ეს შემოსილია საკმაოდ ხშირის ბარდნარით და ტყით, ხოლო მაღალის კოშკის ძირას, რომელიც ჩვენს სურათზედაც არის დახატული, სულ რამდენსამე ნაბიჯზე გაყვანილია თბილის-თელავის სავაჭრო გზა-ტყევილი.

უჯარმის გახსენება ჩვენთვის კიდევ იმით არის ძვირფასი, რომ ვახტანგ ზორგასლანმა აქ, მისსა და საქართველოს დაცვაზედ, დასდვა თავი თვისი, ვითარცა ტარიგმა უბიწომ. მე მოგახსენებთ იმ საშინელ ბრძოლაზედ, რომელიც 499 წელს გადიხადა აქ ვახტანგმა სპარსეთის აბორგებულ მეფე ხვასროსთან. მოვიდა ხვასრო და შემუსრნა ქალაქნი კამბეჩისანი (ხორნაბუჯი, ახლანდელს დედოფლის წყაროს ახლო), შერმის ციხე და ველის-ციხე. შემდეგ გამოვიდა იორზედ და დაიბანაკა უჯარმის პირ-და-პირ, სადაც ციხის გარეთ იდგა თვით ვახტანგი თავისი ჯარით. ასტყდა ბრძოლა და გაგრძელდა სამ დღემდის. მაგრამ უმჯობესია ვილაპარაკოთ „მართლის-ცხოვრების“ სიტყვებით (გვ. 208):

„და იყო დაშქარი ვახტანგისა ან რმრცი ათასი, ხოლო სპარსთა იყო შვიდას რმრცი ათასი. და განუო

ვახტანგმა დაშქარი თვისი სამად, და უკლდით კერძო
მიაჯღინა ქვეითი, და ერთ-კერძო მიაჯღინა ზატაისში
(მთავარნი) და სპასხეტნი, და სადაც სპარსთა მეფე იყო,
მუხით თვით მივიდა ასი ათასითა კაცითა... და ციხე-
რი რა აქებოდა, დაესხა ვახტანგ და შეკლა ვიდრე ზა-
ლატამდე შაჰისსა; შაჰ შეესწრა ცხენსა ზედა, შვიდი მი-
ლი ბარტამ-კი მოკლა და მოჭკვეთა თავი. და მუნ შინა
სპარსმან ვინმე სცა ისარი შეკრდეს ვახტანგისსა, და იყო
ბრძოლანი შუადღემდე; სძლო ვახტანგმა სპარსთა მათ, და
მოკლა მათგან ას ოცდა ათი ათასი, ხოლო სპარსთაგან
ვახტანგისთა მოკუდა ოცდა რვა ათასი. და აიყარა მუ-
ხით სპარსთა მეფე და ჩადგა რუსთავსა და დამომდა
წუღუღუბა (ჭრილობა) ვახტანგის, რამეთუ შეწყულ იყო
ისარი ფილტვად, და წარვიდა უჯარმას, და უბრძანა
სპარსლართა ქართლისათა, რათა ადგილსავე თვისთა დად-
გეს. სცნეს სპარსთა სიკუდილის მოახლოებუბა ვახტანგი-
სი, ააბრეს თბილისი და აკმაზ-ქალაქი, ხოლო მცხე-
თა ვერ დაიბურეს და წავიდნენ*..

უჯარმა არ ჰკარავს თავისს მნიშვნელობას შემდეგშია ც.
ზვარამ მეფის დროს (575—600) ძახეთი და ჰერეთი დაი-
პყრეს ღაჩის (ვახტანგ ბორგასლანის შვილის) შვილის-შვი-
ლებმა და დასხდნენ უჯარმაში, თუმცა იყვნენ მორჩილებასა
შინა ზვარამისა.

663 წელს გარდაიცვალა მთავარი სტაფანოზ II და გა-
ნუყო ხვასტაგი (საქონელი, სიმდიდრე) თვისი ორს თავისს
შვილსა, მირსა და პრჩილსა. მირმა წაიღო იგი მერისს,
ხოლო პრჩილმა, როგორც ამბობს მატთანე:

„დათუა საგანძური თვისი ხევსა კახეთისსა, ხოლო
სამსახურებენი ოქროსა და ვერცხლისანი—ხევსა უჯარ-
მისსა და საგანძურნი ქართლისა და ჯავახეთისანი დას-
ნა მახლობლად გორს, ხოლო საგანძურნი ეკლესიათანი
დათუნა აჩრდილსა დიდსა სიონის მცხეთისსა“..

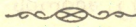
აქვე დაფლა პრჩილმა ძვირფასი გვირგვინები მირიან მეფისა და შახტანგისი, როგორც ამბობს „მარლის-ცხოვრება“ (გვ. 252):

... „რომელი დამალა ერეკლე მეფემან, რომლისა აღწერილი უფუელი ვდევით ერთა მათთანა გვირგვინთა ზურმუხტისა და იაკუნდისა ძაწუელისათა (წითელისა), რომელი იგი გამოიტანა მამამან ჩვენმა, დიდმა ვახტანგ მეფემან ინდოეთით, დაგუფენით იგი უჯარმოს, მას-ლახუჯად შირის ერთა მათ კაშკათა უმცველთა“.

თუ როდის დაარღვიეს მტრებმა უჯარმის ზღუდენი, ამაზედაც არის ცნობა ჩვენს მატრიანებში. აღარნასე მეფის დროს (881—923) შემოესია საქართველოს არაბთ ემირი აბუ-ლ-კასიმი ურიცხვის ჯარით, მოადგა თბილისს და აიღო იგი. აქედამ

„მოვიდა და მოადგა უჯარმოს, და შიგან დგეს სამისი ოდენ კაცნი, და ბრძოდეს მრავალთა დღეთა, და ვითარ იხილეს, რომელ ვერ დაუდგმიდეს, ამისთვის აღდგეს დამით და კარდხვეწის... აილეს უჯარმა და ზღუდენი მისნი დაარღვივნეს“.

მას შემდეგ უჯარმა თან და თან ეცემა და დღეს, როგორც ამ წერილის თავშიაცა ვსთქვით, იგი მწირს სოფელს-ლა წარმოადგენს... მოგვყავს აქვე ლეგენდა, რომელიც მივიღეთ ჩვენ გორგასლანის ციხე-დარბაზის შესახებ ბ-ნ დ. ნახუცრიშვილისაგან.



გორგასლანის ციხე.

(ჯგებნა).

ვისაც ძახეთისაკენ უმოგზაურნია, იმას უეჭველად ეხსომება სოფფელი შჯარმა და ისიც, რომ შჯარმის ზემოდ — საცა საკახეთო გზა-ტყეცილი მთაზედ აღის და მერე ივრისკენ ეშვება, იმ უღელ-ტყეხილზედ, გზიდან მარჯვნივ არის ძველი, დანგრეული და მიტოვებული ციხე-დარბაზი საყდრით, რომელსაც ჰქვიათ „ჯვარ-პატიოსანი“ (იხ სურათი ზევით გვ. 217). ეს ძველი ციხე-დარბაზი სდგას მთის განმარტოებულს ცხვირზედ, საიდანაც ამაყად გადაჰყურებს ივრის შემკულსა და ლაზათიანს ხეობას. ზარ-შემო დიდი შეკრული ტყე აკრავს, რომელიც თავდება დაბლა — ზედ ივრის პირად. აქედან გადახედვა კარგა საგრძნობელს შიშს აუძრავს კაცს, ისეთს სიმაღლეზეა ციხე-დარბაზი. თუმცა ბებერია, თუმცა გავვრანებულია, მაინც ძველის რიხით გადაჰყურებს ბატონურად შორს დაბლა მოქუხარს და მოჩანჩქარე იორს. ივრის გაღმა ფერდობებიც აგრეთვე ტყით არის შემოსილი. სამის მხრით ეს ციხე-დარბაზი შემოფარგლულია ხევებით, მეოთხით კი უერთდება მთის დედა-ძარღვს, რომელსაც ეკუთვნის თვითონ ციხის მტვირთველი ბორცვი. ზემოდან რომ გადაიხედოთ, დაინახავთ, რომ ციხიდან ივრის პირამდის ფერდობზედ ჩაყოლებული რამდენიმე ხავს-მოკიდებული ჩორსო კოშკი არის შიგ ტყეში. ამბობენ, ეს კოშკები წყლის გზას იცავდნენ ომიანობის დროს. აი ამ ციხე-დარბაზის ძველ დროის ბატონზედ დარჩენილია ხალხ-

ში ერთი ლეგენდა, რომელიც ეხლა მსურს გავუზიარო „მიგზავრობა“-ს მკითხველებს.—

მდესლაც, დიდის ხნის წინად, —როგორც გვიამბობს ხალხი, —აქ უცხოვრია ამ „წვარ-პატიოსნის“ ციხე-დარბაზის პატრონს — მახტანგ მეფეს მამინ ეს ციხე ყოფილა მაგარი, მტკიცე, მტრის შეუვალი და პატრონის გამხარებელი, ხოლო მტრისათვის გულის მომკვლელი. მახტანგი სცხოვრობდა აქ თავისს ცალითა და ყმებით მშვიდათ და არხეინად, რადგანაც მტრებისა ისე აღარ ეფუქრებოდა. ისინი დამარცხებულნი ჰყვანდნენ. მხოლოდ შორიდან კი შურით უყურებდნენ მისს კეთილ-ცხოვრებას და ელოდებოდნენ მოხერხებულს შემთხვევას, რათა სამაგიერო მიეწყოთ წინანდელის მარცხისათვის. მრთი ოსის მთავარი, რომელსაც გული ძალიანა ჰქონდა ნატკენი მახტანგისაგან, მალ-მალე მოვიდოდა ციხის ახლო-მახლოებში, უდარაჯებდა და ცდილობდა როგორმე მოეკლა მახტანგი, მაგრამ ვერაფერს აწყობდა; პირიქით, თითონ დიდის ზარალით ბრუნდებოდა შინ. ბევრს ეცადა, მაგრამ ვერა გააწყო-რა. პირის-პირაც შეჰხვედრია, როცა მახტანგს თავისს ცხენი წყალზედ მიჰყოლებია; ჩუმად ჩასაფრებულსაც უცდია ბედი, მაგრამ ამაოდ! ბევრი ცდისა და ნადირობის შემდეგ გადასწყვიტა, ხერხი ეხმარა და საწინანდელისათვის ისე მიელწია. მგრეც მოიქცა.

ის წინანდვე კარგად იცნობდა მახტანგის ცოლსა; ისინი მეზობლები იყვნენ და ერთმანერთიც უყვარდათ, მხოლოდ ერთმანერთს კი ვერ ეკუთვნოდნენ, რადგან ძლიერმა მეფემ საქართველოსამ — მახტანგმა წამოიყვანა ის თავისს ცოლად. მს იყო მიზეზი და საბუთი მთავრისათვის, რომ შური ეძია, მეფის მოკვლა სდომებოდა და საყვარლის მოტაცება. ამიტომ ძალით რომ ვერას გახდა, ეს ხერხი იხმარა: ადგა, მისწერა თავისს საყვარელს არსებას წერილი, რომელშიაც, რასაკაირველია, ჯერ უცხადებდა სიყვარულს და მერე ატყობინებდა, რომ მას ჰსურს მისი გატაცება, მაგრამ ვერ მოუ-

ხერხებია, რადგანაც მახტანგის ციხე შეუვალა. შემდეგ სთხოვდა ესწავლეინა რამე ხერხი, რომ იმისი ქმარი გამოე-სალმებინა სიცოცხლისთვის და თითონ ქალი კი წაეყვანა თავისთან. ბოლოში მიაწერა, რომ აქვე ახლოს ვარ და პასუხს მალე ველიო. ღაკეცა ეს წერილი, შეაბა ისარს და გა-ისროლა ქალის ოთახის ფანჯრისკენ. ისარი მართლაც შეი-ქრა მახტანგის ცოლის ოთახში. ჭაღმა შეხედა, ისარს ქა-ლადი აბია. შეხსნა, წაიკითხა. ჰერ კი შეეყოყმანდა, ქმრის გაცემა და ღალატი არ უნდოდა, მაგრამ ბოლოს სიყვარულ-მა დასძლია და პასუხად მისწერა: „ამაღამ მე მახტანგის ცხენს მარილის ნატებს დავუდებ სალოკავად, წყალი ძლიერ მოსწყურდება; ხვალ რომ მახტანგი ცხენს წყალზედ წამოი-ყვანს, შენ იქვე ახლო წყლის პირას ჩაუსაფრდი და რო-დესაც ხელს აუქნევს ცხენსა, რადგანაც ბევრს წყალს არ ასმევს ხოლმე, მაშინ ესროლე ისარი ილღიაში; იქ თუ დას-ქრი და ისე მოჰკლავ, თორემ სხვაგან არსად იარაღის მისა-დგომი ალაგი არა აქვსო. მკადე ისარგებლო ამ შემთხვე-ვით და მერე მეც შენი ვარო“.—შეაბა წერილი იმავე ისარს და ფანჯრიდანვე გასტყორცნა გარეთ...

მისი მთავარმა პასუხი რომ მიიღო, მაშინვე მოემზადა. ჭაღმა კი იმ ღამეს ჩუმად ცხენს მარილის ნატები ჩაუდო ახურში და დილით აღრიან, ვიდრე მახტანგი ჩავიდოდა მო-სავლელად, ისევ ააცალა, რომ ეჭვიც კი არ აეღო ქმარსა.

მახტანგსა ჰყვანდა ერთი მშვენიერი და მოყვანილი ბე-დაური, რომლის ფასი პატრონისთვის მთელს ქვეყანაზედ არ მოიპოვებოდა. ისე უფრთხილდებოდა, როგორც თვალის ჩინს. იმის გაფრთხილება და სიყვარული იქამდის მიდიოდა, რომ მეფე ყმებს არ ენდობოდა და თითონ უვლიდა, ყოველ დილას წყალზედაც (იორზედ) თითონ ჩაიყვანდა ხოლმე წყლის დასალევიანებლად. მტერს ამ დროსაც არ შეეძლო ევნო რამე მახტანგისათვის, რადგანაც ის მუდამ შეიარაღე-ბული იყო და ჯაჭვ-ჯავშანში გამოწყობილი, ასე რომ ერთი

ბეწო აღგილიც არა ჰქონდა ტანზედ, რომელიც რკინით დაფარული არა ჰქონიყო, გარდა ილღიებისა. ეს ერთად ერთი აღგილი იყო, სადაც შეიძლებოდა მისი დაჭრა ისრით, ან სხვა რითიმე. თავისი ჩვეულება ზახტანგმა ახლაც გაიმეორა.

ზამოიყვანა ცხენი. მაგრამ აღარ ისვენებს ბედაური, გიჟობს, ტოტსა სცემს, იწევს და ყალყზედ დგება, ისეა გახურებული მარილისაგან. ზახტანგი აზრსაც ვერ მოდის. იმასა ჰგონია, ქერი მეტი მომსვლია და იმისაგან არისო. ჩაიყვანა იორზედ, მიუშო დასალევედ. ცხენი გაფოთებული ეცა წყალს და დაეწაფა. უყურებს მზრუნველი პატრონი, რომ პირუტყვი ძღომას ვერ ეკიდება; უკვირს და თან ეშინიან არ გახეთქოს ამოდენა წყალმაო. აუკრა ხელ ავშარას ერთხელ, ვერ ააღებინა თავი; თან ფიქრობს, რა დაჰმართნია ამ ცხენსაო! — მერე მეორეთ აუქნია... ზაიწუწუნა ამ დროს მტრის მოშხამულმა ისარმა, მოხვდა შიგ მარჯვენა ხელის იღლიაში და განეწო გულ-მკერდში... მაშინ კი მიჰხვდა მეფე, რომ მუხანათად წაართვეს სიცოცხლე, რომ უღალატეს... მერე ვინ?.. ცოლმა, რომელმაც იცოდა, სად შეიძლებოდა მისი დაკოღვა... შეჰზიზღდა შინაური გამცემი და პირ-მცინარი მტერი... ბოლოს შეებრაღა თავი, ნაამაგდარი ქვეყანა, შვილები, რომელნიც სხვაგან ცხოვრობდნენ... მიიხედა იქითკენ, საიდანაც ისარი გამოვარდა და დაინახა თავისი მოსისხლე მტერი, — ოსის მთავარი. ზაიბრძოლა, უნდოდა სამაგიერო გადაეხადნა, შეენანებინა თავხედობა... მაგრამ შხამმა გასჭრა და გმირს მეფეს ძალა წაერთო, მუხლები ჩაეკეცა... ოსის მთავარი გახარებული გაექანა ციხისკენ, გაიტაცა ზახტანგის ცოლი და თან მთელი ციხე-დარბაზიც ააფორიაქა...

დ. ნახუცრიშვილი.

ლომი ცხენობ



კატა და ლომი,
ივან-არაქი საბა-სულხან ორბელიანისა, დ. 1658, გ. 1725 წელსა.

ერთი კატა დაიარებოდა. ჰნახა, რომ ძუ ლომი მომკვდარი-
ყო და ერთი ლეკვი დაპრჩომოდა. წაიყვანა და ზრდა დაუ-
წყო. რა გაზარდა, დიდი შეიქნა. დაიწყო ლომმა ნადირობა
და ნადირის ქამა. მრთხელ ლომმა ვერაფერი დაიჭირა და
შინ მშვიერი მოვიდა. დაინახა თავისი გამზრდელი კატა და
გამოუდგა, რომ შექამოს. ძატა ხეზედ ავარდა. ღარხა ლომი
ხის ქვეშ პირ-დადებული.

შთხრა ლომმა: „ჩემო გამზრდელა! უკუაა შენი ზნე რამ
მასწავლე, ეგ ხეზედ გასვლა რატომ აღარ მასწავლე?“

ძატამ უპასუხა: „ეს ჩემთვის შეგინახე, რამ ასეთს გაჭი-
რებაში გამომდგამოდა.“

წმიდა მოღვაწე ნინო *)



წმ. ნინო, მირიან მეფე და ნანა დედოფალი.

ლეღა. შერე მოსდგებთან ისიფე სასახლის პირის ფარეშნი ამ ჩემს საბრალო მოხუცებულ გორანას (ქურუმებსაც არ სჯერდებიან) და ჯიჯინით სულს ყელში ჰგვრიან; ერთს დაუყინია: ესა და ეს სიზმარი ვნახე, რა უნდა იყოს, ამიხსენიო. შეორე ჩასციებია—ძილში სიზმრით ვილა-ცამ მომატყუა და მითხარ რა არისო! შესამე ჩამოხინი-ჯებია—ნამძინარევს ძაღლმა მიკბინა, რას ნიშნავს, გა-მაგებინეო; მეოთხე შესჩივის: მუცლის ბერვა მანადვლებს, ბევრგან მარცხვენს და მიშველე რამეო; მეხუთე ეხვე-

*) იხილე „მოგზაური“ № 2, გვ. 136.

წება—ცნენი მომზარეს და გამიგე ვინ მომზარაო; მექვსე შესტირის—ცოლს ვსძულვარ და შემაყვარეო; მეშვიდე ემუდარება: ვილაცამ კერპს გარდამცა და მარცხებში თავიდგან ამაცილოეო. ასე, ბატონო, თავათ მოხუცდა, ქკუა აღარა აქვს თავში და ამისთანა ჯიჯინით დღე-ყოველ უფრო აშტერებენ და აბეჩებენ საცოდავ კაცსა! გჯანსა ცოლისაგან შესუშტურებული გარე კარზედ რომ გავარდა, შეხედა მზე ახლად ამოდიადა, ეთაყვანა ჯერ მხესა, შეევედრა რაც უნდოდა და მერმე შესწუწუნა თავის გულის სატკივარი კერპსა: „პრმაზ, პრმაზო, ტურფავ ლამაზო, დახატულ-გამშვენებულო! შემეწიე, მიშველე, მომეხმარე, მეტად ბნელ დღეს შევესწარ, მეტისმეტი შიშის ხარისგან შექირვებული ვარ, სული მეხუთება, გული მიკვდება, ლამის გადავირიო, საოცარმა სიზმარმან დამლია, დამადნო! ჩვენი ქვეყანა იღუპება და შენ-კი არ ნადვლობ, ვაი ჩვენი ბრალი! რისაგან ხდება ეს, შემატყობინე, რომ რამე მოვეუგვარო: დავიცვა, დავიფარო როგორმე.

ამ დროს აღიონ დილაზედ, მიჩიან შეფე სასიარულოდ რომ გამოსულიყო, თვალი მოჰკრა ბორანას და ხმაურობაც რომ გაიგონა რადაცას შებდავლიდა ზადუნსა, მიაშურა ფეხი, მიესალამა:—გამარჯობა, ბორანავ?—უპასუხა: თქვენი თავი მიცოცხლოს დმერთებმან.—ჰკითხა მეფემ:—რა არის, რას შესთხოვ ამ დილაზედ პრმაზსა?

გჯან. წუხელის ერთ ხანს ვფიქრობდი ქრისტიან ქალზედ, რომ ჩვენს წარმართულ სჯულს ჩვენს მეფის სატახტო ქალაქში გვიმცირებს და ქრისტეს სჯული კი ცამდის აპყავს; სასწაულით სნეულებს ჰკურნამს და მით არა მარტო სოფლელ ერობას, ისივე თავად-აზნაურობასაც იზიდამს თავისკენ დღითგან-დღეზედ და ჩვენ-კი ხელს გვაბანინებს მათგან. ასე ამ ნაირ აზრებში ცოტა რამ ჩა-

მეძინა და ისეთი საშინელ სათრთოლველი სიზმარი ვნახე, რომ მაშინვე თვალები დაგეყიტე შიშისგან აკანკალებულ-ათრთოლებულმან...

ამ დროს აბაათაწიფ მიემატათ, მიესალამა მეფეს და დადგა მათთანა.

მეფემ უბრძანა: ბორანავ! გვითხარ შენი სიზმრის შინაარსი?

გაჩანა. ისეთი საშინელი ქექა-ქუხილი და მეხების ტეხვა ასტყდა, რომ მთელი ღმერთები დაიზეღნენ, დაიფეთნენ; არმაზი მეტად მღვლვარე უწყვეტივ ყვიროდა, ღრიალებდა, არ ირჩეოდა კილო თუ რაზედა, ასრევე სხვა ღმერთებიცა, მთელი საქართველოს მთა-ბარი ირყეოდა იქამდის, ვიდრე მთელი მთები დაირღვენ, დაიშალნენ და მიწასთან გასწორდნენ, მთელი მიდამო აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე გავაკდა. აღვლვებული მტკვარი ღავისს კალაპოტითგან გარეთ გავიდა და მორწყო მთელი მიდამო. მერმე დაგუბდა, დატბავდა და მთელი მცხოვრებნი კაცით ქალამდის დაღუბა, მხოლოდ აკვანში მწოლი ჩვილი ყმაწვილები მორჩნენ დაღუბვისაგან აკვნების წყალობითა!

მეფე. საშინელებაა, საშინელება?!!

აბ. არა, ბატონო, არ არის საშინელება: ეგ ძალიან კარგი სიზმარი არის, იოველია წინასწარმეტყველისა არ იყოს: „მოხუცებულნი თქვენნი ძილის შორისსა იძილის-შორისებდნენო“ (პ. 28). მაგის ბოლო ღვთისა და მეფის წყალობით კეთილი არის. თუ მიბრძანებთ მოგახსენებთ სიმართლესა, — შეეკითხა აბიათარი მეფე მირიანსა და მოგვთ-პეტს ბორანასა. მორნივე ნებას აძლევენ.

აბ. ღმერთმან დიდხანს გაცოცხლოს, მეფევე, ბედნიერად და გამარჯვებით შენს მტრებზედ, ჩვენს სარგოდ და სასიხარულოდ და მოგვთ-პეტსაც მის სამართლით უშველოს. მგრეთი სიზმარი სხვა არა არის რა, თუ არ ჩვე-

ნის მსაიას წინასწარმეტყველება ქრისტიანობაზედა, ათასი წლით წინ გვიმახარებლებს მესსიის მოსვლაზედა, რომელიც არის იესო ქრისტეს წმინდა სარწმუნოების ჩვენში ახალად შემოსულის ძლიერება. როგორც სწერია სახარებაშიაცა: „ხმა ღალადებისა უდაბნოსა შინა, განმზადენით გზანი უფლისანი და წრფელ ჰყვენით ალაგნი მისნი, ყოველი ხევნები აღმოივსოს და ყოველნი მთანი და ბორცვნი დამდაბლდნენ, და იყოს გვლარძნილი იგი მართალ და ფიცხელი იგი გზად წრფელად და იხილოს ყოველმან ხორციელმან მაცხოვარება ღმრთისა“ (ლუკ. გ. 4..).

ამ დროს მეფის ვეზირი ღიდსულაც მოვიდა და გაერია მათში.

აბ. ღარ-ავდრის მომვლენელი ყოვლის მპყრობელი ერთი ღმერთია. ძერბები-კი წარმართ მოგვთა, ქურუმთა და ბრამანთ მოგონილ-მოკერებულთა, რომელთაც ტყვილ-უბრალოდ კაცთა ცვა-მფარველობას აწერენ; რაც კაცის ხელით გაკეთებულ-გამოჰრილია ან ჩამოსხმული, ქვა იყოს, ხე, ოქრო თუ ვერცხლი, იმათ თვითან კაცნი ინახვენ და იფარვენ, არა თუ ისინი კაცთა. ამ სიმართლეს წარმართ ფილოსოფოსნიც მიმხდარიყვნენ და თქვენც უნდა მიმხდარიყავით, რომ სულ უბრალო ცრუმორწმუნობაა. სიზმრის ახსნა ასრე გახლავთ: ქექა-ქუხვილი ქრისტიანობის მოქადაგეთ ძლიერება არის; არმაზის ყვირილ-ღალადი და სხვა კერპებისა თავიანთ თავის უარ-ყოფაა, რომ ისინი არ არიან ღმერთნი; მთაგორების დაშლა-ღარღვევა—კერპების პირქვე დამხობა-დამუსვრა არის; მთელი ქვეყნის გასწორება-გავაკება—ქრისტიანული წმიდა თავისუფლება არის, რომ ყველა კაცი, ქალი, ყრმა, მოხუცებული, დიდი თუ პატარა თანასწორე არიან ძმობაში, გარჩევა არ იქმნება; მტკვრის კალაპოტის გარედ გასვლა და მორწყვა მთელის მიღა-

მოგებისა და დატბავება, რითაც დაღუპულან მთელი მცხოვრებნი—წარმართობის მოშლა-მოსპობა არის. აკენის ჩვილ ყრმაწვილების გადარჩენა წყალში დაღუბვისაგან—ქრისტიანების ახალ ცხოვრებას ნიშნამს, აკენის ჩვილ ყრმაწვილებსავეთ უმანკო და უწყინარი კაცთ-მოყვრული მშვიდობიანობით უნდა დაფუძნდეს ქრისტიანობა. მს ხილვა ღმერთმან ზორანას აჩვენა, რომ არა მარტო თვითან მოემზადოს ქრისტიანობის მისაღებლად, ისივე თავისს ქვემდებარე მოგვნი თუ ქურუმები და მათთან მთელი ქართველი ერობაცა თავისთან ერთად შეიერთოს ქრისტიანობითა...

გაბაჩა მეტად გაწყრა და დაიძახა: „მე ვერ მოვიტმენ კერპების გინებასა, საშინლად მწყინს მათი შეურაცხყოფა და არცა ვიკადრებ მაგაზე ურიას პასუხი მივსცე, რომ მეთაკილება“. გაშორდა და წავიდა მრისხანედ!

მინიან მეუფე. რა აანჩხლებს ამ კარგ კაცსა, სიტყვის თუ სიზმრის სწორე ახსნას რა ეთქმის, რისთვის მწარობს და ბრაზობს?

დადსულა გეზინი. სიზმრის ახსნა თავის გულისად რომ არ იყო, არ ეხინიშა. *).

აბ. მეგეც არის და უფრო ეს, რომ ქრისტიანი დედაკაცის სარწმუნოება არ მოსწონს, მისი სასწაულები ჰშურს, ვედარაფერი ვერ მოუგვარებია, თუ რით გააშავოს და სხელი გაუტეხოს მას ერობაში. ჰხედამს, რომ დიდი წილი კეთილ-შობილება და მოქალაქობა დიდით წვრილამდის თანაუგრძობენ, დიდად მიაჩნიათ, დღე-ღამ თავს დასტრიალებენ, სწავლა-დარიგებას დიდის მისწრაფებით უსმენენ. აბა თუ როდისმე გაგონილა ჩვენს ქვეყანას, ჩვენს ერობაში მაგდენი სასწაული, ასობით სწეულთ კურნება, უსასყიდლოდ, მარტო მადლისთვის?

*) ხინიში—ამება, სიამოვნება.

გეზინა. საკვირველია, სითგან გაჩნდა ვგ ქრისტიანი დედა-
კაცი; როგორც ამბობენ, კარგი დედა თავის ერთად-
ერთ ნანატრ შვილს მის დროს იმდენ სიყვარულს, იმ-
დენ ლმობიერებას და სიბრალულს ვერ უჩვენებს, რაოდენსაც ის ნაირ-ნაირ სნეულთ, მახინჯთ და დიდად
დაშავებულთ უჩვენებს დედა-შვილურად; და კურნების
გარდაცა უტკობს სამაგალითოდ სულსა და გულსაო,
რომ სულ მის ხსენებასა და ქება-დიდებაში არიან ყვე-
ლა გამრთელებულნიო!

აბ. მე ქრისტიანი დედაკაცი მესხეთიდგან ჩამოვიდა ჩვენში
ამ სამის წლის წინად, ერთ ხანს ჯავახეთში ყოფილი-
ყო. იმ ქალწულებისაგანი არის, რომელნიც სომეხთ
ტრთად მეფემ აწამა, ამოწყვიტა! ის ქალწულები წინად
რომში ყოფილან, მერმე რომიდგან გამოქცეულან ამ
ჩვენის ქვეყნისკენ; ღიოკლეთიანე რომის კეისარს მოუ-
წერია წერილი სომეხთ ტრთად მეფესთან: „ამა და ამ
ნიშნით რომიდგან ქრისტიანი ქალწულები გამომექ-
ცნენ თქვენსკენ, მათში ერთი ჩემთვის არჩეული სადე-
ლოფლო არის, თუმცა საშინლად სძაგთ ჩვენთან შეუ-
ღლება, სახელი მისი რიფსიმე, მეტად საუცხოვო
ტურფა სახე-ტანისა; თუ გიყვარდე, ისინი მოსძებნე,
ხელთ იგდე და მე ჩემი გამომიგზავნე და თუ არ ინე-
ბოს, ჩვენსკენ არ გამოსწიოს გულმან, თქვენთვის ინე-
ბეთ თქვენის სურვილისაებრ“. — ტრთადმა მართლაც
მოაძებნინა, აპოვნინა, მაგრამ რიფსიმე ვერას ღონის-
ძიებით ვერ დაითანხმა ქორწინებაზედ: მე ქრისტესთან
მაქვს სიტყვა მიცემული, ვერ ვუღალატებ, ასე ქალწუ-
ლობაში უნდა მოვჰკვდეო! მისგამო რიფსიმესთან ერ-
თად პირველ დღეს ამოწყვიტეს შვი ქალწული და მეორე
დღეს რიფსიმეს გადია ბაიანესთან 4, სულ შვი ქალ-
წული. აგერ ასეთი ბარბაროსული უწყალობისთვის
რისხულა ტრთად მეფე სომეხებისა ღვთისაგან და გალო-

რებულა, რომელიც შემდგომ ბრიგოლ პართეველის ლოცვით ხელ-ახლავ ადამიანად ქცეულა. იმ ქალწულების წამებისგან ეს ქრისტიანი ქალი ეკლნარის ქოჩებში მიმალული გადარჩენილა და მერმე ჩვენსკენ წამოსულა. ცოტა ხანს შობნისში ყოფილა და მერმე მცხეთაში ჩამოსულა. იმ ხანებში, არმაზის დღეობაზედ, რომ შეყრილობა იყო არმაზის ციხესთან, ამბობენ ეს ქრისტიანი დედა-კაცი იქ უნახიათ; მისი ლოცვით თურმე მომხდარა ის ავდარი, რომ შემუსრულან მთელი კერები; მერმე მეფის მებაღეს, უშვილო ცოლ-ქმართ შენიზენია, იმათაც ხომ შვილები გასჩენიათ მისი ლოცვითა! ახლანდელი სასწაულები თქვენ ხომ ჩემზედ უკეთ იცით, რაცა ჰხდება დღე-ყოველ!..

მეფე. მე ვგ ყველა მესმოდა და ვუფიქრდებოდი კიდევც, მარამ ნანა დედოფალი მეტად წყინობდა, არ უნდოდა სულ ქრისტიანი დედაკაცის სახელის გაგონება; და მის სასწაულებრივ კურნებათაც თვალთ-მაქცობადა სთვლიდა ერთ ხანსა, მერმე კი ეჭვი შეუვიდა თავის მსჯელობაზედა და ხან-და-ხან მეტყუადა: როგორც სჩანს ამ ერობის ხშირი მოძრაობა უბრალო არ უნდა იყოს, ბევრისგან ბევრი იკურნებიან თურმე ყოველ-ნაირის სნეულებისაგან. რამდენიმე მეც ვნახე ჩემის თვლით ცხედრებით მიჰქონდათ და იმავე წამსვე თვალწინ დამიდგნენ ფეხით მობრუნებული მიმავალნი თავიანთ სახლისკენა! ბოლოს ხომ თვითონაც გამოსცადა, რო არა ეშველა-რა მკურნალებისგან იმ თავისს საშინელს სნეულებაში ღ მისი ლოცვით და ჯვარის გადაწერით კი სრულიად განთავისუფლდა, მაშინ დღე გაქვთ და სიცოცხლე, მან ის ქრისტიანი დედაკაცი შეიყვარა და მიიჩნია დიდად; ყოველ დღე მის ხსენება-ქებაში არის, ძილშიაც კი ის აგონდება; აღარ მოსწონს კერპთ-მსახურება, ისე მოიხიბლა მისგან და შეეკვეთა, რომ სული-გული მისკენ

აქვს, ყოველ დღევ მიბრძანდება ხოლმე მის სანახავად!..

ახ. რაც ითქვას გარეულად, საზოგადოდ საეჭვო ხდება: ქვეყანაზედ კაცს ტყუილ-მართალი თავს აბეზრებს: რა კაცი ზედ-მიწევნით თვითონ გამოცდის და თვალით ნახამს, მაშინ კი მტკიცედ რწმუნდება, რომ ისრე არის და ისრე ყოფილა, და რაღა შეუძლია კაცს, რომ მაგისთანაზედ გაეჭვიანდეს!

ვეზინა. რა ტომისა არის და ან რა ენაზედ ლაპარაკობს, იქნება იცოდეთ, კარგია კაცმან შეიტყოს?

ახ. ძართულად ლაპარაკობს და ქართველი ტომისაც უნდა იყოს სამესხეთოს მხრიდგან, იქნება ძაბადუკიელიც იყოს.

ვეზინა. მესხეთელ ან ძაბადუკიელს რომში რა საქმე ექმნებოდა, იქ რათ იქმნებოდნენ?

ახ. საქართველოს დასავლეთი—მესხეთი და ძოლხიდა, რომაელების მფარველობის ქვეშ რომ არიან, ის, როგორც კეთილშობილთაგანი, მძევლად ყოფილა და რა ვადა შესრულებია, სხვა ჩასულა მაგის მაგიერ, და ეგ მაშინ იქაურ ქალწულების დობაში შესულა და ისინი რომ გამოქცეულან ჩიფსიმეს მიზეზითა, იმათ თან გამოჰყოლია ეგვეც მწირად; იმისთვისაც რომაელ ტყვეობას იჩემებს სიმდაბლით.

ვეზ. ძართველებს ურიები არ უყვართ, ქართველი რომ ყოფილიყო ურიებს არ დაუმეგობრდებოდა, პირველშივე ქართველებს მიჰმართავდა?

ახ. ბატონო, ეგ იმისთვის, რომ ქართველები წარმართები იყვნენ, ღვთის სჯულ-კანონის უვიცნი: ურიები კი ყოველგან სჯულ-კანონის მცოდნენი არიან და მასთან ადგილობრივ მცხოვრებთა ავ-კარგიანობის დაახლოვებით მცნობელნი. იმისთვის პირველში ურიებს გაეცნო, რომ იმათგან გაეგო ადგილობრივ მცხოვრებთ ყოფა-

ქცევა და ისე დაეჭირა თავისი საქმე; ქართველებთან ერთად ურიებიც შეიძინა და გული მოუგო ყველას!..

გვზ. თქვენ ურიები ამბობთ: ჩვენი სჯულისთანა მართალი სჯული, ნამდვილი ღვთის მცნობელი არ არის ქვეყანაზედაო. ეს ქრისტიანული სჯული რაღა არის, რომ თავში მოექცა თქვენს სჯულს? თქვენ ვერც ერთ სასწაულებს ვერ ახდენთ ვერსად, და ეგ ქრისტიანი რა მოვიდა აქ ამ მცხეთაში, სულ სასწაულებრივი სწეულთმკურნალობით აავსო და გაასპეტაკა ჩვენი ქვეყანა!

აბ. ჩვენი ებრაული სჯული საძირკველია ქრისტიანობის სჯულისა, ამ ქრისტიანობას უნდა მოეყვანა სისრულეში და დაეგვირგვინებინა ბრწყინვალედ და კიდევაც ისე იქმნა, ისეთი ბრწყინვალე ღვთიური მადლით საესე სჯულის ტაძარი აშენდა ყოველთ იმედად და ნუგეშად, რომ მთელი ქვეყნის ტომების სანუკვარ-სანატრელია! სახარების წიგნშიც ასე სწერია: „სჯული მოსესაგან მოეცა, მადლი და ჭეშმარიტება იესო ძრისტეს მიერ“-ო. ეს სთქვა და მოშორდა.

გაბაზა, გამწყრალი კერპების გინებისათვის, წავიდა, თავისს დარბაზში შევარდა ზ სიბრაზისაგან დორბლებს ჰყრიდა პირითგან. იქ დახვდა თავისი შემწე მოგვი მახარა.

მასაბა. ბატონო, რა დაგმართნია აგრე სახითათო, რომ მაგრე გამწყრალხართ, — ჰკითხა წყნარად.

გაბ. როგორ არ გაწყრება და არ გავეშვდება კაცი, რომ მეფისა და დიდებულის წინაშე ღმერთები უპატიურდებოდნენ ურიისაგან და ისინი კი გულიან უსმენდნენ მას?

მასაბა. როგორ იქმნა ეგ, რომ ღმერთები შეურაცხ იქმნენ?

გაბაზა მოუყვა დაწვრილებით, ყველაფერი უთხრა თავისს სიზმრისა და მისი ახსნის საქმეცა და მოაყოლა მას დრტვინვა და სამღურავი: ახლავე მოურიდებლად გვიმელავნებენ კერპობის მოსპობასა, ჩვენს მარცხს, ჩვენს დაქ-

ცვესა და აკლება=აოხრებასა; ერთი ლუკმა ჰური გვქონ-
და, რითაც ძლივ=ძლივობით გამოგვყავდა თავი და
ცოლ=შვილი და ისიც შეიშურეს ჩვენთვის, არ გაუტა-
ნათ თვალმან, ხელიდგან გვგლეჯენ, გვართმევენ ძალის-
ძალად და ასე გულ-ხელ დაკრებილ შიშველ ტიტველთ
გვსმენ მთელს მოგვობას და ქურმობასა ეკლებზედა;
მოდრი და ნუ მოკვდები! ჩვენი თავ-განწირული სამსა-
ხური, დღე-ღამე თავის ხეთქვა არავინ არ დაინახა,
არც მეფემ, არც დიდებულთა და არც=არა თავად-აზ-
ნაურობამ; მოქალაქობა და გლეხობა ხომ აღარაფრად
გეთვლის, მასხარად ვართ აგდებული დიდ-პატარისაგან!
მასხარა. ბატონო, ეგ მოსათმენი არ არის. ახლავე თბილ-
თბილ კვალზედ უნდა მივჭყვეთ ფეხ-და-ფეხ, რამე საშუა-
ლება უნდა ვუღოთოთ! შე დალოცვილო, მე თავიდ-
განვე გაგიტყდი ამ ჩვენის ქართველობის უკუღმართო-
ბაში, გეუბნებოდი, ამ დღივ მიტეხილნი არიან სიმრავ-
ლით, მთელ დღეს არ წყდება მიმსვლელ-მომსვლელი
იმ ქრისტიან დედაკაცთან, რაღაცა თვალთ-მაქცი ქა-
ლია, ყველას ჰხიბლავს, იზიდავს ტკბილის ქართულით,
ყველას ჰკურნავს და იძენს კიდევ თავისს სჯულზედა,
სულ არავის სთხოვს გასამრჯელოს, არც ფასს და არც
საქმელ-სასმელსა და ჩვენს ერობასაც ის უნდათ!

გადრ. მე გამთელება სენიან-ჭირიანებისა კარგი საქმეა, შეე-
ლაა მთელი ქვეყნისა ო დიდი სიკეთე; მაგრამ ერო-
ბა რომ ამ სჯულის ჰკარგავს და მის სჯულზედ მიდის,
ის არის სატირელ-საგლოველი... ღაფიქრდება... ჩვენ
მაშინ გავვიწყრა ღმერთები და სვე-ბედი, როცა ნანა
დედლოთალი ავად გახდა მეტად მძიმე სნეულებით და
არა ეშველა რა მკურნალებსგან. იმ ქრისტიანმა დე-
დაკაცმა რომ გაჰკურნა, იმან დაგვისხა ჩვენ ცეცხლზედ
წყალი და მიიბირა მთელი ერობა!

მას. ღიად, სწორედ მეც მაგის თაობაზედ მინდა მოგელაბა-

რაკოთ: იმისთანა საქმე დავიჭიროთ მისი საწინააღმდეგო, რომ ერობა ისევ ჩვენსკენ გადმოვიდეს, ჩვენი ხელის შემხედვარი გახდეს და ჩვენს მზესა და სვეს უწყოს ფიცვა-რწმუნება!..

გ.ა.რ. მეფე გაგვიორგულა დედოფლის განკურნებამ. იმიტომ ხმა არ ამოიღო ურიის გინებაზედ ჩვენ კერპთა. მთელი უფლისწულ-ასულობა, სეფე-ქალნი, სეფე-წულნი სულ იმ ქრისტიან ქალის ქება-დიდებაში არიან; ყოველ დიდებულთა, შორს მყოფ თავად-აზნაურობათა, მოქალაქეთ, ხელოსანთ და გლეხ-კაცობას მისწვდა მისი სიკეთის ამბავი. და რით უნდა შევიძლოთ ჩვენ მათი ხელის შეშლა, თვალების ახვევა, დღისით, მზისით საქვეყნოდ აშკარად მოხდენილ საქმეს რალა ეთქმის, არა ერთისა და ორისა, მრავალ გვარი სნეულების მორჩენას და სრულიად განთავისუფლებას თავიანთ სნეულებისაგან: ბრმა ჰხედამს, ყრუს ესმის, ბლუ მშვენიერად ლაპარაკობს, კოჭლი სწორედ ადგამს ფეხთა, კუტი დარბის-დახტის სიხარულისაგან, ხელ-ფეხ შეტაცებული თავისუფლად ხმარობს ხელ-ფეხსა, ყვიციანი წითლად დაჟღაჟებს, ქორფლიანს ვარდივით მოსწმენდია სახე, ყიყვიანს დაჰფუქია ყიყვი, სურას მიუგავს ყელი, ცხვირ-პირ მორღვეულს ჩვილ-ყრმული სუფთა სახე მოჰბმია, წყალ-მანკი გამრთელებულა, ქლექიანი კარგ ვაჟ-კაცებისგან აღარ ირჩევა, მუწუკიანები, ძუარებიანი, ელქუნიანები და მუნიანები განწმენდილან ყოველ მანკიერებისაგან, ასე სხვა მრავალ ამისთანა დამიზმიზიანებულთ, ქკუა-შემოლილთ, ატაცებულთ და გადარეულთ ველარვის ხედამთ, ასობით, ორასობით დადიან ყველა მხიარულნი მხიარული მცხეთის ქალაქის დამამშვენებლად, ასეთს მდგომარეობაში რალა გვეთქმის? სულ რომ არა იყოს რა, ჩვენი დამაბრკოლებელი რამე საჩვენო შემთხვევაში, მარტო ისინი გვეყოფიან ჩვენ ჩვენის ენა-პირის დასაყოფად და



შემარცხვენელად! ეს ახალი საქმე ხომ არ არის, ბარე სამ წელიწადზედაც მეტია. ღრით ვერ შევეცადეთ, ვერაფერი ვერ მოვაგვარეთ მის საწინააღმდეგოდ და ახლა ასე გასაჭირში ჩავარდით, ხელ-ფეხი ერთ მუხრუჭში მოგვემწყვდა, ვეღარ გავნძვრეულვართ, ასე აღვაგობრივ უმტეროდ, უჩხუბრად ვმარცხდებით უბედურად!

მას. მაშ თუ შეიძლება მოვიწვიოთ მოგვთა და ქურუმთ ყრილობა და მოვილაპარაკოთ გულნებიერად ჩვენ-ჩვენად, ვნახოთ სიმრავლე რას იტყვის ამაზედ, ბევრთ-ბევრი რამ ეცოდინებათ. ზოგჯერ ამისთანა ყრილობაში ერთი იმისთანა ნიჭიერი კაცი გამოხდება, რომ ყველას აჯობებს რჩევაში!..

დედა წარმართთ ცრუ-მორწმუნებაზედ მღურვის შემდგომ მივიდა სასახლეში ნანა დედოფალთან და შესჩივლა ბორანას უკუღმართობაზედა: ეს ღვთის რისხვა ბოროტი კაცი ბორანა, ჩამოგვდგომია მეტად ახირებულად და არ გვასვენებს, გვიმწარბებს და გვიშხამებს-სიცოცხლესა თავისს შხამ-გესლიანის საეშმაკო ენითა: გვექადება, გვაშინებს ყველა სეფე-წულთა და სეფე-ქალთა. რა კი ურიებთან შეერთებულხართ და ქრისტიანობას ავრცელებთ მცხეთაში ჩემს წინააღმდეგად, დამაცადეთ თუ მე თქვენ რა შავი და ბნელი დღე დაგაყენოვო! თქვენც იცით, დედოფალო, თუ რა განხორციელებული ეშმაკის გვერდია; ჰსთხოვეთ მეფეს, შეაგონოს რამ მისთანა სიტკბო-სიამით, რომ როგორმე დაშშვიდდეს, დაწყნარდეს, თორემ მწარობით ვერაფერს ვერ შეასმენს და უფრო უარესს სავნო საქმეებს დაიჭერს ქრისტიანობის საწინააღმდეგოს; ღვთის გულისთვის გვიშველეთ, გვიპატრონეთ რამ, თორემ თავისს ნათქვამს არ გარდასთქვამს არას ღონით და ჩვენ დავიდუბებით!..

ნანა. ნუ გეშინიან, ქალბატონო ქალო. უბედური მოხუცებულობისაგან მიხრწნილა, პირში კბილი აღარა აქვს,

თავზედ ბალანი და მუხლში ძალ-ღონე. საცოდავი წან-წალ-ფარფატით დაღონდილებს, ლაპარაკისა ხმაც უწყდება და ხიხინი გააქვს, მნახველი იტყვის, ეს არის სული გასძვრება ტანიღვანო ამ საცოდავსა. მაგისი რიხი და ქადაგება რა იქნება? რად უფოთავ ტყვილად მაგაზედ და იფუჭებ სისხლსა?

ლელა. რას ბრძანებთ, დედოფალო! ზარეთ განგებ აგრე ისაწყლოებს თავს ეგ წყეული: შინ სახლში ეშმაკად და ჯოჯოხეთად არის გამხდარი, შიშისგან ხმა ვერ გამიცია, ავის სიტყვით, ავის პასუხით, ლანძღვით და გინებით ქვეყანას გამომასალმებს. მაგ რიგობით არის, რომ ვეებართელა დელფინი დედა-კაცი დამლია, დამანახიჭოვა. ორ გიკვირსთ, ხასებიც კი აღარ აღგებიან, მალ-მალ ვისაც არა მგონია მოხიბლამს, აითრევს, მოიყვანს, ერთ ორ დღეს ძლივ რჩებიან, რა იგემებენ მის უხასიათო ტინგიცობას *); ველარ ითმენენ და ისევ უკანვე იპარებიან, მიდიან თავიანთ სახლებში. სწორეთ ცეცხლია და მეხი ღვთის რისხვად მოვლინებული!

ნანა. ნახეთ მაგ გაღრეკილ გამხმარ ბერახუასა, თუ რამდენი სიავკაცე შესძლებია? ძაცი თვალით არ გაისინჯება. რა-ლა ხასების დრო აქვს მაგ დასაქცევსა? იმისთვის უთქვიათ: ყოველი მფრინველი გარეთგან ჭრელია და აღამიანი კი შიგნითგანო!

ვინმე შესხი.

(შემდეგი იქნება).



*) ტ ი ნ გ ი ც ი , ტ რ ი ბ უ ც ი — რიგე მეტად ტუტუნს ნი-შენს.

შანთი და მღუღარე*).

(ჩვენის სამართლიდან)

მრთი მეცნიერი ამბობს, ძველ დროის სამართლის ქმნა ბევრად მიაგავდა აწინდელს შელოცვას და მკითხაობასაო. მოსამართლე თითქო თითონვე გრძნობდა, რა ადვილად შეიძლება შევესცდეთ და, ბჭობის ჟამსა, ემუდარებოდა უზენაეს ძალას და ევედრებოდა ღვთაებას, — მეოხ და მწე მეყავ ცოდვისა და ცდომის შვილს და ზეცით ჭეშმარიტება მომივიღონო. ამიტომაც სამართალს ღვთიური თვისება და ხასიათი ჰქონდა და განაჩენი ღვთაების მსჯავრად ითვლებოდა. ამ აზრთა მიმდინარეობაში უნდა ვეძიოთ შანთისა და მღუღარის შთამოებაც. მრთიცა და მეორეც უძველეს დროს ეკუთვნოდნენ და თითქმის საყოველთაოვ ჩვეულებას წარმოადგენდნენ. თუმცა შანთი და მღუღარე უფრო ინდო-ევროპიელ ერთა შორის აღორძინდა, მაგრამ სხვა მოდგმის ხალხიც არ დასტოვა. ახლაც-კი უჩვენებენ შანთსა და მღუღარეს აფრიკასა და იაპონიაში, კუნძულს ცეილონზედ და სხ.

შანტანგის სამართალიც იხსენიებს შანთსა და მღუღარეს. უყურადღებოდ იმათ არც შანუშტი სტოვებს. მაგრამ ვანტანგი და შანუშტი, შედარებით, ახალის დროის მემატრიანნი არიან და ამიტომ ჩვენს მწერლობაში წარმოითქვა აზრი, ვითომ შანთი და მღუღარე ქართულ სამართლის კუთვნილებას არ შეადგენდნენ და გადმოღებული იყვნენ... „Русская

*) შანთი კახურებულ რკინით გასამართლებას, ხელს მღუღარე — ადუღებულ წყლითა.

Правда“-დგან! „შანთი და მდულარე არ მოიპოვებინ ძველ ქართულსა და სომხურს მწერლობაში, კავკასიონის მთიელთა ადათმაც არ იცის არც ერთი და არც მეორე და ამიტომ მგონია, რომ იგინი „Русская Правда“-ს მეოხებით გაჩნდნენ ჩვენშიო“,—ასე დაასკვნის ჩვენი სასიქადულო მისტორიე ლ. ბაქრაძე.

მაგრამ ასეთი დასკვნა უსაფუძვლოა. ჯერ ერთი, რაც აქამომდე ძველ ქართულ მწერლობასა და სიგელებში არ აღმოჩენილა, იგი შესაძლოა შემდეგ აღმოჩნდეს. მეორე, სრული შეცდომაა, ვითომ კავკასიონის მთიელთა ადათში შანთი და მდულარე არ მოიპოვებოდეს. აწინდელმა ეთნოგრაფიულმა გამოკვლევამ, აი თუნდ ოსების სამართალში, აღმოაჩინა შანთისა და მდულარის ნაშთი. ესეც რომ არ იყოს, რა შუაშია „Русская Правда“? შახტანგის სამართალი ისრე ძალდასდგას ამ რუსების „Правда“-ზედ, რომ იქ ჩვენი სამართალი გამოსაღებს და გადმოსატანს ვერას იპოვიდა. მაგრამ საყურადღებო უფრო სხვა გარემოებაა: შახტანგის მდულარე ვრცლად აღწერილი და განმარტებულია და სრულიად მიაგავს ინდო-ევროპიელთა მდულარეს. „Русская Правда“-კი მარტო წყაღს იხსენიებს და ახლაც მეცნიერებს ვერ გამოუკვლევიათ,—იგი წყალი მდუღარეა, თუ სხვა რაიმე კერძო ფორმა წყლით განბზობისა. მაშ რა გზით შეიძლებოდა მდულარის გადმოღება?

თუ-კი გავლენა მართლა საჭიროდ დაინახეს, რუსულ „Правда“-ს რად მიმართეს, როცა შანთს ჰხმარობდნენ ძველნი ბერძენნი, სპარსნი, ბიზანტიელნი და საქართველოს კიდევ მქიდრო დამოკიდებულება ჰქონდა ამ განათლებულ ერებთან?! შეტადრე ძალუმი იყო ბიზანტიის გავლენა და ბიზანტიაში ხომ შანთი სამართლის იარაღად აღიარებული იყო. რასაკვირველია, ამ გარემოებათა მიხედვითაც, ქართულ შანთისა და მდულარის უცხოეთიდგან შემოტანას დიდად ესაჭიროება დასაბუთება. ლიტონი სიტყვა, თუნდაც სახელოვა-

ნის მეისტორიესი, აქ არა კმარა. საბოლოოდ და სამუდამოდ-
 კი უნდა ხელვეძღვანელობდეთ იმ მთავარ აზრით, რომ ქარ-
 თულ სამართლის პირვანდელნი ფორმანი, ამ სამართლის ნა-
 სსხნი (ემბრიონი) ინდო-ევროპიელ შემოვებისანი არიან. ამ
 დასკვნას დაადგა მეცნიერება. მომავალი კვლევა და ძიება
 ჩვენის სამართლისა ამ გზით უნდა ვიდოდეს.

ძართველთა ზნესა და ჩვეულებაში მოიპოვება თითო-
 ოროლა ისეთი ნაშთი, რომელიც ნათელს ჰფენს ამ დიად
 საყურადღებო საგანს. ინდო-ევროპიელებმა იცოდნენ ეგრედ
 წოდებულ კაცხით განსჯა: შეწამებულს, თავის გასამართ-
 ლებლად: ანთებულ ცეცხლზედ გადაახტუნებდნენ ხოლმე.
 ასე იყო, მაგალითებრ, თვით ინდოეთსა, საბერძნეთსა და
 სპარსეთში. იქ კოცონის გარდა, შეწამებულს შიშველ ფე-
 ხებით ნაკვერჩხლიან ცეცხლზედ გაატარებდნენ ხოლმე. ჩვე-
 ნებური ჭიკაძეკახობაც ხომ კოცონს ემსგავსება, თუმცა, დრო-
 თა მსვლელობისა გამო, აწინდელმა ჭიკაძეკონამ აზრი და
 ფორმა ცოტად შეიცვალა. მაგრამ შანთის სხვა ნაშთიც არის
 დარჩენილი. სიგელებსა და გუჯრებში მოხსენებულთა ეგრედ
 წოდებული დადაჯგა. დადაღდნენ ხოლმე გახურებულ რკინით
 და უეჭველად მძიმე შეწამებულს. მოგეხსენებათ, რომ ძვე-
 ლად ევროპაში კუდასხებს ცეცხლში სწვავდნენ. ჩვენი სამარ-
 თალი-კი იმათ უმეტესად დადაღვას უჩენდა და აღსანიშნა-
 ვია, რომ თვით ეკლესია დადაღებდა — კუდიანი უეჭველად
 დაიდალოსო. ცხადზედ ცხადია, რომ ეს დადაჯგა შანთია, თუ
 გნებავთ, ამ შანთის კერძობითი ფორმა და სახე და არა სხვა
 რამე. საყურადღებოა, რომ ინდო-ევროპიელთა სამართალი
 შანთს მსგავსად დიდ დანაშაულისთვის ჰხმარობდა. ჩვენი ძვე-
 ლი დადაღვაც ამ აზრისა იყო. ჯერ კუდიანობის შეწამება
 საზოგადოებას ისე დიდ დანაშაულად მიაჩნდა, რომ ამ შე-
 წამებისთვის ნახევარ სისხლს ახდევინებდნენ. აბა თვით კუ-
 დიანობა რაღა უნდა ყოფილიყო ხალხის თვალში? — იგი უმ-

ძიმეს დანაშაულად ითვლებოდა და დადაღვაც ამიტომ ჰქონდა გაჩენილი.

ღიად, ჩვენის შანთასა და მღუღარის დასაბამი ინდო-ევროპიელთა და საზოგადოდ არიელთა სამართალში უნდა მოიძებნოს. მახტანგისა და მახუშტის შანთი და მღუღარე ნამდვილი და უტყუარი ასლი იყო იმ სამართლისა. ამ აზრს ცხადად ამტკიცებს შედარებითი განხილვა. ღა აი ახლა თვით ეს განხილვაც.

უკვე აღვნიშნეთ, რომ ინდო-ევროპიელთა სამართალი შანთსა (და მღუღარესაც) დიდ დანაშაულისათვის ჰმბარობდა. ჩვენ შიაც სწორედ ვერე იყო. სცდებიან ზოგნი მეცნიერნი, რომელნიც ამბობენ, ვითომ შანთსა და მღუღარეს მაშინ მიმართავდნენ ხოლმე, როცა სხვა საშუალება და სახსარი აღარ იყო. არა, ძველ ინდოეთში ერთსაც და მეორესაც წინაღვე განსაზღვრული და ნაჩვენები ჰქონდა დანაშაული: ბოზობა, ძარცვა, ზარკა,—აი უმეტეს ნაწილად იქაურის წყლისა და ცეცხლის სამფლობელო, მღუღარისა და შანთის საასპარეზო. მეტადრე ბოზობა უმძიმეს დანაშაულად შიანდათ.

საყურადღებოა, რომ მახტანგის სამართალიც სწორედ ასეთ დანაშაულად ჰხადიდა ბოზობასა. იგი სამართალი ისე მკაცრად სდევნიდა ბოზობას, ისე დიდ ბოროტად და მწიკვლად აღიარებდა, რომ ზიზღი ბოზობისა თითქო უსულო ხავანზედაც გადაჰქონდა—„თუ ღიაცი ბოზი არის, მზითევიცა ბოზი იქმნების“-ო, მკაფიოდ ბრძანებდა მახტანგი. მაგრამ დედა-აზრს ავსცდით.

მსგავსად ძველ ინდოეთისა, ჩვენ შიაც შანთსა და მღუღარეს მძიმე დანაშაული ექვემდებარებოდა და, სხვათა შორის, იგივე დანაშაული, რაიცა ინდოეთში—ბოზობა, ქურდობა, ძარცვა. მართალია, მახუშტი დასძენს—„ხოლო შანთი ქურდთა გამართლებისათვის იყო“, მაგრამ ეს შეცდომაა, აქ მხოლოდ კერძო მავალითია გაზოგადებული. შანთს

უფრო ფართო ასპარეზი ჰქონდა შემოფარგლული და იგი ასპარეზი სიგრძითა და სიგანით ინდოეთისას უდრიდა: „შანთი მაშინ აელებინების, რომე ან ბატონის ღალატი და ორგულობა, ან საყდრის გატეხა, ან ბოზობა და მგზავსი ამისი შეეთქვას“, — ამბობს შახტანგი. სწვა აღვილას ყოველ ამას შახტანგი ზედ უმატებს დიდებულისა და ცოლის მოკვლას. ეს მკვლელობა მძიმე დანაშაულს შეადგენდა და გასამართლებლად შეწამებულისთვის შანთს ანუ მღუღარეს თხოულობდა. რადგანაც შახტანგის სიტყვით, „შანთი და მღუღარე ორივე ერთი არის“, ამიტომ მღუღარის ასპარეზიც ისეთივე იყო, როგორც შანთისა.

ინდოელთა სწამდათ, რომ ცეცხლს ღვთაებრივი ძალა აქვსო. ამ რწმენის გამო შანთი პირველადვე ღვთიურ მსჯავრად იქმნა აღიარებული. საქართველოშიაც ხომ, სპარსთა გავლენით, გავრცელდა ცეცხლის თაყვანისცემა, რომელიც, სამეფოს დაარსების დროიდან, რელიგიურ დაწესებულებად იქმნა აღიარებული და დიდხანს ებრძოდა ქრისტიანობას. მაშჩვენშიაც შანთს ძველადვე შესაფერი და ნაყოფიერი ნიადაგი ჰქონდა და ხალხსაც შანთი ღვთიურ მსჯავრად მიაჩნდა. როცა არიელნი გარდასახლდნენ ევროპაში, მაშინ გაავრცელეს შეხედულობა, რომ შანთი ღვთაების საქმეა და თვით უზენაესი მეუფე უხილავად, გახურებულ რკინისა და აღუღებულ წყლის სახით, ასამართლებს დამნაშავეებსაო. შემდეგ ქრისტიანობამ ხელი შეუწყო ასეთს მოძღვრებას. ამის გამო შანთსა და მღუღარეს გარეგნობით ქრისტიანობის ფერი დაედო. მეროპიელთა სამართალი დიდის გულ-მოდგინებით აწესებდა, რომ შეწამებული, ქრისტიანულ კანონისამებრ, საშინელს სამსჯავროს ღირსეულად უნდა მიეგებოდა, ცოდვათაგან განიწმინდოს, ეზიაროს, ჯვარსა და ხატზედ იფიცოსო. ჩვენმა მართლმადიდებლობამაც ასეთის პატივითა და დიდებით შეამკო შანთიც და მღუღარეცა. შახტანგი სავალდებულოდ ჰხადის — ალოცონ იგი კაცი, რომელსაც შანთი და მღუღარე უნდა

გაუჩინონოა*. ხალხი, როგორც ზეპირ გარდმოცემით სჩანს, შეწამებულისთვის სულის მოძღვარს ზეთი უნდა ეკურთხა, შვიდი დღე ელოცებინა, აღსარება ეთქმევინებინა და მერე წარედგინა სადაც ჯერ იყო (ასე თურმე იყო გურიაში, როგორც ღ. ბაქრაძის საარქეოლოგიო მოგზაურობა ჰმოწმობს).

თვით გარეგანი ფორმა, როგორც საზოგადოდ ევროპიულის, ისრე ქართულის შანთისა დიად რომ მიაგავს ინდოეთისას. რასაკვირველია, მათ შორის მცირედი განსხვავებაც მოიპოვება, მაგრამ ეს ხომ მიუცილებელად ასე უნდა ყოფილიყო. აი თვით ინდოელთა შანთიც: მოედანსა თუ სხვა გამოსაჩენს ადგილზედ შემოხაზავდნენ ცხრა. თანასწორს წრესა, თვითეულს მათგანს თექვსმეტ გოჯის მანძილზედ ერთი მეორისაგან. მერე გაახურებდნენ რკინის ცუჯსა ანუ სსხნისს, მოიყვანდნენ შეწამებულს და ხელის გულზედ მცენარის ფოთლს დააფარებდნენ. შანთოსანს იმ ხელით იგი ცული ან სახნისი უნდა აელო, ცხრა წრეზედ გადამხტარიყო და მერე გადაეგდო. შემდეგ ხელს შეუზვევდნენ და სამის დღის უკან გაუხსნიდნენ. თუ ხელი დამწვარი ჰქონდა, მტყუანი იყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში—მართალი. ეს შანთი მცირედის ცვლილებით დაფუძნდა ევროპიელთა სამართალში. მაგალითებრ, ძველ ინგლისის შანთი თავისის ფორმითა თითქმის ინდოელისებურია. მაგრამ ირლანდიასა და შოტლანდიაში-კი შანთმა, ცოტა არ იყვეს, ფერი იცვალა: იქ შეწამებულს სამართალი უბრძანებდა, გახურებულს ცულს ხელით-კი ნუ აიღებ, ენა დაადეო და თუ ცული არ გებრძანება, მაშინ გამდნარს ტყვიას დააწე ენაო. ჩეხნი საშანთოდ გახურებულს საკვეთელს ჰხმარობდნენ. შეწამებულს ასეთს საკვეთელზედ ორი თითი უნდა დაედო და ვიდრე ლოცვას არ გაათავებდა, არ უნდა აელო. პოლონელებმა ორ ნაირი შანთი იცოდნენ. მიწაზედ დააწყობდნენ სამს, ფეხის გულის ოდენა, რკინის ნაქერს და შეწამებულს ზედ შიშველ ფეხით გაატარებდნენ. **თუ** ფეხები ებრალებოდა, ხელში უნდა აელო გახურებულნი

რკინის ჯოხი, სამი ბიჯი გადაედგა და მერე გადაეგდო. ისპანია ინკვიზიციის სამშობლოდ ითვლებოდა და იქ, რა თქმა უნდა, შანთი უნდა აყვავებულიყო და აღორძინებულიყო. ასეც მოხდა. ისპანელთა სამართალი დაწვრილებით განმარტავს, საშანთო რკინა ამა და ამ სიგრძისა, სიგანისა და სისქისა უნდა იყვეს და ხელის გულზედ კარგად დაეტიოსო, მღვდელმა უნდა სწიროს და იგი რკინა აკურთხოს, შეწამებულს ხელები გაუსინჯოსო... ცხრა ბიჯის გადადგმა, ხელის ტილოთი შეხვევა და სამის დღის შემდეგ გასინჯვა სავალდებულოაო. ჩვენში?

ჩვენებური შანთიც ინდო-ევროპიულ ხასიათისაა და გარეგნობით, ფორმით ძრიელ მიაგავს თავისს დედანს — ინდოეთურს შანთსა. მს მსგავსება იქამდე აღწევს, რომ პირველ შეხედვით გეგონებათ კიდევ, თითქო ქართული შანთი ინდოეთის სამართლის წიგნიდგან იყვეს ამოღებული. მეტადრე ეს ითქმის იმ შანთზედ, რომელსაც მახუშტი აგვიწერს — „გაახურვიან სახნისი, ვითარცა ნაკვერცხალი და დასდვიან მაღალთა ზედა, რათა მალიად შეედვას ხელნი ქვეშე მისსა, დასდვიან შეწამებულსა ტილო ანუ ქადაჯდი; იგი მივიდის და აღილის სახნისი და წარდვის სამი ბიჯი და გარდაადვის; მასვე წამსა შეუხვივიან ხელნი სამ დღემდე და შემდგომად სამისა დღისა გაუხსნიან...“

მს სახნისი, ტილო ანუ ქადაჯდი, სამი ბიჯი და სამის დღის შემდეგ ხელის გასინჯვა, მკირედის განსხვავებით, თითქო გადმოღებული ასლიაო ინდოეთურის შანთისა!..

მაგრამ ჩვენში ორგვარი შანთი იყო. პირველი ხომ ზემოთ ვუჩვენეთ. მეორე ვახტანგის შანთია, რომელიც ვახუშტის შანთისაგან განსხვავდება. აი ვახტანგის შანთი — „რკინა რამ (ვახუშტის სახნისის მაგიერ) გაახურონ, რომ გაწითლდეს, მქნეოს კაცს ხელზედ ქაღალდი უნდა დაადვან, მერე ზედ ის გაწითლებული რკინა და რა რომ დაადვან, მაშინვე სამს ბიჯს წინ უნდა წახტეს და მერე წახტომილმან უნდა

გარდაგდოს; თუ არ დასწვა, მართალი არის და თუ დასწვა, რყუილად გამოვა“... *) არც ხელის შეხვევა და არც სახის დღის შემდეგ იმ ხელის გასინჯვა საჭიროდ არ არის ცნობილი. სახნისის მაგიერ რკინა რამეა მოხსენებული. ცხადია, რომ ვახტანგს ამ შემთხვევაში შეცდომას ვერ დავწამებთ. არა, იგი შანთს სწორედ და მართლად აღწერს, მაგრამ მაინც ისრე არა, როგორც ვახუშტი. რად?— ჩვენის აზრით, ამის პასუხი ჯერ ინდოეთში და მერე ევროპაში უნდა მოვიკითხოთ.

ინდოეთში ღვთიური მსჯავრი—რკინითა და წყლით გასამართლება—მრავალნაირი იყო. ტერძოდ შანთი ორ სახით სწარმოებდა—რკინითა და კოცონით. ღამნაშავის პიროვნებაზედ და თვით დანაშაულის თვისებაზედ იყო დამოკიდებული, — თუ რომელი შანთი უნდა ეხმარათ. ევროპაშიაც ზოგან სამართალი ამ გზას მისდევდა. მაგრამ ინდოეთში და მერე ევროპაშიაც შანთმა, დროთა ვითარების გამო, თავისი პირვანდელი სისასტიკე და სიმკაცრე ნელ-ნელა დაჰკარგა. მაღალმა წოდებამ, თუ თავი ვერ იხსნა შანთისაგან, ისრე მაინც მოაწყოა შანთის საქმე, რომ უვნებელად რჩებოდა ისეთს საშინელს და შემამუსვრელს სტიქიონს, როგორიც ცეცხლია. ექვი არაა, რომ არც ჩვენი შანთი ასცდა ამ ცვლილებას. აქ არის ძირითადი მიზეზი ჩვენებურის შანთის სხვა-და-სხვაობისა. ცხადია, რომ ვახუშტის შანთი თავისის სახნისით უფრო ძველის დროისაა და პირვანდელს ფორმას წარმოადგენს. თვით სახნისი დალად ჰყოფს, რომ იგი უმეტე-

*) როგორც დ. ბაქრაძის სააკრქელოლოგიო მოგზაურთბიძგანსხანს, გურიაში შანთა წონით სამი გირვანქა იყო, სიგძე ქქონდა შვიდი გოჯი და სივანისა იყო კაცის ხელის გულის რდენა. ქადაგდზედ ლოცვა ეწერა—ღმერთო მამაო, ძეო და სულო წმიდაო, თუ მართალი ვარ, ნუ დამწვას ხედი, თუ მტყუანი — დამეწვას. სამის ბიჯის გადადგმა საჭირო იყო.

სად მდაბიო დამნაშავესთვის იყო დაწესებული. ხოლო შანტანგის შანთი თავისის რასაზე რკინით ახალს დროს ეკუთვნის და უფრო ხელს უწყობს შეწამებულს, მოტყუებითა და თვალთ-მაქცობით, უვნებელად გადარჩეს ღვთის მსჯავრსა..

საყურადღებოა, რომ ჩვენებურმა მღუღარემაც ისეთივე ცვლილება გამოიარა, როგორც შანთმა და, ცვლილების გამო, ბოლო დროს ორის ფორმითა და სახით აღინიშნა. თავისი დასაწყისი ამ მღუღარესაც შორეულ წარსულში აქვს და ინდო-ევროპიულ შთამოგებისაა. ინდოეთში წყაღს, როგორც სამართლის იარაღს, დიდი ძალა და მნიშვნელობა ჰქონდა. ასეთ იარაღად ხმარობდნენ, როგორც ცივს წყაღს, მდინარეს, ისრე აღუღებულს, მღუღარეს. შეწამებულს ხელფებს შეუკრავდნენ და მდინარეში გადააგდებდნენ. თუ დასძირავდა,—მართალი იყო, ვინაიდან წყალი წმინდა სტიქიონიაო და თვისს წიაღსა შინა მხოლოდ უმანკო არსებას მიიღებსო. როცა არ დასძირავდა, მაშინ მტყუანი იყო. ხოლო მღუღარე ეწოდებოდა ქვაბში აღუღებულ წყალს, საიდგანაც შეწამებულს შიშველის მკლავით რაიმე რკინეული ნივთი უნდა ამოეღო. იცოდნენ ეგრეთვე წმინდა წყლით განსჯა. წყალში კერპს ჩააგდებდნენ და შეწამებულს დააღვეინებდნენ. ხმარებაში იყო შხამითა და აღუღებულ ერობითი გასამართლებაც. ძვებსა თუ სხვა ქურქელს აღუღებულ ერობითი გაავსებდნენ, ძირში ბეჭედს ჩააგდებდნენ და შეწამებულს იმ ბეჭედს ხელით ამოაღებინებდნენ. საყურადღებოა, რომ ოქროს ბეჭდის მღუღარიდგან ამოდება ძველმა სპარსელებმაც იცოდნენ. ხოლო ებრაელებს კერძოდ ბაზაბასთავას თავისებური ჩვეულება ჰქონდათ: შეწამებულ მემრუშე ქალს ერთნაირს მწარე სასმელს დააღვეინებდნენ. მუცელს თუ შემოაბერავდა, მტყუანი იყო, თუ არა და—მართალი. ღიად, როგორც ისტორია მოწმობს, წყლითა და სასმლით განსჯა მრავალ-გვარი იყო, მაგრამ ინდოელთა ცივმა წყაღმა და მღუღარემ კი ევროპა დაიპყრა. ამ ცივს წყალსა და მღუღარეს

ხშირად და უხვად შეხვდებით ირლანდიასა და შოტლანდიაში, უელსსა და ინგლისში, საფრანგეთსა და ბერმანიაში, სლავიანთა ქვეყნებში და სხვ. ღიძის ამბით იცოდნენ ძველ ინგლისელებმა მეტადრე ციფრ წყაღით განსჯა. შეწამებულს ალოცებდნენ, აზიარებდნენ და მერე მდინარის ნაპირს მოიყვანდნენ. აქ წყალს შეულოცავდნენ, შემდეგ დამნაშავეს თოკით ხელ-ფეხს შეუკრავდნენ, ჯვარსა და სახარებას ამთხვევდნენ, ასხურებდნენ და... წყალში თავ-დაღმა გადაუშვებდნენ. თითქმის ესეთივე ჩვეულება ჰქონდათ ძველ ფრანგებსაც. ზანსხვაება იმაში მდგომარეობდა, რომ იმათ არა სწამდათ წყალის წმინდა ძალა, — თუ შეწამებული მტყუანია, წყალმა უთუოდ უნდა დასძიროს და დაახრჩოსო. შრანგთა Lex Salica მდულარესაც იხსენიებს და იარაღად ასახელებს ბეჭედს, რომელიც ქვების ძირიდან უნდა ამოეღოთ. მდულარე გავრცელებული იყო სლავიანთა შორისაც. სერბთა ენაზედ მდულარეს ეწოდებოდა ქვაბი, ვინაიდან შეწამებულისთვის ქვაბში აღულებდნენ წყალს. პოლონელთა ციფრ წყაღი ინგლისელებისას მიაგავდა. თავისებურება ეტყობოდა მხოლოდ ჩეხების წყალსა. ჩვენი სამართალი ციფრ წყაღს არ იხსენიებს. მარტო ენაშია დარჩენილი თითო-ოროლა სიტყვა — „წყალსაც წაუღიხარ“, „წინ წყალი, უკან მეწყერი“ და სხ., მაგრამ ასეთი მასალა არა კმარა ციფრის წყაღით განსჯის არსებობის დასამტკიცებლად.

მდულარე კი ხშირი იყო. უძველესი მდულარე ვახუშტის აქვს აწერილი — „ააღუღიან წყალი ქვასსა შინა, შთააგდიან მცირე რკინა მას შინა, მოვიდის შეწამებული შიშველასა მკლავითა და აღმოიღის რკინა იგი და წამს შეუხვივიან“... აქ ქვაბი, მცირე რკინა და შიშველი მკლავი პირდაპირ ინდოეთიდან გადმოღებულია და წარპართობის დროის ნაშთს წარმოადგენს.

მეორე მდულარე მოხსენებულია ვახტანგის სამართალში და, როგორც ცხადად ეტყობა, უფრო ახლის დროისაა და

ქრისტიანობრივის სახისა. აი მახტანგის მდულარეც:— „წყალი აადუღონ, ზედ ჩხირი გადუღვან ქვაბზედა და ძაფით ან რკინისა და ან სპილენძის უნაწილო ჯვარი, რომელზედაც სახე არ იყოს გამოყვანილი, გინა ვეცხლისა იყოს, ჩაჰკიდონ და რა ადუღდეს წყალი და გადმობრუნდეს, გადმოიღონ და მან კაცმა ჩაჰყოს ხელი სახელსა ზედა ღვთისასა და ის ჯვარი ამოიღოს; მასუკან ფიცხლავ პარკში ხელი ჩაუდვან, დაუბეჭდონ, მესამე დღემდის ისრე იყოს, მერე გაუხსნან; თუ არ დასწვია, მართალი არის და თუ დასწვია, მტყუანი არის და რასაც ჰსწამობენ, გარდაახდევინონ“. აშკარაა, რომ ჩვენებურს მდულარეს, დროთა მიმდინარეობაში, დიდი ცვლილება გამოუვლია, მახუშტის საწარმოთ მდულარეს მახტანგის საქრისტიანო მდულარე გვერდით ამოსდგომია. რამოდენად პირველი მარტივია, იმოდენად მეორე რთულია. სად არის მიხეზი ამ მდულარის სხვა-და-სხვაობისა? სწორედ იქ, სადაც შანთისა. მახუშტის უზადო და უხრიკო მდულარე მეტად სამძიმო იყო. შეწამებულის შიშველი მკლავი ძნელად თუ გადარჩებოდა იმ მრისხანე სტიქიონსა. სულ სხვა უნდა ითქვას მახტანგის მდულარეზედ. მს ქვაბზედ გადებულო ჩხირი და ძაფით ჩაკიდებული ჯვარი მეტად მარჯვე საშუალებას აძლევდა მოხერხებულს შეწამებულს—რუსების თქმისა არ იყვეს—წყლიდგან წმინდად გამოსულიყო... უვნებლად ჯვარი ქვაბის ძირიდგან ამოედო. მის უფრო შეეძლო ეს ოინი, თაღლითი?—რასაკვირველია, სასულიერო წოდებას და ფეოდალობას. სამართლის ქმნაც ხომ იმათ ხელთ იყო. ამიტომაც პირვანდელი მდულარე შეამკეს თვალ ასამბელო ცერემონიით და შიგ ჯვარი ჩაჰკიდეს ჩხირითა და ძაფით... დაბალ წოდებას-კი უძველესი და ამასთანავე უმძიმესი და უძნელესი მდულარე დაუნარჩუნეს,—პირდაპირ უჩხიროდ და უძაფოდ უბრალო რკინა მდულარით სავსე ქვაბის ძირში ჩაუდდეს. სხვაგანაც ასეთი თავ-გადასავალი ჰქონია მდულარესა. ინგლისში, მაგალითებრ, დამნაშავისა და დანაშაულის მიხედვით ხან ბევრს

წყალს აადლებდნენ ქვაბში, ხან ცოტას, ზოგჯერ ღრმად ჩაუშვებდნენ მკლავს მდულარეში, ზოგჯერ ზედაპირად. შოველივე ეს დამოკიდებული იყო იმაზედ, — თუ სახელდობრ ვის და რისთვის ასამართლებდნენ. მაშ რა საკვირველია, თუ ჩვენი მდულარეც, დროთა ვითარებისა გამო, ცდომისა და მაცდურების გზას დაადგა...

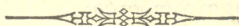
მაინც შანთი და მდულარე ნელ-ნელა ჰკარგავდა თავისს საყოველთაეო და სავალდებულო ძალას და საყურადღებოა, რომ ყველგან პირველად სასულიერო კაცთა და მაღალ წოდების წარმომადგენელთ აიცილეს თავიდან ეს საშინელი საშსჯავრო. ასე მოხდა ინდოეთში, რომელიც შანთისა და მდულარის სამშობლოა. ასე იყო ევროპაშიაც. Lex Salica კეთილ-შობილს და თავისუფალს კაცს ნებას აძლევდა შანთისა და მდულარისაგან ფულით თავი დაეხსნა. ინგლისში XI საუკუნეს ცივი წყლით და მდულარით მარტო ეგრედ წოდებულ ვილანებს *) ასამართლებდნენ, — არისტოკრატთა და კერძოდ სასულიერო წოდებამ შანთი და მდულარე მონებს დაულოცა. ჯერ მონებს ქირავობდნენ საშანთოდ და სამდულროდ და შემდეგ ეს დაქირავებაც მიატოვეს. ბოლოს 1215 წ. ლატერანის კრებამ **) სრულიად აღკრძალა შანთიცა და მდულარეც

*) ვილანები — საშუალო საუკუნეებში ევროპაში ასე ეძახდნენ დაბალი, მოხარკე წოდების ხალხს, გლეხებს, არა ფეოდალებს.

**) ლატერანის კრებანი — საეკლესიო კრებანი, რომელნიც იმართებოდნენ ჰაბსბურგების ეგრედ წოდებულ ლატერანის (პატრონის გვარია) სრა-პალატებში ქ. რომში (იტალიაში). მათში ხუთი კრება რომის ეკლესიისაგან ცხობილია მსოფლიო კრებად. მესამე მათგანმა, მაგ., 1179 წელს ჰაბსბურგის III-ის დროს, შეამუშავა წეს-რიგნი ჰაბსბურგის არჩევანების შესახებ, ხოლო ავტორის-მიერ აქ აღნიშნულმა კრებამ სხვათა შორის გადასწვეიტა მთლად ამო-

ყველგან, სადაც კათოლიკე სარწმუნოება იყო აღიარებული. ხოლო საქართველოში შანთმა და მღუღარემ სამეფოს თვით-არსებობის მოსპობამდე გასტანეს. მაგრამ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ჩვენშიაც იგი მსჯავრი ცვალებადობის გზას მისდევდა და მიუცილებლად თითონვე მოისპობოდა, თუნდაც გარეშე ვავლენა არა ყოფილიყო...

6. ურბნელი



წვევტა კეთილ ალბიგოელებისა (მდ. კარონის სეობაში, სსთრან-გეთში), რამდენიც უარს ქეთუნენ ზაზის უფრასობას, მაგრამ მისდევდნენ მონიქულთა დრკის ქრისტიანულ ცნფრებს. კრების ამ დადგენილების წყაღებით მართლაც ამსწვევტეს რცი-ათასზე მეტი ალბიგოელი, განურჩევლად ასაკისა და წოდებისა.

რედ.

ქსლანდელი ღუელი.

ბ-ნმა ურბნელმა, ჟურნალ „მოგზაურის“ პირველ ნომერში (გვ. 37), გაგვაცნო მკითველი საზოგადოება ჩვენებურ ღუელის წარსულ ისტორიას, მის დასაბამ მიზეზებს და მაშინდელ მის დანიშნულება-მნიშვნელობას. ამიტომ, ვფიქრობ, მეტი არ იქმნება აქვე გამოვარკვიოთ იმისი დღევანდელი ვითარება-მდგომარეობაც.

რა დანიშნულების აღმასრულებელია დღეს ღუელი? ღუელის დღევანდელ დანიშნულებას შეადგენს: დააკმაყოფილოს შეურაცყოფილ ადამიანთა თავ-მოყვარეობა—შეურაცყოფელთა დასჯით და მასთან-ერთად, აღასრულოს საზოგადო ჩვეულებათა მოთხოვნილება. თუ დღევანდელი ღუელი ამას მართლა ასრულებს და ხსენებული დანიშნულებაც ყალბი და მარტო მოჩვენება არ არის, მაშინ, რასაკვირველია, ის ნამდვილად საჭირო ყოფილა საზოგადოებისათვის და ამიტომ მისი ასეთი გაზვიადებაც —სამართლიანი. ხოლო წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ძველთა ჩვეულებისაგან გადმოცემულ ჟინად უნდა ჩაითვალოს და ამიტომაც ადრე-თუ-გვიან უქველად სრულდაც მოისპოს.

შველა ზემოხსენებულის გასათვალისწინებლად წარმოვიდგინოთ, რომ ერთმა პირმა შეურაცყოფილ პირი. ამ შეურაცყოფის გასაბათილებლად მეორე პირმა გამოიწვია პირველი პირი ღუელში, ე. ი. უთხრა: „ან მე უნდა მოგკლა შენ, ან შენ უნდა მომკლა მე“. აქედგან ცხადია, რომ შეურაცყოფილი პირი ერთ და იმავე სასწორზედ სდებს, როგორც შეურაცყოფლის, ისე თვის საკუთარ ღირსება-თავმოყვარეობას.



ბას და სიცოცხლეს. ვსთქვით, გათავდა ღუელი და შეურაც-
მყოფელმა მოჰკლა, ან დაჰკოდა შეურაცყოფილივე. მხლა ერ-
თი ვიკითხოთ: რით დაიკმაყოფილა ამ უკანასკნელმა თავისი
თავ-მოყვარეობა?! პირველმა პირველად შეურაცყო უკანას-
კნელი და მეორედ ღუელშიაც დაამარცხა იგი. ცხადია, რომ,
თავმოყვარეობის დაკმაყოფილების მაგივრად, შეურაცყოფილს
ღუელი ერთი-ორად ამცირებს. შველაზედ უფრო საკვირვე-
ლი აქ ის არის, რომ ღუელი, ვითომ, მაშინაც კი აკმაყოფილებს
შეურაცყოფილ პირს, როცა იგივე მარცხდება!.. მს თუ მარ-
თლა ასეა, მაშ გამოდის, რომ ღუელის მოტრფიალე შეურაც-
ყოფილი ადამიანი თხოულობს, ან უკეთ რომ ვსთქვით,
ეუბნება შეურაცმყოფელ პირს: „რაკი ერთხელ შეურაცყავ
და დამამცირე, გთხოვ (ჩემის თავმოყვარეობის დასაკმაყოფი-
ლებლად) მეორეჯერაც დამამცირო და დამსაჯოვო“!.. ამ
ნაირად, ღუელში გამოსვლით თავ-მოყვარეობის დაკმაყოფი-
ლება (უმეტეს შემთხვევაში) უბრალო მოჩვენება და თავისს მო-
ტყუება გახლავს, რადგანაც არც ერთი ნამდვილად თავმოყვარე
ადამიანი არ გასცვლის საყვარელ თავს, სხვა, მისგან უკვე ათვალ-
წუნებულ, მოწინააღმდეგის თავზედ. ამიტომ თამამად შეგვიძლი-
ან ვსთქვით, რომ ღუელი თავის-თავად დღეს ძალ-მომრეობის კა-
ნონს წარმოადგენს, რადგანაც ის ერთნაირად უყურებს ღ სჯის
მართლს და მტყუნს. მისგან გასამართლება შემთხვევაზედ
ჰკიდია და ეს უკანასკნელი კი თოფ-იარაღზედ. და განა, სა-
დაც თოფ-იარაღი მსჯელობს და სამართლობს, იქ შეიძლება
რაიმე კანონ-სამართლის მოპოვება?!..

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ შეურაცყოფილმა დაამარც-
ხა ღუელში შეურაცმყოფელი. აკმაყოფილებს ამით პირველი
თავისს თავმოყვარეობას? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ არა, და, აი,
რატომ: შეურაცყოფა ცოტათ თუ ბევრად, ხანგრძლივს შთა-
ბეჭდილებას ახდენს ადამიანზედ; ადამიანთა პატიოსანი ზნეა-
ბრივი სიფაქიზე და თავ-მოყვარეობა ვერ ურიგდება ხსენე-
ბულ შეურაცყოფას და ამიტომ რამდენადაც ადრე გაინთა-

ვისუფლებს თავს ხსენებულ შეურაცყოფისაგან და დავიწყებას მი-
სცემს მას, იმდენად ადრე დაწყნარდება თვითა დამიანი ღ დაკმა-
ყოფილდება მისი ზნეობრივი სიფაქიზეც. მხოლოდ, საუბედუ-
როთ, ადამიანის წარმოდგენა არ აშორებს თვალს ხსენებულს
შემთხვევას და ყოველთვის მეცადინეა, რომ ხსენებული შეუ-
რაცყოფა, შეურაცყოფილ პირს ყოველს წამში თვალ-წინ
დაუყენოს. აი, ამ ნაირია მისი ზნეობრივი დამცირება და სა-
სჯელი.

ამიტომაც მისი შეურაცყოფილი თავმოყვარეობა თხოუ-
ლობს — შეურაცხმეოფელის ზნეობრივის სიფაქიზის ამნაირად-
ვე დასჯა-დამცირებას. ხოლო ამ უკანასკნელის ზნეობრივი
სიფაქიზე და თავ-მოყვარეობა დამცირდება მაშინ, როცა ის
თავისს უკუნურობით ჩადენილს დანაშაულობას გულ-წრფე-
ლად თავ-მოხრილი აღიარებს მისგანვე შეურაცხყოფადას წი-
ნაზე. ღუელში შეურაცხყოფელის დაჭრა კი (დამარცხება)
არა ვითარ ზნეობრივ სასჯელს არ წარმოადგენს, რადგანაც
დაჭრილს (დამარცხებულს) მოწინააღმდეგე პირს ახსოვს და
სტანჯავს მხოლოდ თავისი კრილობა. ზნეობრივის მხრით
ის უზრუნველ-ყოფილია, რადგანაც მან, საზოგადოების წი-
ნაზე, უკვე აღასრულა თავისი ვალდებულება, ე. ი. ღუ-
ელში გაპყვა მოწინააღმდეგე პირს, ხოლო სიკვდილი ხომ
სრულებით ანთავისუფლებს მას ყოველ-გვარ ზნეობრივ ტან-
ჯვა-დამცირებისაგან. ცხადია, რომ ღუელში გასვლით მხო-
ლოდ თავს იტყუებს შეურაცხყოფილი პირი და ამით ის
საზოგადოებასაც ატყუებს.

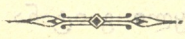
ღუელი ადამიანთა ძველის ჩვეულების ნაანდერძევია-
იგი ძალ-მომრეობის ნაშთი, უძველესი დროის და წეს-წყო-
ბილების ნაყოფია. თავისი ხანგრძლივის მეფობისა გამო იგი
ისე მჭიდროთ შეეთვისა და შეუკავშირდა ადამიანთა ჩვეულება-
შეხედულებას, რომ მისი აქედგან გამოძევა მეცხრამეტე საუ-
კუნეამაც კი ვერ შესძლო და დღეს, როგორც ვხედავთ, ამის
შესრულება მეოცე საუკუნეს გარდაეცა. თუმცა საზოგა-

ქსანდელა ღუელა

ლოების უმეტესმა ნაწილმა კარგად იცის ღუელის უმიზნო და სამარცხვინო თვისება-დანიშნულება, მაგრამ ბევრი მაინც ვერა სთმობს მას; ამისი მიზეზი საზოგადო ჩვეულება-შეხედულების მკაცრი და შეუბრალებელი ძალა უნდა იყოს, რომელიც აძიულებს ადამიანს (წინააღმევე თავისს შეხედულება-მიმართულებიას) ჩაიდინოს ის, რისაც თვით ივია წინააღმდეგი.

სწორედ ეს უნდა იყოს იმის უმთავრესი მიზეზი, რომ ჩვენს ღროში, ღუელი ხშირად მშვიდობიანად თავდება, ე. ი. შეურაცხყოფილი და შეურაცხმყოფელი პირნი გამოდიან ღუელში საზოგადო ჩვეულების დასაკმაყოფილებლად და არა ერთმანერთისა შურის საძიებლად. ამ ნაირად, ღუელი დღეს ჩვენთვის არავითარ საჭიროებას აღარ წარმოადგენს, არავითარ დანიშნულებას აღარ ასრულებს და აგრეთვე ის არავის შეურაცხყოფილ თავ-მოყვარეობას არ აკმაყოფილებს. მისი დღევანდელი ფართი-ფურთობა (ბატონობა) საზოგადოებაში უსაფუძვლო ძველის ჩვეულების განუდევნელობის ნაყოფია და ამიტომაც უნდა ვიმედოვნოთ, რომ მას მეოცე საუკუნეა აღრე თუ გვიან, თავიდგან მოიშორებს.

ტ. პრთმელაძე.



სოლომონ ლეონიძე

(შემაჯობი*)

თუ რამდენად მოქალაქური ჰაზროვნების იყო ს. ლეონიძე, ამას ცხადად გამოაჩენენ მისი ცხოვრების ცნობები და საქმეთა ვითარების მიხვედრ-განსკვრეტა.

XVIII საუკუნის ნახევრიდამ, ქალაქის ხიდებმა დაძველება და ქცევა იწყო. ამ საქმეს ს. ლეონიძემ ყურადღება მიაქცია, მეფეს მოხსენება მიართვა ორივე ხიდის შეკეთების შესახებ, და ეს მალეც შეაკეთეს ქალაქის შემოსავლიდამ. ხიდები ისე გაამაგრეს, რომ მათ აღარათრის ფიქრი არ ჰქონდათ, მაგრამ იგინიც დასწვეს სპარსელებმა 1795 წელს. ბარდა ხიდებისა, ნარიყალასაც ყურადღება მიაქცის, აქ-იქ დაქცეული კედლები ხელ-მეორეთ ააშენეს, გაამაგრეს და ერთ ალაგას პატიმართა ოთახიც გააღაზათიანეს, რადგანაც პატიმართა შორის ხშირად ევროპიელნიც ერივნენ.

სოლომონ ლეონიძეს რჩევით, ერთმა მდიდარმა მთიულმა კაცმა ძონსტანტინეოლის გზით საზღვარ-გარეთ რამდენიმე ათასი თუმნის მატყლი გაიტანა და იქ გაასაღა კაი ფასად. იქიდგან ამან სხვა საქონელი შემოიტანა და ვაჭრობა დაიწყო; ამას სხვებმაც მიჰბადეს. ამ დროდამ იწყება საქართველოში რუსეთიდგან მრავლად ქალაქის შემოტანა, ქალაქის კერძო მალაზიის გამართვა. ამავ დროს თბილისში დაარსდა სახლი, რომელსაც „სამადლო“ ეწოდა; ამ სახლში

*) იხ. № 2, გვ. 172.

ყოველ დღე მოვიდოდნენ თბილისის ვრდონილნი და კერძ-
სა და პურს მიიღებდნენ და სჭამდნენ. შეუძლოებს და მდებ-
არებს შინ ეგზავნებოდათ ულუფა; კვირაში ერთხელ შეუ-
ძლო მოქალაქეთ და ხელოსნებს დახმარებას აძლევდნენ პუ-
რით, ბრინჯით, ლობიოთი, ერბოთი, ხეთით და მარილით,
რაც კი იმ დროის კვალად სახლში საჭირო იყო. ამ საქმე-
ების მიმდინარეობა 1795 წლის უბედურების გამო მოისპო,
ამ საქმეების არსებობათან სოლომონ ლეონიძეს დაა-
ხლოვებული კავშირი ჰქონდა და, „სამადლო“ კვალად
აღორძინდა, მაგრამ უბედურობის შემდეგ მეფესა და მსა-
ჯულს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა და ამიტომ იგი დარ-
ჩა უყურადღებოდ, მალე მეფეც გარდაიცვალა და მით გა-
თავდა გლახაკთ საქმეც.

სოლომონ ლეონიძემ სამეფო სამსახურის ანუ მდივნობის
დროს ჩინებულად მართა საქმეები, ყოველ დღე დაიარებოდა
სამეფო სახლში კარის კაცთა დაუკითხავად, სადილობდა ყო-
ველ-დღე მეფესთან. სამეფო დარბაზში ერთი საქმეც არ
გაიჩრჩევოდა და ისე არ გადაწყდებოდა, რომ სოლომონ ლეო-
ნიძეს მონაწილეობა არ მიეღო. შოველ სჯასა და ბაასში
იგი იღებდა მონაწილეობას, ყოველთვის დიდს მჭევრ-მე-
ტყველებას იჩენდა, საქმის უღრმესად განხილვას ყოველ სა-
ქმეში; იგი იყო კეთილი მრჩეველი, მართალი მოსამართლე,
ქართველ ერისთვის დაშოშმინების მალამო. ჩვენმა პლატონ-
მა სამართლიანად სთქვა მასზე: „უწოდებ მას მადლისა დროთა
მათ ფაბრიცად ქართველთა და ისტორიის კატანად“.

1778 წ. მეფისაგან მას მიებოძა კარის მდივნობაც, რის
შემდეგ სოლომონ ლეონიძე გახდა სამეფოს უმაღლეს წარ-
მომადგენ პირად. რა კი ამან უფლება მოიპოვა დიდის სა-
ქმეების შესახებ სჯისა და გამგეობისა, მერე მან უფრო სიმ-
ხნით დაიწყო მოქმედება და თავისს ასპარეზზე დიდ-ბუნე-
ბოვან კაცად აღმოჩნდა. თანამდებობით სოლომონ ლეონი-
ძე უნდა ჩათვლილიყო მესამე ხარისხის თავადად, მაგრამ მე-

ფის ბრძანებით იგი გათანასწორებულ იქმნა პირველ ხარისხოვან თავადობასთან. თავის ასეთ ამაღლების შემდეგაც, სოლომონ ლეონიძე არ სტოვებდა მოქალაქეებთან კავშირს, იგი დაუახლოვდა სომხის ვართაპეტებს და ფრანგის პატრებს, მისი ძლიერება ცნობილ იქმნა თვით სომეხთ პატრიარხის წინაშეც. სოლომონ ლეონიძემ დაიწყო თავისს ჰაზრის მსგავსი კაცების შეკრება და გარს მოხვევდა. ასეთი პირები მან ბევრი ვერაფერს ჰპოვა. ჟულ რამდენიმე კაცი. მაინც ამ რიცხვითაც კარგად იმოქმედა, მეფე ერს დაუახლოვა და ერისამეფოს ჭეშმარიტ კანონ-დებულობას. ძანონ-დებულებას სხვა სახე მისცა, მან შეადგინა ახალი კანონ-კრება და მით შახტანგ მეფის „სამართლის წიგნი“ უკუ გადასდო. — „აწინდელი დრო შახტანგ მეფის „სამართალს“ არ ითხოვსო, ჩვენ ჩვენი სამართლის წიგნი უნდა გვექონდესო“. როგორ ჰქონდა ეს კანონები სოლომონ ლეონიძეს შედგენილი თუ დაწერილი, ამაზე ჩვენ არა ვიცირ რა და არცა რა სხვა მასალები სჩანს, მხოლოდ ის კი ვიცით, რომ მის კანონ-დებულებას უფრო წყნარი, მშვიდობიანი ანუ ქრისტიანული მიმართულება ჰქონია. იგი ყოველთვის ამბობდა, რომ „სისხლი სისხლით არ დაიბანება“, ყველაფერს პატიება უნდაო, შახტანგის სამართლით რომ ვიაროთ, მაშინ მთელი ქართლ-ძახეთი უთვალვბო, უცხვირო და უხელ-ფეხო ხალხით გაივსებაო, რომელთ მცხოვრებიც საბრალო მდგომარეობაში მოთავსდება და მერე ეს სამეფოსთვის კარგი არ იქნებაო. აბა შევხედოთ შახტანგის სამართლის ნაყოფსო... ამბობენ, მეფე იმით დაიყოლია სოლომონ მსაჯულმა ამაზე, რომ მრეკლე შახტანგის მოდემას ტახტის მოცილედ სახავდაო. „შეთქმაც“ ამ გარემოებამ გამოიწვია თურმე. შახტანგის პატივის-მცემელნი ეძიებდნენ ქართლის ტახტსა, კანონით შახტანგის შთამომავალს უნდა ეკავოსო და არა მრეკლესო. მს ამბავი მრეკლემ კარგად იცოდა და მიტომაც მოილო მათზე სასტიკი რისხვა. მრავალნი ფიქრობდნენ, რომ ბაქარის ხელში

(ზახტანგ მეფის შვილის) საქართველო აყვავდებოა. უფრო კი იმიტომ ნატრობდნენ მის გამეფებას, რომ იგი რუსეთში მსახურებდა, გამოცდილი კაცია, გენერალ-ლეიტენანტი და რუსეთში ქართულ წიგნების აღმბეჭვდელიცო. ჩვენ ამაზე არას ვიტყვი და ის კი უნდა ვსთქვათ, რომ ზახტანგის სამართლის წიგნი ერთის მხრით ჩვენის ტომისთვის საზარალოდ უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც იმისი კანონების ძალით დამნაშავეს ზოგს თვალს სთხრიდნენ, ზოგს ენას სჭრიდნენ, ყურებს, ხელ-ფეხს და სხვა კიდევ ვინ იცის რაებს ჩადიოდნენ, რაიცა სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა იმ დროის ქართველთ ცხოვრების პირობებს. ამიტომაც მიაქციეს ამას ყურადღება სოლომონ ლეონიძის ოსტატობით და კანონთ-კრებას სახე შეუცვალეს. ზახტანგის სიმძულვარე რომ არ ჰქონოდა მეფეს, იქნება ამის შეცვლაზე არც კი დათანხმებულ იყო; მაინც იმ დროს ჩვენი სამეფო არ იყო საშიშარის საქმეებით დატვირთული, ქურდობა სრულებით არ სცოდნიათ.

საქართველოს მსაჯულობა ჩვენში ყოველთვის ყოფილა, მაგრამ იმ უპირატესობის მინიჭებით კი, რაც სოლომონ ლეონიძეს მისთვისეს, ეს კი პირველ იქმნა; ეს პირველობა ამ კაცმა უფრო გამოიყენა და მით კიდევ უფრო დაწინაურდა და წინ წავიდა. მსაჯულობის დროს მრავალს მოგზაურობდა, სპარსეთშიაც იყო, შიმიაძინშიაც, ნახა სომეხთ პატრიარქი და მის წინაშე განაგრცო შემდეგი:

„ქართველთ ერთგულება სომეხთა უნდა უადრესობით იწამონ. საქარველთს ძღვიერება იქნება სომეხთა ძალა, ქრისტიანობის ბჭე. თქვენ უნდა იშრამთ და ეცადთ იმის სასარკებლად. საქართველთს გაძღვიერებისთვის თქვენ უნდა გადასდეთ თქვენი ქონება, საჩხ, საბადებელი. ქართველთ მეფობის განმტკიცება იქნება თქვენი მამავლის ცხრფების ადღენა, განმტკიცება და მერმისის არ დაკარგვა“.

ასეთის სიტყვის გამო მან პატრიარხისაგან ლოცვა-კურ-

თხევაც მიიღო, მალე მთელს სომხეთში მოიფინა ხმა სოლო-
მონ მსაჯულისა, როგორც ქვეყნის ერთგულის, სომეხთა ღი-
დის პატივის-მცემელისა, მათის მოსარჩლისა და ქომაგისა.
ამით იგი ისე პატივცემულ იქნა მრავალთაგან, რომ თვით
სიკვდილის დროსაც კი მწარედ იქნა დატირებული სომეხ-
თაგან. სომეხთადმი სიყვარული მარტო შინაურულად ანუ
პურ-მარილის მიცემით არ კმაროდა. სოლომონ ლეონიძემ
გარს მიიმხრო სომხის გვარის იმ დროის ყველა მსწავლული
მოდღარნი, რომელთაც თავიანთ დროის კვალად კაი ცოდნა-
და ხმა ჰქონდათ შეძენილი. ამათ მოილაპარაკეს ურთიერთ-
შორის, განახლეს უწინ დაწყობილი მიწერ-მოწერის საქმე
და მალე მეფის თანხმობით ცნობები გაუგზავნეს ინდოეთის
ქალაქს მადრასეში მცხოვრებს მდიდარს შახრიმიანს და აუ-
წყეს საქართველოს სამეფოს ვითარება და მასთანავე დავა-
ლებაც, რომ შენ საქართველოს სამეფოს დახმარება აღმოუ-
ჩინე, ქართველთა მეფე ქრისტიანი მეფეა, სომხეთის სამე-
ფოს გვარის მომდინარე, ამათთან ჩვენ ნათესავობა ძველი-
დგანვე გვქონია, ამათის გაძლიერებით უკანასკნელ ჩვენც
გავძლიერდებითო, ბოლოს შესაძლები იქნება, რომ თვით სომ-
ხეთიც აღვადგინოთო. შახრიმიანმა ყველაფერი სიამოვნებით
მოისმინა, მან წინაღვე იცოდა მრეკლეს რაინდობა, ამიტომ
ყველაფერზე თანხმობა განაცხადა, კვლავინდებურად განახლ-
და მათ შორის მიწერ-მოწერა, სალამი და საქმის შესრულე-
ბის ნატურა. საქმეც შესრულდებოდა, რომ მსაჯულსა და
მეფის შორის კავშირს ბოლო არ მოჰდებოდა. ზოგიერთ
შურიან პირებმა ვეღარ მოისვენეს, როგორ თუ სოლომონ
ლეონიძე წინ მიდისო, როგორ თუ ის შენიშვნებს გვაძლევს
ჩვენო, ამათ იმეცადინეს დიდად და მეფესა და მსაჯულს შო-
რის ქორები და მტრობა დათესეს; ამ მტრობით ისე აირ-
დაირია ქართველთა საქმეები, რომ მას კარგი არაფერი მოჰ-
ყვებოდა სამერმისოდ. რა კი დაირღვა ჭკვიანის მსაჯულის
კავშირი, რა კი ერთგულ მოღვაწეს ხელიდგან გამოეცალა

ძალა გამგეობისა და პატიოსანი შრომისა, რა თქმა უნდა, დაირღვა თვით ჩვენი სამეფოცა, მტრებს აუსრულდათ წადილი, მსაჯულის ჯავრი ამოიყარეს. ლეონიძის წინააღმდეგ პირთ შორის უპირველესობა ბიორგი ბატონიშვილს (მომავალ მეფეს) უნდა დაეუთმოთ და მის დედინაცვალს ღარეჯანს. სოლომონ ლეონიძემ, როგორც თავისი თითები, ისე იცოდა ყველა ბატონიშვილები, იცოდა მათი ავი და კარგი, ცოდნა, ღირსება და ამიტომაც იყო, რომ მეფე მრეკლეს, ტახტის მემკვიდრედ ამუდარებდა ბიორგის ძეს დავითს, რუსეთში გაზრდილს და ნასწავლს, გენერალ-ლეიტენანტს, მაგრამ საუბედუროდ ვერც ეს მოხერხდა, რადგანაც მრეკლე მეფემ მეორე ცოლი რომ შეერთო, მაშინ იგი ხნიერი იყო და ქალი კი ახალგაზდა. ახალგაზდა ქალმა აიყოლია გმირი მრეკლე მეფე და თავისს თითებზე დაიხვია, ხნიერი კაცი თითქმის თავისს მონად აქცია. აქ კი იძლია მეფე, იგი ის აღარ იყო, რაც წინედ; ის, ვინც წინედ ვერ დაიმორჩილა ორმა-სამმა სამეფომ, დაიმორჩილა ერთმა ქალმა! აი ამან დასცა უფრო ჭკვიან ქართველთა გული და ნამეტურ იმან, რომ ღარეჯანი არა კადნიერად იქცეოდა, გერები სულ ერთმანეთს გადაჰკიდა, არია მთელი სამეფო ოჯახის საქმეები, ვითარება და თვით კი იმავე დროს იმრავლებდა არა კეთილ პირებს, ვითარცა მსეთა შორდანოვი, რომლის ნაქნარ საქმეებისაგან დაირღვა და დაილეწა ყველა ისიც კი, რაც მრეკლე მეფემდის დიდის მხვერპლით იყო შექმნილის და აღორძინებული.

დედოფლისავე მეოხებით მეფემ დაარღვია წეს-რიგი, ძველის სამეფო ტახტის მემკვიდრეობისა და ეს გადავიდა ძმათა მეუფროსობაზე. ვინ დასწერა ამის წესდება? მართმა უვიცმა მსეთა შორდანაშვილმა!

ლეონიძეს თვით ბატონიშვილებიც სძულდა, მას არ მოსწონდა თვით ბიორგიც, თუმცა მას ვერას უბედავდა, მამის ერიდებოდა. ბიორგი მეფე და მისი ნათესავები ჯავრით

სოლომონ ლეონიძეს მოურიდებლად ნალეკარს უხმობდნენ; ეს კი მათ ყურადღებასაც არ აპყრობდა. მისაც სურს გაიცნოს საქართველოს სამეფოს დაუძღურების მიზეზები, იმას ვურჩევთ, ამ ხსენებულ კითხვებს მიაქციოს ყურადღება და ის მაშინ ნათლად წარმოიდგენს ჩვენის სამეფოს დაუძღურების და მოსპობის მიზეზს. „შეთქმამ“ მეფე ერეკლე ძლიერ შეაშინა, დააფიქრა და ცოტა არ იყოს თვალები მოაფშენეტინა, მაგრამ არც ეს მოფშენეტა გახდა მის სამუდამო გაფხიზლების ძალად, რომ შემდეგ მაინც ემოქმედა შესმენით და პატარა რიგიანი გეგმა მიეღო სამეფოს მართვა-გამგეობის მოწყობისა და განმტკიცებისათვის. მეფე ერეკლე ცალის ხელით თუ რამეს აკეთებდა და მოქმედობდა, მეორე ხელით უფრო ბევრს ანგრევდა-აქცევდა, რაც განაკეთებზედ ერთი ათად უფრო დიდი იყო.

ღვასახელოთ თუნდა ის გარემოება, თუ ვისის წყალობით და მეოხებით აიშალნენ ქართველთ ბატონიშვილები და შვილის-შვილები? სულ თვით ირაკლის მოქმედების წყალობით. აშლილთ ბატონიშვილებზე-კი ვერც „შეთქმამ“ იმოქმედა, ვერც ქართველთ ქვეყნის უბედურმა მდგომარეობამ და ვერც იმ გარემოებამ, რომ ქართველნი სასტიკათ იყვნენ დაცემულნი. ამ არევ-დარევს და მემამოხეთ გვერდით იღვას. ლეონიძე და იგი მალაღის ხმით ასმენდა დაწყნარების სარგებლობას და დიდს საჭიროებას, მაგრამ ქართველნი ყურს არ იბერტყავდნენ, გამგონი აღარსად იყო, რადგანაც ამის მნიშვნელობა ქართველებში მას შემდეგ აღმოიკვეთა და დაირღვა, როცა საქართველოს ერთ-მეფობა სამ სამეფოდ განსქდა და სამი სამეფო ხუთ სამთავროდ. ამ განხეთქამ გახეთქა ურიასტანივით ერთობის და დაწყნარების დედა-ზრები ქართველებში და აქ სოლომონ ლეონიძე გინდ იერემიას ცრემლის ნაკადად გარდაქცეულიყო, გინდ ზემთაგონებითის ნიჭიერებით აღსავსე სისხლის ცრემლად ქცეულიყო, მაინც იგი ყველა ამებით ვერაფერს გააწყობდა და მემამოხეთ სა-

კუთვნილი უბედური მომავალი უნდა მოვლენოდათ... შინაურს მემბოხეთ და მოუსვენართ ის უფრო აძლიერებდა და ფრთებს ასხამდა, რომ რამდენიც მეფე ხანში შედიოდა, იმდენი მას ძალა ეცლებოდა ხელიდგან სამეფოს მართვისა, გამგეობის დაუძლურება ერთობ მალლა აწევდა და მეფეს ეს უძლურება ყველაფერში დაეტყო, ნამეტურ შეიღების აღზრდაში. ძარგად აღზრდილად ლევანს ასახელებენ, მაგრამ რა გამოვიდა, ესიც მოწამლვით მოუკლავსთ ტახტის მამიებელთ, ანუ მისს ძმისწულებს და ბიძაშვილებს.

ასეთს მდგომარეობაში მყოფ საქართველოსთვის სწუხდნენ ყველა შესმენილნი ქართველნი, თვით მრავალნი ძველნი მოქალაქენი ქართველთა და ისეთი მხველ-მთესველი მუშა კაცნიც-კი, რომელთაც დიდი არაფერი ხმა ჰქონდათ, არც ცოდნა, მაგრამ საქართველოს სიყვარული-კი უმანკო ქეშმარიტებით ესმოდათ. მს გლახნი რომ უმანკოებით არ ყოფილიყვნენ აღვსებულნი, ვერც ჩვენი სამეფო დარჩებოდა თავის წესებით და ვერც მისი სხეული იქმნებოდა უმუწუკოდ; როცა გლახთა შორის, დიდებულთა უკანონო განკარგულებათა მეოხებით, გულის სიგრილე დაიბადა, განწირული შრომა მხოლოდ მისთვის, რომ მათთვის პირადის უფლების მფარველობის მეტი სხვა აღარა იყო რა სადიადო: როცა დიდებულთ ბოროტებამ მათზე თავისი კამარა გაშალა, გლახთა გულის და სულის მოსწრაფებამაც სხვა ნაირი აღფრთოვანება მიიღო და სწორეთ ამ სხვა მისწრაფების მიღების მეოხება იყო, რომ ჩვენს სამეფოსაც თავისს უძლურება და დასასრული მოუახლოვდა. მის ნაცვლად, რომ ქართველთ დიდებულთა ეგრძნოთ გლახთა ესეთი ვითარება, დაჰფიქრებოდნენ ქართველთ შავს ბედს, სისხლის ცრემლით დაწერილს ისტორიას, შავის სევდებით მოცულს გლახთა ცხოვრებას, საყოველთაოდ დიდათ შემწიკვლულს მოძრაობას, რომ ამ დაკვირვებით იქმნება ავთიმყოფნი კარგად გამხდარიყვნენ და არა სულთ-მობრძავად ქცეულიყვნენ,

— იგინი ამის ნაცვლათ უკანასკნელის სასარგებლოთ იღვწოდნენ და ამის ნიადაგის გამავრებისათვის შრომობდნენ.

სოლომონ ლეონიძე და რამდენიმე სხვა სასულიერო პირნი ამ გარემოების წინააღმდეგ ამხედრდნენ, ამათ დაიწყეს სიბრალულის აღსავსებით საუბარი და ქადაგება, რომ გლახთა სიმტკიცე და გამავრება იქნება ბჭე ქრისტიანობისა, კარი სამოთხისა, ძალა სამეფოისა, სვეტი ქართველთ მოქალაქობისა; ამიტომ საჭიროაო, იტყოდნენ ხოლმე, რომ ურჩნი მოისპნენ, თორემ ურჩნი სხვებს არა ურჩებს სპობენ, სჩაგრავენ, უკანასკნელ ურჩნი გამავრდებიან და მათის გამავრებით წახდება ყოველისფერიო.

სოლომონ ლეონიძეს ჩვენის სამეფოს გამავრების, გაფოლადების და გამდიდრების უმთავრესს ძალად ქართველთა გლახთა და მოქალაქეთ კარგი ცხოვრების წეს-წყობილება და მიაჩნდა. უმთავრესს საგნად ეს მიაჩნდათ რამდენიმე პირთა და სწორეთ ამის მეოხება იყო, რომ სოლომონ ლეონიძემ 1780 წელს შემდეგი სიტყვა მოახსენა მეფე ერეკლეს:

„დიდებულა მეფეო! გიბედავსთ თქვენ მახსენებას უბადრუკი და უხმარი სოლომონი, რომ თუ ქართველთ ტომის მონათესავეთ შორის თქვენ მტკიცე კავშირს დაამტკიცებთ და დაამყარებთ, მათში სიუფარულს ჩამადგებთ, მთელ ქართველთ ერთი აკვნის შეილებად გარდააქტევთ, მაშინ ჩვენი მტრები რაკი უკელას ერთად დაკავშირებულებს და შეუკარებულებს გვნახამენ, ჩვენს მტრობასაც ადვილად ვეღარ გაბედავენ, სწორეთ უბედურება აქ იმაშია, რომ ქართველთ შორის დარღვეულია ის ურთიერთ თანაგრძნობა და სიუფარული, რითაც ხატრის სიტყვით მთელის ევროპის სახელმწიფოთ ძაღანი აღორძინებულან“.

ი. მარუშიძე

(შემდეგი იქნება)

სახალხო ლექსები

(შეკრებილი თ. რაზიკაშვილის-მიერ)

(შემდეგი *)

ჭ ი დ ა ბ ა

ახალდაბელი კაკაო¹⁾
თხასავით მოიკაკვია,
პებუამ წამოიკიდა,
ერთი ძალიან დასცაო.

ზოგოს ქადა გამოეცხო,
ქერქი მოეზილა რძითა,
ერთი ვთხოვე, ორი მომცა,
ღმერთო, გაახარე ძითა.

ბედნიერი ცოლ-ქმარი.

ვისია მწვანე კარავი,
კარვებში არ ერეოდა;
ვისია ქალი ლამაზი,
ქალებში არ ერეოდა.
გვერდს ეჯდა კარგი ვაჟკაცი,
ჰკოცნის და ზედ ეღეოდა;
გვერდს ედგა საღვინით ღვინო,
სვამდა და არ იღეოდა;

*) იხილეთ № 2, გვ. 149.

¹⁾ სახელაი კაცისა.

გარედან ხალხი შეჰნატრის:
 ნეტავი მაგის დედასა,
 სხვა რაღა დეელოდა.

დ. შველიძე, ჩაწერილი 1897 წ.

კარგი მასშინძელი.

სტუმრისა მიყვარს სტუმრობა,
 სტუმრისა არ ნახულისა:
 დააბო ურმისა მორგვი,
 ზაფხულის შენახულისა,
 დასწვა ფიწალი, ორთითი,
 ცეცხლი დაანთო გულისა,
 მთხკუთხივ ბოლი ამოდის,
 დახე, დახვედრა სტუმრისა!

და ლ ო ც ვ ა.

სანამღი ღმერთმა გაცოცხლოს,
 სანამ გასძლებს მცხეთის ხიდი,
 ორას წელიწადს ხო გასძლებს,
 გინდ მაგაზედ ამიხირდი.

ზარმაცო მწუემსი.

არცა ვჭამ რძესა,
 არც წავასხამ თხებსა,
 მჭამ ფამფარასა,
 წამოვუწვები მზესა.

თ ო ფ ი.

მოფმა სთქვა: ჩემსა პატრონსა
 ჩემს უკეთესი რა ჰქონდა:

ერთი ისეთი თხა მოვკალ,
 თორმეტი ადლი რქა ჰქონდა,
 ვინც იმით ღვინო დალია,
 ფეხები ველარ დაჰქონდა.

სამი სიტყვა გუშინ გითხარ,
 სამი ღღესა—გახდა ექვსი.
 შენთან ვერა გავყიდე რა,
 ვერც შაირი, ვერცა ლექსი.

შუალმა ღმერთმა დალოცოს
 შენი მარჯვენა მხარენი,
 მე მაშინ გავიხარევი,
 ერთად რო შავიყარენით.

ისემც მოგივა ზამთარი,
 როგორც შენა სთქვი მართალი.

უჭკუო ცოლები

სამოც-და-სამი ცოლი ჰყავს
 ივანე ძიშბერდიანსა,
 დადის და კიდევ დაეძებს
 გონიერსა და ჰკვიანსა.

მრთხელ მეც ვიყავ მეცხვარე,
 ცხვარი გავრეკე ლილოსა,
 სულ თავზედ შემოვიკრავდი
 მთელი ლეჩხუმის ტილოსა.

მოგზაურა

ვ ა უ კ ა ტ ი.

მაეი კაცი ვარ ჯომარდი,
აღმართი ჩემთვის ვაკია,
არცა მყავს წვრილი შვილები,
არც დედა-კაცი მაკია.

ცოფის დარდი.

რა ვქნა, რა ვუყო თავსაო,
ამ ჩემს პატარა ქმარსაო!
არცა აქვს შენახვის თავი,
არცა მანებებს თავსაო.
ძვირამდე კიდევ მოვუცდი,
მერე გავყვები სხვასაო.

ქსლანდელი ახალ-გაზდა.

მხლანდელი ახალ-გაზდა
კერპი, კემუტი *) გამოვა,
უფროსი რო დაარიგებს,
იმის ქკუაში არ მოვა.
წავა იყიდის ქოშებსა,
შინ ბაკა-ბუკით შემოვა,
კედელს ცერცვი შეაყარე,
ძირს ტყაბა-ტყუბით ჩამოვა.

მ. პატაშვილი, ს. ხელთუბანი.

წ ე ე ვ ლ ა.

ძალაქს ვიყიდე ბარები,
მცხეთას დავაგე ტარები,

*) გაუგონარი.

აქ შენამც ამოვარდნილხარ,
იქ მამაშენის გვარები.

სიდედრო, შევეგრემანობით
არ დაიწუნო სიძეა,
სოფელში მიდი, იკითხე
გძელი ვენახი ვისია.

ცოლსა ქმარი მოჰკდომოდა,
ბულბულივითა გალობდა,
აგრე ქმარს არა გლოვობდა,
როგორც შაიდიშს ნანობდა.

(ლექსუშმა კაკანილი)

რას სწუხარ, ბეჩა წინია,
რაზედ ხარ მოღრუბლოლია;
სახეზე წყენა გეტყობა
სხვა რივად გიცემს გულია!..

ხომ არ დაგჩაგრა ბედისგან
წამის-წამ ბრაზით ღრენამა,
ან ლუკმა პურის გულისთვის
მუღმივმა ოფლის დენამა?!.

— პრა, რას მიზამს მე ჯათა
და შრომა მრავალგვარია;
ჩემი ფოლადი მარჯვენა
მათშია გამომდნარია!...

უღელი ხარი ვიყიდე
გაზატხულისა პირსაო,
ვთქვი ეხლა მაინც ავიყრი
სიღარიბისგან ჭირსაო:

მოგზაური

მოვხნავ, მოვთესავ, მოვიმკი
ვუმატებ მხნეობასაო;
მოყვარეს მოყვარად დავხვდები
მტერსა გავეუწევ მტრობასო.

მაგრამ გაჰყიდეს შევთვალა,
თან მიაყოლეს ყარაჩა,
და აბა ერთი მითხარით
სასიხარულო რა დამრჩა?!

არ გამაჩნია კიწაწი,
არც ფიჩხი, არცა შეშაო
და უსამართლოთ ცოდ-შვილიც
სიცივემ დამიშეშაო.

რალა ვქნა, ვილას მივმართო,
ვილა მომიხნავს ალოსა?
ვინ მომიზიდავს შინ ძნასა,—
ან ვინ გამიღეწს კალოსა?..

დამღუბეს, დამახიჩავეს,
მომჭრეს მარჯვენა მხარია,
ლომისა მედგრად მებრძოლსა
დღე დამაყენეს შავია...

ბ. ხაბულისაგან ჩაწერილი 1900 წ.



კულტურული ნაშთნი *).

ამ სტატიაში მე მსურს აღვნიშნო ძავკასიის ხალხების რამდენიმე საყურადღებო კულტურული ნაშთი და განვმარტო ისინი სხვა ხალხების ანალოგიურ ნაშთებთან შეფარდებით.

თუმცა უხსოვარ დროიდგანვე განდევნილ იქმნენ პრაკტიკული ცხოვრებიდან გამოუსადეგარი და განუვითარებელი ტექნიკური საშუალებანი და მოხერხებანი, მათ ნაშთებს მაინც დღესაც ვხედავთ სარწმუნოებრივ ცრუ-მორწმუნეობასა და ჩვეულებებში. უღები **), მაგ., დიდი ხანია, რაც უკვე წუმწუმას ხმარობენ ცხოვრებაში, მაგრამ, როდესაც რაიმე სარწმუნოებრივი მიზნისათვის სჭირდებათ მათ ცეცხლი, უეჭველად ტალ-კვესიდგან უნდა გამოაკვესონ იგი, რადგანაც მათ მხოლოდ ამ ნაირი ცეცხლი მიაჩნიათ წმიდა ღვთაებრივ ცეცხლად. შართაშნელი მკითხავი სიყვითლით შებყრობილ ავად-მყოფის მოსარჩენად სამჯერ აკვესებს მის პირის-სახის წინ ტალ-კვესიდგან ცეცხლს. საზოგადოთ ძველი საშუალებით გაჩენილ ცეცხლის სასწაულთ-მოიმკმედ ძალაში დღემდე დარწმუნებულია მრავალი გაუნათლებელი

*) ეს სტატია ეკუთვნის ბ-ნ გ. ჩ—ანსა, დაბეჭდილი იყო „ახალ მიმოხილვას“ ამ წლის № 5586-ში; ჩვენ სტატიოდ დაკინახეთ მის ქართულად გადმოთარგმნა და „მოგზაურში“ დაბეჭდა.
მთარგმნელი.

***) უღები — ზატარა ხალხია, სულ რამდენიმე ასი კომლი, ხუხის მაზრაში, სოფელ ვართაშენში.

ხალხი. ზერმანიის მიყრუებულ სოფელში გულ-უბრყვილო გლეხი რაიმე გადამდების სენის გაჩენის დროს ორი გამხმარი ხის ნაქრების ერმანეთზედ ხახუნით აჩენს ცეცხლს და მის ალში ატარებს საქონელს, ან თვითონ ტხება ზედ და სწამს, რომ, როგორც მას, ისე მის საქონელს სენი აღარ მიეკარება. ასეთსავე ცეცხლს ანთებს რუსის გლეხი რომელიმე სენის გაჩენის დროს.

უძველესი დროის ტვირთთა და სიმძიმეთა გადაზიდვად მოტანის საშუალებებსაც დაუტოვებიათ თავიანთი კვალი ხალხთა ჩვეულებებში. ძავკასიაში¹ და ბევრს სხვა ადგილებში, მაგ., ჩვეულებათაა მიღებული მიცვალებულის სასაფლაომდე ხეჯით მისვენება. ზოგიერთა არა ძავკასიელ ხალხებს კი (მაგ., ლოპარებს) ჩვეულებად აქვთ—მიცვალებულის ნათესავების მარხილში შებმა და ამ გვარად სასაფლაომდე მიცვალებულის მარხილით მიტანა; ჩვეულების ამ წესში, რა გვარი თვალითაც უნდა შევხედოთ მას, არ შეგვიძლიან არ შევნიშნოთ ნაშთი იმ უძველესი დროისა, როდესაც კაცს თავის ხელით და ზურგით გადაჰქოდა ერთი ადგილიდგან მეორეზედ სხვა-და-სხვა ტვირთი და სიმძიმენი. როგორც საქართველოში და მის ახლო-მახლო მდებარე ადგილებში, ისე რუსეთის ზოგიერთ ადგილებში დღემდე ჩვეულებად აქვთ გვალვის დროს (უწვიმობას) დედა-კაცების გუთანში შებმა და გუთნის რიყზედ ანუ წყალში გათრევა, წყლისათვის გადახვნა. ცხადია, რომ ეს გუთანში შებმული დედა-კაცები მოგვაგონებენ იმ უხსოვარ დროს, როდესაც დედა-კაცი შეაღვენდა ერთად ერთ სამუშაო შინაურ ცხოველს და შემდგომ ბევრის ხნის განვლისა, თუმცა უკვე ხარ-კამეჩებიც ჰყავდათ, მაგრამ დედა-კაცი მაინც წინანდებურად მიათრევა ხელით გუთანსა ქვედა მკვიპტის და მდინარე იან-ძე-კიანგის (ჩინეთში) ნაპირების ღიდად ნაყოფიერ მინდვრებზედ.

ძავკასიის ხალხების უძველესი იარაღების ხსენებაც დარ-

ჩენილია სხვა-და-სხვა გვარ ჩვეულებებში, რომელნიც აგრეთვე დიდად საინტერესოა არიან.

როგორც ვიცით ძავეკასიის ხალხებთა ზოგიერთა მოდგმათ დღემდე ჩვეულებად აქვთ მიცვალებულის დასაფლავების დროს დოდის და ნიშანში სროლის გამართვა. ამნაირი წესი ჩვეულებად ჰქონიათ ჰომეროსის დროს ბერძენთაც, ურომლისოდაც იმ დროს არც ერთის წარჩინებულის მიცვალებულის დასაფლავება არა ხდებოდა. შიძრე ჩვეულებრივ იარაღს შვილდი და ისარი შეადგენდნენ, სამგლოვიარო შეჯიბრებაც (состязание) ამ იარაღებით სწარმოებდა და, ვინ იცის, იქნება უუძველესი იარაღებითაც-კი: კეტით, ქვით, ბრჭყალებით და კბილებით. მაგრამ გაჩნდა თუ არა სწრაფ-სასროლი იარაღი—შვილდმა და ისარმა მაშინათვე დაჰკარგეს თავიანთი წინანდელი მნიშვნელობა, თუმცა სარწმუნოებრივ ჩვეულებაში მათ წინანდებულად შეინარჩუნეს პირველი ადგილი. ძავეკასიაში დღესაც ხმარობენ ჩერქეზები მიცვალებულის დასაფლავების დროს შვილდსა და ისარსა, თუმცა მათი ხმარება ეხლა იშვიათად-ლა იცის ვინმემ. ეს სამგლოვიარო შეჯიბრება იწოდება „კეპეკეში სრადად“ და მდგომარეობს შემდეგში: მიწაში ურჭობენ მაღალ სარს და მის თავზედ პატარა რგვალ ფიცარს აკრავენ, რომელსაც კეპეკეა ეწოდება. შარდმა და მოსწრებულმა მხედარმა გაქანებული ცხენიდან უნდა მოარტყას ისარი ამ ფიცარს. თუშებმაც მიცვალებულის დამარხვის დროს იციან ნიშანში თათის სროლის გამართვა, ხოლო წლის თავზედ შვილდ-ისრის სროლა. შვილდს და ისარს ერთი თაობა უტოვებს მეორეს და მათ ინახამენ ამნაირ სარწმუნოებრივ საჭიროებისათვის, როგორც საღმრთო საგნებს. ამნაირად მარტო ყმაწვილები კი არ ირთობენ თავს შვილდით და ისრით, არამედ მათ ხელს ჰკიდებენ ხოლმე მათი მხცოვანი პატრიარქნიც, რათა ამით ამონ წინაპრების საიქიოს მოსიარულეაჩრდილებს.

უფრო შორეულ დროს, ვინემ შვილდი და ისარი, ეკუ-

თვნოდა დაწნული (წნელის) ფარი, მუზარადი და ჩაქანი. ამ უხსოვარი დროის იარაღების ხმარების კვალს ვხედავთ ჩერქეზთა ერთ ჩვეულებაში, რომელიც დღემდე დარჩენილია მათში და მდგომარეობს შემდეგში: სამგლოვიარო დოდის დროს ცხენოსანთა ერთი ნაწილი ეწყობა დაწნულ (მაგ., თხილის წნელით) ფარებით და მუზარად-ჩაქნებით, რე მას უკან მოსდევს ცხენოსანთა მეორე რაზმი; პირველნი ცდილობენ თავიანთ ორიგინალური იარაღებით გაქცევ გახლტომას, ხოლო მეორენი კი ამ იარაღის წართმევას და მით შემოსვას.

დღეს, რასაკვირველია, ჩერქეზთა ახალ-გაზღობას ეს სამგლოვიარო ჯირითი უბრალო გასართობ ვარჯიშობად მიაჩნიათ, მაგრამ საუკუნეთა სიღრმიდგან მათ ღიმილით უმხერს აჩრდილნი მამა პაპათა, რომელნიც ამგვარის შვილდ-ისრით, დაწნულის ფარით, მუზარადით და ჩაქნით თავს იცავდნენ მტრისაგან. ისტორია ყოველისფერს ასვამს თავისს ბეჭედს და ამიტომ ჩვეულება ადათებში, რომელნიც სარწმუნოებრივ ცრუმორწმუნეობის ბურუსით არიან მოცულნი, დაცულია მთელი ჯგუფი საუკუნოებისა, შრომისა და იარაღის ნაშთებისა, რომელნიც დიდი ხანია პრაქტიკული ცხოვრების მიერ განდევნილ და მივიწყებულნი არიან. მგვაბტელები რკინეულ საუკუნეში, მიცვალებულის გვამის შესამურველად გაჭრის დროს ხმარობდნენ ისევ ქვის დანას, რადგან რკინა მათის აზრით ჰპილწავდა მიცვალებულის გვამს; ებრაელები წინა-დაცვეთას ქვის დანით ასრულებდნენ; მანხები (ვოგულების მოდგმა) მიცვალებულებს და ღმერთებს შეწირული მსხვერპლის შესაქმელად იმ კოვზვეს კი არ უწყობენ, რომლებსაც ახლა თითონ ხმარობენ, არამედ ჩხირებს, რომლებსაც ხმარობდნენ მათი წინაპარნი.

იმ წესებში და ადათ-ჩვეულებებში, რომელნიც სარწმუნოების გავლენით არიან განმტკიცებულ-განვითარებულნი, ნივთების საკეთებლადაც უეჭველად უძველესი დროის მასალა იხმარება. რკინას ამჯობინებენ ბრინჯაოს და ბრინჯაოს—

ქვას. ეს წესი ყველგან მიღებულ დატულია. ღვთის-მოყვარე გურული შინ მოქსოვილის სელის ტილოთი სუდრამს მიცვალებულს, რადგანაც გურულები რწმენით ქარხანაში მომზადებულ სამოსელს შეუძლიან ვნება მოუტანოს მიცვალებულის სულს. ამ ნაირი წარმოდგენის დასაწყისი იმალება იმ ძველ დროში, როდესაც გურიაში, გარდა შინ მოქსოვილ სამოსლისა, არ მოიძებნებოდა სხვაგვარი სამოსელი. ის გარემოება-კი, რომ სამოსელი უეჭველად სელის ტილოსი უნდა იყოს, გვამცნევს გურულების ძველ მეურნეობა-მრეწველობას. ის ხალხები, რომელთაც დაუცვამთ ხსენება თავიანთ წარსულ მწყემსურ მდგმოიარობაზედ, ცრუ-მოაწმუნებრივ პატივის-ცემით ეკიდებიან მატყლელ ტანისამოსსა. მაგ., ქურთ-ვიზიდების სასულიერო პირთ არ შეუძლიანთ სხვა-გვარი ტანისამოსის ხმარება, გარდა შალეულისა და ისიც უთუოდ ტიტველა ტანზედ. შოლდავანებსაც გურულებივით დიდ ცოდვად მიაჩნიათ მიცვალებულის გვამის, განსაკუთრებით თავ-პირისა, ნასყიდი ტილოთი შესუდვრა. მიცვალებულს იმ გვარად სუდრამენ, როგორც მათი წინაპრები იცვამდნენ. მიცვალებულის ნათესავები თავიანთ მწუხარების გამოსახატავად იცმენ შინ მოქსოვილ მსხვილ-მოუხეშავ ქსოვილიდან შეკერილ ტანისამოსსა. ამ ნაირი მგლოვიარობა წესად აქვთ მიღებული გურულებს, იმერლებს, ოსებს და სხვა ხალხებს. ამავე აზრით, რომაელთა და ბერძენთა სამგლოვიარო ტანისამოსიც იაფი და მსხვილი ქსოვილიდგან იკერებოდა; ამიტომ სპენსერი სრულიად სამართლიანად სთვლის სამოსლის მოუხეშეობას სამგლოვიარო ტანისამოსის არსებითს კუთვნილებად. ბევრმა წეს-ჩვეულებამ შეგვინახა არა მარტო ის, თუ რომელი მასალიდგან იკერებოდა ძველი დროის ტანთსაცმელი, არამედ ისიც-კი, თუ სხეულის რომელ ნაწილს, რომელი საცმელი აკლდა. იმერლები და ვართაშენელი ებრაელები ღღემდე მიცვალებულს სასაფლაომდე ფეხ-შიშველა მისდევენ; აგრეთვე ქართლ-კახელები და სომხები ხშირად ფეხ-შიშველა

მიდიან ხოლმე სალოცავად რომელისამე წმინდანის დღეობაში. ხევსურელი დეკანოზი საღმრთო ლუდის მომზადების დროს ფეხ-შიშველა არის ხოლმე. ყოველივე ეს იმ დროის მომავგონებელია, როცა კაცი უფეხ-საცმლოდ იოლად მიდიოდა. სხვა ხალხთა მაგალითები ცხადად მოწმობენ, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს კულტურულ უცვლელობასთან (переживанія). მადრასში ყოველ წლიურ დღესასწაულზე დაბალი ხალხი იხდის საყოველღეო სახმარ ტანისამოსსა და იფარებს წინა კალთებზედ ხის ფურცლებსა, ე. ი. ადამიანთ პირველ დროის ტანისამოსს. ძუნძულ ბორნეოზედ კაიანცები იხდიან ხოლმე უცხოელთ-მიერ მოტანილ მშვენიერ ქსოვილებიდან შეკერილ საყოველღეო ტანთსაცმელს და იცმენ ხის ქერქიდან შეკერილ ტანისამოსს, ე. ი. იმ ტანისამოსს, რომლითაც მათი წინაპრები დახეტიალობდნენ ტყე-ღრეებში. ამ ნაირად-კაცობრიობა პატივსა სცემს ცივილიზაციის-მერგანვლილ საფეხურებს.

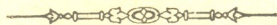
ლამბერტის ძველის აღწერით, სამეგრელოში მდულარე წყლით მსჯავრის დროს, წყალს მხოლოდ ერთგვარის ჯურის შეშით აღუღებდნენ; შეუძლებელი იყო სხვა ჯურის შეშის ხმარება. ზურიაში დღესაც ჩვეულებად აქვთ ბოროტი სულის გასადევნად და გარდაცვალებულ ნათესავთა სულის გასათბობლად ახალ-წელიწად დღეს დილით ცეცხლის დანთება უთუოდ რცხილის შეშით, სხვა გვარი შეშის ხმარება არ შეიძლებაო. მს ჩვეულება შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ესა თუ ის ჯურის შეშა ძველ დროშივე იყო ხმარებაში და ამიტომაც უპირატესობა ეძლევა მას. ზურულეების-მიერ რცხილის შეშისადმი უპირატესობის მიცემა მოწმობს იმას, რომ მათი წინაპარნი ძველთაგანვე ცხოვრობდნენ იმ ადგილებში, სადაც რცხილის ხის ტყე იყო.

დასასრულ, ავღნიშნავ კიდევ გურულების ერთ ცრუმორწმუნოებას. ამ უკანასკნელ დრომდე ისინი იმ აზრისანი იყვნენ, რომ მშობიარე დედაკაცს ზედ მიწაზედ უფრო აღ-

ვილად შეუძლიან შვილის გაჩენა, ვინემ იატაკზედაო. ამიტომ, მშობიარე დედაკაცს პირდაპირ მიწაზედ უშლიდნენ ჩალას და აწვედნენ ზედა ჩვენი დროის მაგალითებმა დაარწმუნეს ისინი ამ უსაფუძვლო შიშის უნიადაგობაში. ცხადია, რომ ეს ჩვეულება მომდინარეობდა იმ დროიდგან, როდესაც გურულები სახლებს უიატაკოდ იშენებდნენ და ცარიელ დედა-მიწაზედ იბადებოდნენ და იხოცებოდნენ.

იმის მიზეზი-კი, თუ რათ ინახება პირვანდელი კაცობრიობის მდგმოიარობის ნატეხები ცრუ-მორწმუნოებრივ ელემენტებით სავსე ჩვეულებებსა და ადათებში, ცხადია, რომ ასე სცხოვრობდნენ წინაპრები და ასე სცემდნენ ღმერთებს თავ-ვანსა. სხვა-და-სხვა გამოგონებით იადვილებს რა კაცი ცხოვრებას, იგი ვერა ჰბედავს ახალი გამოგონებით ძველ ჩვეულებათა სიწმიდის სავსებით დარღვევას. ამიტომ, საკვირველი არ არის, რომ ამ ჩვეულებებში და ადათებში იმალება ისტორიის საკმარისი მასალა. მსენი ერთგვარი სასაფლაოანი და გორხანები (курганы) არიან. რამდენადაც გულ-მოდგინეთ ვსთხრით სკვითების და სხვა ხალხების სასაფლაოებს, იმდენადვე გულ-მოდგინეთ უნდა ვთხაროთ ხალხთა ცრუ მორწმუნოების და ადათ-ჩვეულებების მთები და გორაკნი, რომლებშიც რიგზედ აღბეჭდილნი არიან კაცობრიობის წარსულის კულტურის საფეხურები.

მღვდ. ა. ტატუნაშვილი



გ უ რ ი ა

(შ ე მ დ ე გ ი *).

აი ჩემურის მოწყობილობაც: ძირს ქვის ჩემურია (ქვიჯა, სა-
ნაყვია), საცა ჩაჭყრიან გასაცეხვს სუფთა ღომის მარცვალსა.
ამ ქვიჯაში ღომს ურტყამს წირისთავი, რომელიც დიდი ხის
კოვზის მეორე წვერზე აქვს ჩამოჩაქუჩავებული; მეორე წვერ-
ზედ კოვზსავით ამოძლილია, სადაც ერთი ფუთი წყალი ჩა-
ვა. ეს კოვზი წყლის ღარისაკენა მიპირებული და წყალი
ჩადის; რა აივსება, დასძლევს კოვზი და მეორე წვერი—წი-
რისთავი, მალა წავა, კოვზი კი დაბლა და ამ რიგობით
დაიცილება წყლიდგან, რის შემდეგ მსუბუქდება წირისთავზე
მეტად, წირისთავი სძლევს და ტყვიასავით ეცემა ქვიჯაში
ღომსა. ღომი ამ ცემით სქდება გარსიდგან, კანიდგან გამო-
დის, რომელსაც გადუნიავენ და რჩება შიგნითი მარცვა-
ლი, რომელიც მალე მოიხარშება და იქმება. ამგვარად კოვ-
ზი ისევ წყლისკენ მიეპირება და აივსება, დასძლევს, წყალი დაი-
ღვრება და ამალღებული წირისთავი კი ისევ ქვიჯისკენ ტყვი-
ასავით ეშვება. ასე, ამ გვარად, ყოველი წამის განმავლობაში
3—4-ჯერ იმეორებს და ამ გვარად 5—6 საათის განმავლო-
ბაში ერთიან გაცეხვს საქმელად ღომსა.

რა გახმება კარგად სიმინდი (ღომის ნაღი სიმინდში შე-
დის), სტეხენ კოტას და დანიშნულს ადგილას ისვრიან და-
საგროვებლად; რა მოსტეხენ ერთიან, იმ წვრილ გროვებს
მოზიდავენ კალოზედ და თუ სახლთან ან ნაღიასთან ახლოა
ყანა, აქავე გაარჩევენ, თუ შორსაა და შინ წაიღებენ გა-
სარჩევად.

*) იხ. № 2.

ბარჩევასაც ნადი სჭირია. აი სიმინდის რჩევაზედ ნადი. ღიდი თუ პატარა ორივე სქესისა შინაურ-მეზობლები (მიიპატრუებენ საგანგებოდ ნადსა), მოუსხდებიან სამის მხრიდან გორასავით შეყრილს სიმინდსა და არჩევენ, გარჩეულს სიმინდს ისვრიან დასახევაგებლად და ნარჩიელა ქუჩეჩას კი მუხლს ქვეშ იჩრიან. რასაც მეტს იბრძვიან რჩევაში, იმდენი კალოს აკლდება, წინ იწევენ და ასე ამ გვარად გადააბრუნებენ გასარჩევს ხეავს გარჩეულ ხეავად. ღიდი წხიარულება ამ დროს ნადის ქალ-ვაჟთ შორის, ნამეტურ ახალ-გაზდებში: ხუმრობა, აშიყობა, სიცილ-ხიციანი, სიმღერა და ყოველ-ნაირი მათდა წასადგომი შემაქცევარი ამბები. სიმღერას უფრო ხელხედავს ამბობენ.

რა გაარჩევენ ერთიან (რადგანაც რჩევა უმეტესად ღამით ხდება ხოლმე), შეუდგებიან ვახშმის ქამას. აქ ქამას იმდენი მნიშვნელობა აღარა აქვს, რადგანაც ღამე ნატენი და მოღალეული ნადი თვალების ბლეტით უგემოთ მიირთმევენ. ეს დრო ისეთი დროა გურულებისთვის, რომ დღე და ღამე იბრძვიან ისინი ქალით კაცამდე, რომ, როგორმე ავდარმა ხელი არ შეუშალოს მათ ნამუშევარის შესაზამთრებლად, რადგანაც ახლა მოდის რაც მოდის: ღომი, სიმინდი, ყურძენი, ხილი, ბაღჩეულობა და სხვ.

ბარჩევის შემდეგ სიმინდს შეჰყრიან ნალიაში და იქიდგან თითო ქილოზით ხარჯვენ საჭმელად. ჭაფუშნიან და ფქვავენ წისქვილში.

ახლა მივედით ჩალის მოჭრაზედ. ახლაც, როგორც ტეხა-კრეფაზედ, სათითაოდ შეავდებენ ხელს და სჭრიან, მოჭრილი კონებად უნდა შეკონონ და შეაზვიონ მალალს ხეზედ ზამთარში შესანახად, საიდგანაც საქონელს უზოგვენ კონა-კონებადა, როდესაც თოვლს დაფარული აქვს მიდამო; თუ დაფარული არაა, მაშინ საქონელი ბალახსა სძოვს.

სამჯერ მარგლა-თოხნაში შემოუარეს სიმინდს და ღომსა, ორჯერაც ტეხა-კრეფაზედ და სიმინდის მოჭრაზე, ეს ნ-

ჯერ შემოველო ხელი თვითო ღერს და ადვილი წარმოასადგენია, რომ სიმინდი და ღომი ბევრად ძნელი სამუშაო ყოფილა პურზედ და ქერზედ. ამიტომ საკვირველი არ არის, რომ გურული სწრაფი იყოს; სახუმრო ხომ არაა, იმოდენა თვალ-უწვდენ ღომისა და სიმინდის ყანებს ყოველს ღერს ხუთჯერ შემოავლოს ხელი; სიჩქარე თუ არ იხმარა გურულმა, ხომ ვეღარ მიეწევა გულის წადილს და საქვეც გაუკეთებელი დაურჩება...

ახლა უერძნის კრეფაზედ მაივდეთ.

ისეც დალილ-დაქანცული მუშა გურული სწრაფად მიდის თვალ-უწვდენ 20 საყენის სიმაღლე ხეზედ, საცა გასულია ვაზი და ყურძენს ჰკრეფს გიდელში; რა აავსებს გიდელს, ჩამოუშვებს ბაწრით, რომელიც წელზე მორტყმული აქვს, ქვევით დაუცლიან გოდორში და ცარიელა გიდელს ჩამოკაუჭებულს ჩამოუკიდებენ (თუ კიდევ მოსაკრეფი იქნება) და თან ეტყვიან: „მშვიდობით ჩამოდიო“. ასე ამ გვარად 100—200 ძირი და ზეტიც ხეები უნდა მოიაროს და საცოდავად ჰკრიფოს ყურძენი. ნადი აქაც იციან (ყურძნის კრეფაზედ), შემდეგ მოიტანენ და საწინებელში ჩაჰყრიან დასაწინებად.

აი წნეხვაც: გაიხდის გურული ფეხთ, დაიბანს, ჩადგება ხის საწინებელში და წნეხს ნახევარს საათს, შემდეგ ამოვა, ტკბილს ამოიღებს და გარეცხილს ჭურში ასხამს. ტკბილის ამოღების შემდეგ ჭაქას დაჭახრაკავს, ე. ი. ჭაქას სიმძიმეს დაადებს, რომ მას ყოველივე სიკუინტე წაართვას; შემდეგ მისაც ამოწურავს და ჭაქას არყისთვის გაამზადებს.

მოჭკრეფენ მისხალ-ვაშლისაც ზედ ამ ღროს და მოკრეფილს ოდის თავზედ გაუკაკალებენ (თითოობით დააწყობენ) რავდენიმე კვირეს, შემდეგ ყუთებში შეინახვენ ჩალით საზამთროთა, გასაყიდს გარეთს. მსხალს-კი ჭურში ინახვენ.

ბაღჩეულსაც (ბოსტნეულს) ახლა იღებენ: მხალს, კეჟერს, ბაღრიჯანს და სხვა და მუყავთ სდებენ საზამთროდა. ლო.

ბიოს ჰკრეფენ და სხვენზედ ჰყრიან გასახმობათ; ნიგოზს, მსხალსა და სხვა მისთანობას ჰკრეფენ და ინახვენ.

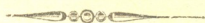
შემდეგ ამისა კი, რა დახედავს ყველაფერი ნამუშევარი თავ-თავის ადგილას შეინახა გურულმა წიფობის თვის დამლევს და გიორგობის თვის ნახევრობამდის, მაშინ, იღებს ცულს ხელში და ფეხს ტყეში შესდგამს საზამთრო შეშისათვის, სადაც ორ კვირას მაინც კიდევ მუშაობს, ქრისტეშობისთვის დამლევამდის და შემდეგ კი ცეცხლს მოუჯდება გვერდით და იანვრის დამლევამდე ამ ორ თვეს გემობს თავისი ნამუშევართა და ცხოვრებას სწევს; აი ამ ორი თვისათვის ივანიავლახა, რომ გემო ახლა ენახა. შანის მუშაობას თუ რავდენი დღე მოუწნდა ჩქარი გურული აღენიშნოთ მოკლედ.

მაისში რა დათესა ყანები, ყოველი ორ-ორი კვირის შემდეგ, თოხნი დასჭირდა მარგლა-თოხნას—სამი თოხნი, სულიქნება ექვსი კვირა; ორი კვირაც ავდარი ვთქვათ, როცა არ იმუშავებოდა—ორი თვე—ივნისი და ივლისი. მარიამობისთვეში ყანაში აღარ მუშაობს გურული, არამედ სხვას ცდილობს მაშინ. მნკენისთვის ნახევრიდგან დაიწყება ცხარე ტეხა-კრეფა წიფობისთვის დამლევამდე. ორი კვირეც გიორგობისთვეც მივუმატოთ ყოველივე საქმეების მოსასრულებლად—ორი თვე. ორი თვეც წინეთ გვქონდა—4 თვე. აი, ამ ოთხ თვეში მოიმუშავა ყოველიფერი, მარა დიდი საქმე-კი ენკენისთვის ნახევრიდგან გაუჩნდა; ამ ხნის განმავლობაში სიმინდი და ღომი ასწიოს, ხილი და ყურძენი მოკრიფოს, დაწინხოს და ჭურებში ჩაუშვას, ბაღჩეული ხილი და სხვა მისთანობა ახლა უნდა მოჰკრიფოს და შეზიდოს სახლში; ეს სულ ორ თვეში უნდა გაათავოს; მარა იმისთანა წვიმიანი დღეებიც გამოერია უმუშიერი, 15 დღემდინ ვიანგარიშოთ, რომ ვერ იმუშავებდა. ღარჩება თვე ნახევარი. თვე-ნახევარში 6—7 დღე კვირა-უქმეა, დარჩება—38 დღე. ამ 38 დღეში ისწრაფა გურულმა და საქმე

საქმედ მოიყვანა. არ ემუშავა — საქმე გაუკეთებელი დარჩებოდა, რო იმუშავა და ისწრაფა, ორის მაგიერ ცხრა ხელ-ფეხი გამოისხა, იჩქარ-ისწრაფა. ახლა ამოდენა საქმეს, რავდენი ლაპარაკი და გაკვლევე-გამოკვლევა დასჭირდა. ჩქარ საქმეს უთუოთ ჩქარი ლაპარაკი მოსდევს და დიდს საქმეს გულის მოსვლა მოსდევს; გულ-მოსვლას დიდის ხნით შეუძლებელია მრისხანება მოჰყვეს, რადგანაც გული თუ მალე არ დაიმშვიდა, საქმე გაუკეთებელი დარჩება. აქედგან ადგილი გამო-საკვლევეია გურულის სიჩქარ-სიფიცხე და ჩქარ-მოლაპარაკობა და, არც საკვირველია, როცა გურული ერთსა და იმავე დროს ხელფეხით იბრძვის და მასთანვე ენითა და სულიერი, გინა გონებრივი მოქმედებებითა და ამ უკანასკნელთაც გურულის სიტყვა-მოსწრებულობის მიზებს ამას მივაწერ.

კ. ზვარამაძე.

(შემდეგი იქნება)



ბიბლიოგრაფია.

ბოძის ესამეს ნაწერება საქართველოს შესახებ.

XIX საუკუნის დასაწყისს საქართველო დაუკავშირდა რუსეთს. მის შემდეგ ქართველთათვის აუცილებელ საჭიროებად შეიქმნა რუსეთის მთავრობის, ერის და მის ცხოვრების გაცნობა. ასევე საჭიროდ გახდა ახალის მთავრობისთვის საქართველოს ერის გაცნობა, ნამეტურ მის წარსულ დროთა ცხოვრების წვლილთა. საუბედუროდ, მაშინ თვით ქართველთ საქართველოს ისტორიის შეგნება სულ არ ჰქონდათ და თვით ქართულს ენაზედაც სულ არ იყო დაბეჭდილი ისტორიული წიგნები. იმ დროს მხოლოდ ორი წიგნი დაიბეჭდა საქართველოს შესახებ. მრთი ქართულიდგან რუსულად ნათარგმნი „ნაწკვევი“ ლავით ბატონიშვილისა, რუსულად „საქართველს ისტორიად“ წოდებული და მეორე „Рязиѣ“ პლექსანდრეს აკადემიის გამოცემა 1805 წ.; ამის შემდეგ რუსეთის ხელში ჩვენ ისე გავლეთ 40 წელიწადი, რომ არამც თუ რუსულს ენაზედ, არამედ ქართულს ენაზედაც ერთი საჭირო წიგნიც ვერ დავსტამბეთ. მისხედით ჭინდარს ქვეშ დავარ-ჰარალოს ვმღეროდით, ვსომღით და მამა-პაპეულს მამულებს, ეკლესიებს და თვით საფლავებსაც კი ვყიდდით და განაყიდსაც, რასაკვირველია, ვფლანგავდით.

ჩვენს მდგომარეობას ისევ ევროპიელთ ორიენტალისტებმა მიაქციეს ყურადღება; პირველად მათ დასძრეს საქართველოს ერის შესახებ ევროპაში ხმა, პირველად სენ-მარტენისაგან განისმა ქართველთ ცოვრების გაცნობის ნატვრა და ამ ნატვრამ აიყოლია ბროსსე, ლუბოა და სხვანი. ამასობაში 1840 წლებიც მოახლოვდა და ქართულ ისტორიის ასპარეზ-

ზედ ორიოდ რუსული წიგნიც დაიბეჭდა, ერთი ზომინ ცა გარლისა და ერთიც სხვისა. ამავე დროს გამოვიდა პლატონ იოსელიანი, რომელმაც დაუცხრომლად დაიწყო რუსულს ენაზედ წერილების წერა და ბეჭდვა. მცირე დროის განმავლობაში რუსის საზოგადოებას მან საკმარისად გააცნო საქართველოს ერი და მთელი რიგი წიგნები დაბეჭდა ჩვენის წარსულის შესახებ. პ. იოსელიანს მოჰყვა ნიკოლოზ ბერძენოვი, რომელმაც თვალ-საჩინოდ იმოღვაწა ქართველთ სასარგებლოდ რუსულს ენაზედ და მალე ღიმიტრი ბაქრაძეც გაჩნდა. ამათ გარდა დრო-გამოშვებით სხვა-და სხვა პირებიც სწერდნენ რუსულს ენაზედ, მაგალითებრ, ღიმიტრი შიფიანი, ძონს. მამაცაშვილი და სხვანი.

მრთხელ პ. იოსელიანს მე ასე ვუსაყვედურე: „თქვენ რუსულად წერა და ბეჭდვა უფრო ადრე დაიწყეთ, ვიდრე ქართულად ქართულს ენაზედ მარტო „მეფე გიორგის ცხვრება“ დასწერეთ და რუსულად კი აუარებელი-მეთქი“. მან მომიგო: „რუსულად წერა საჭირო იყო, მთავრობა არ გვიცნობდა, მე მიტომ ვსწერდი და ვბეჭდავდი უფრო, რომ მით შემძლებოდა მათს წინაშე ჩვენის დიდებულის წარსულის თვალთ-წინ გადაშლა და გაცნობა, თორემ იყო დრო, როცა ისინი ჩვენ ჩვენსავე წარსულში უვიცებად გვთლიდნენო“. ამავე დროსვე მოღვაწეობდნენ დაუცხრომლად დ. ჩუბინაშვილი, ს. ბარათაშვილი და ნამეტურ აკადემიკი მარი ბროსიც.

ამათ მოჰყვნენ: ალექ. ცაგარელი, ალ. ხახანაშვილი, ნ. მარრი, ეპისკოპოსი ძირიონი, ლ. ისარლოვი, ნატროშვილი და მრავალიც სხვანი. მოსე ჯანაშვილმა ხომ აუარებლად იმუშავა რუსულს ენაზედ, ამის შრომა უმაგალითოა, მისის ნაშრომით კაცი განცვიფრდება, ბევრი რამ დასწერა და აღადგინა ამ პირმა და იმედია ჯერ ბევრსაც დასწერს.

უკანასკნელ დროს ჩვენის ისტორიის ასპარეზზედ აღმოჩნდა ბ. ნ. ბორის მსაძე. ბორის მსაძემ მცირე ხნის განმავლობაში რამდენიმე წიგნი დასტამბა საქართველოს ერის და



ისტორიის შესახებ. მისი ნაწერების გაცნობა საყურადღებოა როგორც უცხოთათვის, ისევე ჩვენთვის, რადგანაც იგი ჩვენს წარსულს მაღალის სიმბატიით უმზერს. რუსულს ენაზედ წერას საქართველოს შესახებ ჩვენ დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ. ჩვენს ამ გვარს საჭირო მხარეთ ბევრი უმნიშვნელოდ სთვლის, მას ჯეროვან ყურადღებას არ აპყრობენ; წერით-კი სწერენ, მაგრამ ცარიელის წერით რა გამოვიდა, თუ იგი იმავ დროს ჩვენის გულის მოძრაობის და მისწრაფების სხივით არ იქმნება გამთბარი. რამდენათაც ვიცით ბ. ბორის მსაძეს ნაწერები სწორედ ასეთის თბილის კილოთია დაწერილები. დამწერი თავისს ნაწერების ყოველის სიტყვით და სტრიქონით უაღრესად ბრწყინავს, ცხადათ ემჩნევა, რომ დამწერი მკაცრად უნდა იყოს გამსჭვალული ჩვენის წარსულის სიყვარულით და თავისს თანამემამულეთა მომავალის ცხოვრების ნაჭვრით და განკაცვებით.

მხნე და ნიჭიერ შრომლის ნაწერებს ჩვენ აქ ყველას ვერ მოვსვლით, ამას ოდესმე სხვა დროს დავუბრუნდებით. ამ ჯერათ-კი ეს ვიკმაროთ, გავიხსენებთ მხოლოდ შემდეგს: ამ უკანასკნელ ხანებში ბორის მსაძემ დასტამბა ორი წიგნი, სადაც აღწერილია საქართველოს რუსეთთან დაახლოვება და, უკანასკნელ, დაკავშირებაც. აქვე აღწერილია ნაახურის ომი, რომელსაც „ივრის ომს“ უხმობენ. ეს ბრძოლა ქართველთ სამეფოის უკანასკნელი ომი იყო, მის შემდეგ დადუმდა მკლავი და მხარი ქართველთა, მის შემდეგ განისმა აწ განსვენებულის გენერალ-ლეიტენანტის და სახელმწიფო რჩევის წევრის გრ. ორბელიანის სიტყვები:

„მამუღი ვეღარ იხილავს, ირაკლის ხმაღსა მღეღვარეს,
დადუბა ივერიის მასთან მარხია სამარეს!“

მეორე წიგნში „აღბომში“ მოთავსებულია თვით სუათიცი-კი ივრის ომისა, სადაც ქართველნი რუსთა დახმარებით ებრძვიან მტერს*); ეს აღწერა ქართულად ნათარგმნი

*) სამწუხაროდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენ განკებ ბევრი

„ივერია“-შიაც დაისტამბა. ამ სურათს გარდა, თფილისში რუსის მხედრობის შემოსვლის სურათიც არის მოთავსებული და ბევრიც სხვ. საყურადღებოა აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ ბ. ბორის მსაძე, თვალ-ყურს ადევნებს სატახტო გამოცემებს და იქ თუ რამეს ნახავს ჩვენის წარსულის წინააღმდეგს, უპასუხოდ არ სტოვებს. ამის მაგალითია მისი პასუხი, რომელიც „პეტერბურგის ვედომოსტში“ დაიბეჭდა. ჩვენის ქვეყნის და ერის ისტორიულ წერილებს გარდა სხვა საგნების შესახებაც სწერს. ამ უამად იგი მუშაობს საქართველოს ძველის დროის ნაშთების აღწერაზედ და დასურათებაზედ. სულით და გულით ვინატრებთ ამ მხნე ქართველის წარმატებას და თავისს სამშობლო ქვეყნის ისტორიის ასპარეზზედ თავ-გამოდებით მოქმედებას. იმედია ამისს სიმპატიურ შრომას ბევრი პიტავის მცემელი და მიმბაძავი გამოუჩნდება. ამას ვითხოვთ ჩვენ ნამეტურ ქართველ ახალგაზრდა სამხედრო პირებისგან.

ზ. ზ.

რედაქციამ მიიღო ახალი წიგნი: **ლექსები** დავათ გაბრუაშვილისა, გამოცემა დ. ვექელისა, ფასი 25 კაპეიკი. მასში სხვათა შორის მოთავსებულია გალექსილი ლეკენდა, თუ რად დაერქვა ბაქჯომისა და აწუქს ეს სახელები. ლეკენდის სატყვიით, იმ ადგილებში, სადაც დღეს დაბა ბორჯომია გაშენებული, პატარა ძახს (ორაკლი მეორეს) ჰქონია სასტაკი ომი მტერთან და როცა ბრძოლა მეტად დიდს ხანს გაგრძელებულა, მეფეს უთქვამს:

„ამი ძალიან გაგვიბორჯდლაო,

ვისინჯეთ თვით დედანი ამ სურათისა, ბევრი ვექებეთ მასზე ქართველი მეომრები, მაგრამ იმოდენა ჯარში, რომელიც სურათზეა დახატული, რომ იტყვიან—წამლადან ვერ ვიპოვეთ ისინი. ეს, რასაკვირველია, მსატყრის ბრალაა.

რედ.

ბიბლიოგრაფია

უნდა ვიხმარეთ სხვა რამე სერსი,
თორემა ჯარა სულ გაგვიწუდა“.

დიდებულებს ურჩევიათ მეფისთვის: „ზავი შევეკრათ, ომი შევაჩეროთო“, მაგრამ ზატარა კასს არ უქნია. გაუმხნევებია ჯარი და იერიშის მიტანით გაურევნია მტერი მალლობები-დგან, საიღამაც ისინი დიდს ზიანს აყენებდნენ ქართველებს. მეფე ამით არ დაკმაყოფილებულა და უთქვამს:

„არ დამაჭრან მე აწ ყური,
ნურას დროს მაქებთ ვაჟ-კაცობასა,
თუ მე გაგუშვას ერთი სული“-ო.

შეუკრავს მტრისათვის ყოველის მხრიდან გზები, ვინც დაჰმონებია ხომ კარგი, ვინც არა და სულ ერთიან აუნია-ვებრა. მას აქეთ არისო, განაგრძობს ავტორი გარდმოცემის თანახმად:

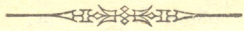
„ბუნებით შემკულს მთა-სიმაგრეში
დიდხანსა ჰქონდათ რომ მტერთან ომი,
ამა წამების მოსაგონებლად
დაერქვა მიტომ ადგილს ბორჯ-ომი“...

„რომ გაიმარჯვეს ქართველთა სრულად,
მიწას ალოკეს სისხლისა ღვარი,
და ამა დღეთა მოსაგონებლად
დაარქვეს ადგილს აწ-ყური“-ო. *)

რედაქციამ მიიღო დიდი სურათი „ჯგუფი ქანთველ
მწერლებისა“, ტ. მომცელიძისგან (განსვენებულის როინა-

*) შენიშვნაში ავტორი ამბობს: „თუმცა დარწმუნებული ვარ, რომ ეს ამბავი „ზატარა კასს“ არ ეკუთვნის, რადგანაც უწინაღ ბორჯომი და აწყური ეწოდებოდა, მაგრამ ხალხურის გარდმოცემის ღიხსების დასაცველად მეც კი ვიხმარე, რადგანაც „ზატარა კასს“ ასახელებენ“.

შვილის ფოტოგრაფიის გამგეა) შედგენილი და ფოტოტიპით
აღბეჭდილი. სურათზე აღბეჭდილია 30-მდის ჩვენი მწერალი —
რუსთაველი, მრბელიანები, ჭავჭავაძენი, მრისთაენი, წერე-
თლები, შურცელაძე, მგალობლიშვილი და სხვანი. საზო-
გადო სახე სურათისა მშვენიერია. შასი გაგზავნით ექვსი
აბაზია.



ბრძოლა თარგამოსიანები ა ნებროოთან *).

ასტყდა ისეთი საშინელი კვეთა, რომ

„მტკვერი ფერხისა მათისა იყო ვითარცა დრუბელი მთისა; ელვა აზჯრისა მათისა ვითარცა ელვა ტის; ხმა ზირისა მათისა ვითარცა ხმა ქუხილისა, ტუფრცხა და სიმრავლე ისართა და ქვათა—ვითარცა სეტყვა ხშირი და დანთხევა სისხლისა მათისა ვითარცა ღვარი სეტყვათა. გაგრძელდა კვეთა მათ შორის და მოსწედა ორგნითვე ურიცხვი. სძლიეს მაშინ თარგამოსიანებმა და მოსრეს სრულიად გმირნი იგი სამცხნი და სზანი მათნი. ნახ. ნებროთმა მოსრვა გმირთა და სზათა თვისისა, გაწერა დიდად და წარმოქმართა თარგამოსიანებისკენ უფლითა ძალითა თვისითა და იყო აღჭურვილი იგი რკინითა და რვალითა ¹⁾ ტერფიდგან ²⁾ ვიდრე თხემამდე ³⁾. აღვიდა ნებროთ ერთსა გორასა ზედა და დაუწყო ღაზარაკი ჭიასსა, რომ დაემოხრჩილყო. მიუახლოვდა ჭიასი ნებროთსა, სტუფრცხა ისარი და მოჭკლა იგი. დაფრთხა მაშინ ბანაკი ნებროთისა და ვერღარა დაიხურეს ასურელებმა არარატის ქვეყანა“.

ბრძოლა თარგამოსიანებისა ხაზარებთან.

ახლა შეაჭირვეს თარგამოსიანები ხაზარებმა.

*) იხ. „სასაღსო ისტორია საქართველსი“, № 2.

¹⁾ რვალი — სმალი და თითბერი; ²⁾ ტერფი — ფეხის გული; ³⁾ თხემი — მწვერვალი ანუ თავი რისისზე.

შეიკრიბნენ მაშინ ქართველები და დანარჩენი თარგამოსიანები და 1647 წელსა ძრისტეს შობამდე, გადაიარეს ძავკასიის მთები, მოსტყვევენეს და ააოხრეს ყოველნი საზღვარნი ხაზარეთისანი და მობრუნდნენ უკან.

ამოიღრჩიეს მას შემდეგ ხაზარებმა მეფე, წარმოიძღვარეს იგი, გამოიარეს ზღვის-კარი და მოედნენ თარგამოსიანების მთელს მხარეს. ვერ წინააღუდგნენ თარგამოსიანები, რადგანაც იყო სიმრავლე ხაზართა ურიცხვი, და წარტყვევენეს მათ სოფლები და ქალაქნი მთელის არარატის მხრისა და საქართველოსი. ბადურჩნენ მხოლოდ სიმაგრისა გამო: თუხარისი, სამ-შვილდე, მტკვრის-ციხე, იმერეთი და შიდა-ქართლი, ე. ი. ეხლანდელი ზორის მაზრა.

ისწავლეს მას მერე ხაზარებმა საქართველოში გადმოსასვლელი ორივე გზები, დარაღისა ანუ არაგვის-კარისა და დარუბანდისა ანუ ზღვის-კარისა ⁴⁾ და მოუხშირეს გამოსვლა და ტყვევნა საქართველოსი...

ბრძოლა თარგამოსიანებისა სპარსელებთან.

1607 წელს ძრისტეს შობამდე, საქართველოს ახლა სპარსეთის მეფე აფრიდონი შემოესია. ამან დაიბურა მთელი საქართველო და დააყენა აქ თავისს მოადგილედ ვინმე არდამი. არდამმა განდევნა ძარ-

⁴⁾ ზღვის-კარი—ასე იწოდებოდა იმ დროს დარუბანდის გასვლადი კასპის ზღვის ზივად, სადაც დასწედება კავკასიის მთები ზღვასთან.

თლიდამ ხაზარები, გაამაგრა საქართველოში შემოსასვლელი კარები და მოზღუდა მცხეთა და ქალაქი ქართლი ქვით-კირის კედლებითა. ეს იყო პირველი ქვით-კირის შენობანი საქართველოში და ქართველებმა მისგან ისწავლეს პირველად ქვით-კირით შენება სახლებისა და ციხეებისა.

აფრიღონის სიკვდილის შემდეგ სპარსეთში მოხდა არეულობა. ქართველებმა ისარგებლეს ამით და გაინთავისუფლეს თავი.

1500 წლებში თურქების დიდ-ძალი ნაწილი, დევნილი სპარსეთის მეფისაგან, ძასპიის ზღვის და მდინარე მტკვრის აუღლებით ამოვიდა მცხეთაში და სთხოვეს მცხეთის მამასახლისს ადგილი დასასახლებლად, რისთვისაც აღუთქვეს მას თავისი მკერდით დაცვა საქართველოსი სპარსელებისაგან. ქართველებმა მიიღეს მათი თხოვნა და დაასახლეს ისინი სსკინეთში *), სადაც მათ ააშენეს სიმაგრეები.

ამათ შემდეგ, დაახლოვებით 1000 წლის წინად ქრისტეს შობამდე, მოვიდნენ საქართველოში, არაგვის-კარით, ჩინეთის **) სამეფო გვარის, ჯენ-ბაკურის უფლის წულები ***) დიდის ჯარითა და სთხოვეს ქართველებს აგრეთვე დასასახლებელი ადგილი იმავე პირობითა, როგორც თურქებმა. მამასახლისის დაეკი-

*) ეხლანდელ სოფელ ძეგვის მახლობლად მუთო ხევში, მცხეთის ზემოდ; ნახგრეეები მისი ახლაც მჩანს აქ.

**) ჩინეთი — დადი სხელმწიფოა აზიის აღმოსავლეთს ნაწილში.

***) უფლის-წულები — მეფეთა ან დიდებულთა შვილები.

თხა ხალხსა და მათის თანხმობით მისცა მათ ორბუთის ციხე, რის გამოც იწოდნენ ჯამბაკურ ორბუთიანებად. შემდეგში ორბულიანები შეიქმნენ საქართველოში პირველ თავადებად.

821 წელს ქრისტეს შობამდე დაემხო ურიების სამეფო და მას მერე 587 წელსა იერუსალიმი გაანადგურა ბაბილონის მეფემ ნაბუქოდონოსორმა; ებრაელები აიყარნენ და ათასობით გადმოიხვეწნენ ჩვენს ქვეყანაში, განსაკუთრებით იმერეთში. აი რით აიხსნება მათი სიმრავლე იქა.

მრძოლა თარგამოსიანებისა სომხებთან.

მეექვსე საუკუნეში ქრისტეს შობამდე, თარგამოსიანებს ახლა სომხები შემოესივნენ (ამბობენ ზრიგიდგან, რომელიც მდებარეობდა მცირე აზიის დასავლეთს ნაწილში). დასუსტებული გამუდმებულის ომებითა მოსაზღვრე ხალხებთან, თარგამოსიანებმა ვეღარ გაუძლეს ახალ მოსულებსა. სომხებმა დაიპყრეს ძაბადოკის (ჭანეთის), არზრუმის, ქურტისტანის, მუშაშირის, შანის და არარატის მხარენი, სადაც იმ დრომდე ცხოვრობდნენ თარგამოსიანები და ზოგნი მათგანი გააძევეს, ზოგნი ამოწყვეტეს და ზოგნიც ჩანთქეს, ასე რომ თვით თარგამოსიანების ისტორიაც კი მიითვისეს. ეს გარემოება იყო მიმეზიო, ამბობს ერთი მეცნიერი, რომ სომხურს ენაში მოიპოვება მრავალი ქართული სიტყვები, რის გამოც დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართულს ენას სომხურის ენის შესწავლაში.

რომ ეს მართალია და 600 თუ 700 წლის წინად ძრისტეს შობამდე სომხებს სრულებით არ უცხოვრიათ მოხსენებულს ქვეყნებში, ნათლად დაამტკიცეს ალარაიელების, ე. ი. არატელების და საზოგადოთ **თარგამოსიანების** ჯუჯსმუჯმა წარწერებმა, რომლებიც ბლომად აღმოაჩინეს ეხლანდელმა მეცნიერებმა პარატის ქვეყნებში. ვსთქვათ ამ ლურსმულ წარწერებზე რამდენიმე სიტყვა.

როგორც ზემოთაც ვსთქვით, უწინდელს ქართველებს და საზოგადოთ **თარგამოსიანებს** დიდი ომები ჰქონდათ სამხრეთის მოსაზღვრე ხალხებთან—ასირიელებთან, ბაბილონელებთან და მიდიელებთან. ხოლო მშვიდობიანობის დროს, ომების მაგივრად, რაღა თქმა უნდა, ჰქონდათ მისვლა-მოსვლა და ვაჭრობა ერთმანეთში. ეს მოსაზღვრე ხალხები უწინდელს დროში იყვნენ უგანათლებულესნი ხალხნი მთელს ქვეყანაზე და სხვათა შორის იცოდნენ წყაქათხვად. მათს წერას ეწოდებოდა ჯუჯსმუჯი, რადგანაც ასოები მათის ანბანისა ლურსმანივით წვეტიანები იყო.

ამ ლურსმულის ანბანის მიხედვით, **თარგამოსიანებმაც** შეადგინეს თავიანთებურა ჯუჯსმუჯი ანბანი და სცდილობდნენ გაევრცელებინათ წერა-კითხვა და იმ დროის ყოველივე სწავლა-განათლება თავისს მონათესავე ხალხებში. მაგალითად, იპოვნეს ერთი წარწერა, ლურსმულის ასოებით ამოჭრილი, რომელიც დაუწერიანებია **თარგასიანთ** ერთ მეფესა. ამ მეფეს ჰრქმევია სახელი ბუჯიტ-ჯუჩი და ყოფილა შვილი ჯუ-

ტიზარის, ნაირის მეფისა. მას განუძრახავს სწავლა-განათლებლისა და წერა-კითხვის გავრცელება თავისს ხალხში და ამისთვის მოუწვევია თავისს სამეფოში ასირიელი მსწავლულნი, რომელთაც ჯერ ასირიულად უწერიათ, მაგრამ მალე, თვითონ მეფე ბუქატი-დურის შვილის, ისბუნის დროს, უკვე **თარგმოსიანებისათვის** შედგენილის ლურსმულის ანბანით დაუწყვიათ წერა, რომლიდგანაც შემდეგში წარმოსდგა ჩვენი ხუცუბა, ხოლო ხუცურიდგან ახლანდელი მხედრული წერა. ამ ადგილობრივის ენით ამოწერილი წარწერები ორმოცამდეა ნაპოვნი პარატისა, მანისა, ძურაისტანისა და პრზრუმის ქვეყნებში და მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ამ წარწერების ენა ამ სამის ათასის წლის შემდეგაც შესანიშნავად ემსგავსება ქართულსაო.

ეს უწინდელი ხალხები პარატისა, მანისა, პრზრუმისა და ძაბადოკიისა სრულიად განირჩევიან სომხებისაგან, რომლებიც ამბობენ, რომ ჩვენ **თარგამოსის** შვილის ჰაოსის შთამომავალნი ვართო. მაგრამ, როგორც ვსთქვით, ეს მართალი არ არის, რადგანაც **თარგმოსიანების** ლურსმული წარწერების ენა სრულიად არა ჰგავს სომხურსა და ის ხალხები, რომელსაც ამოუჭრიათ ეს ნაწერები და რომელნიც მარტოდ-მარტო ჰფლობდნენ მოხსენებულს ქვეყნებსა მეექვსე საუკუნემდე ქრისტეს წინად, არავითარი ნათესავნი არა ყოფილან სომხებისა, არც შთამომავლობით, არც რჯულითა და არც ენითა და ზნე-ხასიათით. როგორცა სჩანს წერწერებიდამ, ეს ხალხები წვრილ-წვრილ სამეფოებად და თემებად ყოფილან დაყოფი-

ლნი, მაგრამ ენა და რჯული-კი ყველას ერთი ჰქონიათ. როგორც ამავე ნაწერიდამ სჩანს ისინი ყველანი თაყვანსა სცემდნენ უმაღლესს სამეულს. ამ სამეულში პირველს პირს ეწოდებოდა ქაღისი ანუ ქაღია. რომლისგანაც, როგორც ხსნის ჩვენი მეცნიერი ალექსანდრე ხახანაშვილი, ქართველებს ეწოდა სახელი ქართველი, ე. ი. ქალდიის აღმსარებელნი და თაყვანის მცემელნი. ეს სამეული წარმოადგენდა შემდეგ ღმერთებსა: პირველი—ბრწყინვალე ცას, მეორე—მზესა და მესამე მთვარესა.

ასურეთის მეფე სარიუკინი სწერს ერთს წარწერაში:

„მე გავემართე მარზანას, მუშაშირის მეფის ქვეყნსა საკენ (რომელიც მდებარეობდა ვანის ტბის შირად) და მუშაშირის ქალაქს მოგებულს, ვითარცა ძლევა-მოსილი: შევიზღვარ მეფის ცოლი, ვაჟები და ქალები, ავიღე იმისი საჭურჭლე და ყოველიფერი, რაც მოიხატებოდა მის სასახლეში, დავიჭირე 20,000 ტუვე და ყოველივე მათი ქანება და აკრთვე ღმერთი ქაღია მისის მრავალის სამკაულით და ისე დავბრუნდი შინა“, ე. ი. გაუ-

ძარცვავს ქალდიის ტაძარი.

სომხების შემდეგ, 530 და 300 წლებში ქრისტეს შობამდე, განოჩნდა ორი შესანიშნავი მეფე: ერთი იყო სპარსეთის მეფე ძიროსი, ხოლო მეორე მაკედონიისა, — ალექსანდრე, წოდებული დიდად. ძიროსმა დაიპყრო მთელი დასავლეთის აზიის ქვეყნები და მათ შორის ჩვენი საქართველო და სომხეთიცა, ხოლო ალექსანდრე დიდმა დაიპყრო მთელი უზარმაზარი სპარსეთის სამეფო და ჩვენი ქვეყანაც, მაგრამ

ძალიან ცოტას ხნობით კი. პლექსანდრე დიდის სიკვდილის შემდეგ, რომელიც მოხდა 323 წელსა ძრისტეს შობამდე, მცხეთის უკანასკნელის მამასახლისის, სჰაჰას, ძმის-წულმა, ფარნავაზმა, ააჯანყა ქართველები ბერძნებისა და მაკედონელების წინააღმდეგ, შეჰკრიბა ძლიერი ჯარები, დაამარცხა ისინი და გაანთავისუფლა რა საქართველო, გამოაცხადა იგი დამოუკიდებელ სამეფოდ, ხოლო თავისი თავი სჰაჰათუელს შეუფა. მაგრამ საქართველოს სამეფოს დაფუძნებაზედ და მის პირველ მეფეზედ, შარნავაზზე, ჩვენ უფრო დაწვრილებით შემდეგ ვილაპარაკებთ, აქ კი განვაგრძოთ ამბავი საქართველოს მეზობელ ხალხებისა.

(შემდეგი იქნება).

